

Megközelítések...

Tanári kézikönyv
a holokauszt témakörének feldolgozásához

AZ OKTATÁSI CSOMAG RÉSZEI:

1. Hosszú Gyula: Utak a holokauszthoz, történetek a holokausztról. Tankönyv. (Pedellus Kiadó, 2002.)
2. Szász János: A Holocaust szemei. DVD. (Történelemtanárok Egylete, 2005.)
3. Megközelítések... Tanári kézikönyv a holokauszt témakörének feldolgozásához (Történelemtanárok Egylete, 2005.)

Az oktatási csomag a Hannah Arendt Egyesület, a Shoah Túlélői Vizuális Történelem Alapítvány és a Történelemtanárok Egylete összefogásával készült. Az Oktatási Minisztérium és a Task Force for International Cooperation támogatásának köszönhetően jut el a magyarországi középiskolákba.

SZERKESZTETTE:

Szép Ágnes

LEKTORÁLTÁK:

Kimberly Birkbrower (Shoah Túlélői Vizuális Történelem Alapítvány), Faragó Vera és Foki Tamás

© A Task Force for International Cooperation Oktatási Munkacsoportjának ajánlásai a holokauszt oktatásához
(Fordította: Kovács Mónika)

© Illy Luca: Vizuális történelem a tanórán – A Holocaust szemei című dokumentumfilm segítségével

© Beró László: Szász János A Holocaust szemei című filmje

© Beró László: A Film és a Tankönyv közös feldolgozása

© Kovács Mónika: Témakörök és feldolgozási javaslatok a holokauszt oktatásához

© Beró László: Strukturált gyakorlatok. Gyakorlat-tár.

© Történelemtanárok Egylete

A borítót Fejes Andrea készítette (www.creasense.hu)

Eredeti fotó: Tálás Péter (A budapesti Élet Menete, 2005. április 16.)

Felelős kiadó: Miklósi László

Nyomda: Robinco Kft.

Első kiadás: 2005

ISBN 963 218 604 4

1088 Budapest, Múzeum u. 7.

E-mail: tte@tte.hu

Internet: <http://www.tte.hu>

A közölt feladatlapok szabadon fénymásolhatók. A kiadvány bármilyen más módon – részben vagy egészben – történő

Tartalomjegyzék

Bevezető	7
Előszó	7
Javaslatok a holokauszt oktatási csomag használatához	7

A Task Force Oktatási Munkacsoportjának ajánlásai a holokauszt oktatásához	10
Miért tanítsunk a holokausztról?	10
Mit tanítsunk a holokausztról?	11
Hogyan tanítsunk a holokausztról?	13

<i>Illy Luca: Vizuális történelem a tanórán – A Holocaust szemei</i> című dokumentumfilm segítségével	26
Az óra célja, szükséges eszközei	26
1. feladatlap – Címszavak	29
2. feladatlap – Egy szó	30
3. feladatlap – Gondolatok, idézetek	32

<i>Beró László: Szász János A Holocaust szemei című filmje</i>	33
A film feldolgozásának javasolt egységei	33

<i>Beró László: A Film és a Tankönyv közös feldolgozása</i>	35
Bevezető	35
Tantervi célok a tankönyv feldolgozásához	35
Célok és feladatok	35
Fejlesztési követelmények	36
A bevezető óra menetének ismertetése	36
A feldolgozásra kerülő témakörök	37
Tantervi javaslat Hosszú Gyula Utak a holokauszthoz, történetek a holokausztról című könyvének feldolgozására	38
1. témakör: Az ókori antiszemitizmustól a modern antiszemitizmusig	38
2. témakör: Asszimiláció és antiszemitizmus az Osztrák–Magyar Monarchiában.	

A zsidóság Magyarországon és Kelet-Európában	39
3. témakör: A nemzetiszocializmus hatalomra jutása Németországban	40
4. témakör: A náci zsidóüldözés	41
5. témakör: A magyar zsidóság sorsa a német megszállásig	42
6. témakör: A magyar zsidóság sorsa a német megszállás után	42

Kovács Mónika: Témakörök és feldolgozási javaslatok

a holokauszt oktatásához	44
--------------------------------	----

I. A holokauszt az emberi jogok kontextusában

Az órák leírása	44
<i>A holokauszt fogalma</i>	44
<i>Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata</i>	45
<i>A Holocaust szemei című film megtekintése</i>	45
<i>Az emberi jogok védelme: a világ a holokauszt után</i>	46
Szemelvények és feladatlapok	48
<i>A holokauszt szóról</i>	48
<i>Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata</i>	49
<i>A népirtás büntetének megelőzése és megbüntetése tárgyában</i> <i>1948. év december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény</i>	53
<i>Raphael Lemkin</i>	55

II. Zsidó történelem, hagyomány és identitás

Az órák leírása	56
Kultúra és tradíció	56
Zsidó diaszpóra Európában az emancipáció koráig	57
A társadalmi távolság csökkenése zsidók és nem-zsidók között a XIX. században	59
Szemelvények és feladatlapok	61
<i>Zsidó hagyomány</i>	61
<i>Száraz Miklós György: A stetl</i>	62
<i>A tolerancia fokozatai (Tanulói példány)</i>	65
<i>A tolerancia fokozatai (Tanári példány)</i>	66
<i>Zsidókra vonatkozó korlátozások Nyugat-Európában a középkorban</i>	67
<i>Az emancipáció zsidó és nem-zsidó ellenzőinek és támogatóinak érvei</i>	68
<i>Társadalmi távolságok</i>	70
<i>A társadalmi távolság csökkenése zsidók és nem-zsidók között a XIX. században</i> ..	71
Háttérolvasmányok	73
<i>Kultúra, kultúrák</i>	73
<i>Az európai zsidó diaszpóra kialakulása</i>	74
<i>Felvilágosodás, tolerancia és emancipáció</i>	76
<i>Asszimilációs készség; a magyarországi asszimilációs folyamat</i>	78

III. Antiszemizmus

Az órák leírása	79
Saját élmények a diszkriminációval kapcsolatban	79

Az antiszemitizmus	80
Szemelvények és feladatlapok	82
<i>Az előítélettől a cselekvésig</i>	82
<i>Zsidók és nem-zsidók az ókorban: pogány antijudaizmus</i>	83
<i>Zsidók és nem-zsidók a középkorban</i>	84
<i>Modern politikai antiszemitizmus</i>	85
<i>Népi antiszemitizmus</i>	87
<i>Az antiszemitizmus pszichológiai gyökerei</i>	88
<i>A zsidógyűlölet kifejeződése és funkciói a különböző korokban</i> <i>(Munkalapok és táblázat)</i>	90
<i>Olvasmányok az antiszemita előítéletek elemzéséhez Hosszú Gyula Utak a</i> <i>holokauszthoz,</i> <i>történetek a holokausztról című könyvéből</i>	95
Háttérolvasmány	96
<i>Az antiszemitizmus definíciója</i>	96
IV. A népi antiszemitizmus állomása és a holokauszt társadalma	98
Az órák leírása	100
Szemelvények és feladatlapok	100
<i>A népi antiszemitizmus állomása: a csoportok feladatai</i>	100
<i>A holokauszt társadalma: a modell</i>	103
<i>Az erőszakos tettekkel szembeni erkölcsi gátlások eltűnése</i>	104
<i>Engedelmesség és a felelősség kérdése</i>	106
<i>A gonoszság társadalmi jellege</i>	108
<i>Konformitás és a pluralizmus téves becslése</i>	109
<i>Elkövetők, be nem avatkozók és sodródók, embermentők</i>	110
Háttérolvasmány	112
<i>A holokauszt társadalma</i>	112
 Beró László: Strukturált gyakorlatok	113
Bevezető	113
Gyakorlat-tár	115
Ismerkedési gyakorlatok	116
Bemelegítő gyakorlatok	117
Interaktív gyakorlatok	122
Bizalom-gyakorlatok	126
Csoport-gyakorlatok	128
Záró gyakorlatok	132
 Ajánlott weboldalak	135
 Kérdőív	141

A holokauszt társadalma: a modell	143
---	-----

ELŐSZÓ

A holokauszttal, annak tanulságaival, következményeivel foglalkozni erkölcsi-pedagógiai értelemben az iskolák, pedagógusok és diákok elmélyülést igénylő feladata. Erre kollégáinknak (főként az iskolák különböző pedagógiai programja, a tanárok eltérő felkészültsége, képzettsége, illetve a témára fordítható idő különbözősége miatt) eltérő módon és mértékben van lehetőségük. Ez az oktatási csomag abban szeretné segíteni a pedagógusokat, hogy ezt a feladatot magas szakmai színvonalon valósíthassák meg; az ismeretek bővítésén túl – morális tartalmakat is közvetítve – gondolkodásra ösztönözzék diákjaikat.

Az oktatási csomag részei

1. Hosszú Gyula: Utak a holokauszthoz, történetek a holokausztról. Tankönyv. (Pedellus Kiadó, 2002.)
2. Szász János: A Holocaust* szemei. DVD. (Történelemtanárok Egylete, 2005.)
3. Megközelítések... Tanári kézikönyv a holokauszt témakörének feldolgozásához (Történelemtanárok Egylete, 2005.)

A hiteles, tényyszerű oktatási anyagok (források, tankönyvi szövegek, a filmművészeti alkotás), valamint a korszerű tanítási módszerek jól szolgálhatják a holokauszt tanításának eredményességét, hatékonyságát, segíthetik a pedagógusok munkáját. Az oktatási csomag egyaránt használható a tanórán s a tanórán kívül (egyéni- és csoportmunkában). Megkerülhetetlen ez a kérdés az osztályfőnöki-, irodalom-, mozgókép- és médiaismeret-, emberismeret-etika-, filozófia-, társadalomismeret- valamint történelemórán egyaránt. Használata jelentős segítséget adhat a holokauszt emléknapra való felkészüléshez is.

Munkánkat Ön is segítheti, ha a *Tanári kézikönyv* végén található *Kérdőívet* kitölti, és visszaküldi a Történelemtanárok Egyletének címére.

(1088, Budapest, Múzeum u. 7. Telefon/fax: 06/1-318-6002, e-mail: tte@tte.hu)

A *Kérdőív* megtalálható a www.tte.hu portálon is. Ugyanitt a holokauszt tanítását segítő linkgyűjtemény is elérhető.

JAVASLATOK A HOLOKAUSZT OKTATÁSI CSOMAG HASZNÁLATÁHOZ

A téma feldolgozására különböző javaslatokat teszünk. Ajánljuk a *Film* megtekintését, valamint az ahhoz kapcsolódó feladatlapok alkalmazását. Fölhívjuk a figyelmet a *Film* és a *Tan*

* A holokauszt szó írásánál a *Magyar helyesírási szótár* írásmódját vettük alapul. Ettől csak akkor térünk el, ha az idézett művekben, forrásokban (könyv, film stb.), eredetileg is a Holocaust írásmód szerepel.

könyv együttes használatának lehetőségeire. Sok helyen legföljebb 90 perc áll rendelkezésre a téma tárgyalására. Javaslatot teszünk erre. Ahol (különóra, szakkör keretében) mód van rá, részletesebb feldolgozást segítő munkát is kínálunk. S persze a leginkább érdeklődőknek lehetősége van a teljes *Tankönyv* és *Film* feldolgozására, kiegészítve a *Tanári kézikönyv* egyéb háttéranyagaival is.

Az oktatási csomag használatáról

Az órai munkához egy normál DVD-lejátszó, egy tévé, esetleg egy kivetítő szükséges. Kollégáink előzetes felkészüléséhez a *Film* megnézését, a *Tanári kézikönyv* és a *Tankönyv* átolvasását javasoljuk. Célszerű a rendelkezésre álló időnek, az osztály érdeklődésének megfelelő óraleírások, feladatok kiválasztása is. Csoportos munkához a közölt szemelvények és feladatlapok előzetes másolását és kiosztását ajánljuk.

E témakör mélyreható feldolgozására leginkább a 14–18 éves korosztály képes. Előfordulhat, hogy ismereteik hiányosak lesznek, s éppen ezen órák adhatnak alkalmat az eddig tanultak és látottak felidézésére, megvitatására, kiegészítésére, az érdeklődés felkeltésére. Hangsúlyozzuk a tanár szerepét: a diákjait, osztályát jól ismerő pedagógus – a megfelelő anyagok kiválasztásával és célszerű feldolgoztatásával – a rendelkezésre álló kevesebb időt is hatékonyan tudja kihasználni.

Néhány lehetőség az előkészítésre és feldolgozásra:

1. Információk gyűjtése, előzetes tanári szempontok alapján (kronológia, egyéni ismeretek, olvasmányok, filmek, múzeumok, weboldalak stb.)
2. A tanár által kiválasztott, kiegészített óraterv pontjainak rövid megbeszélése, a feladatlapok, szemelvények előzetes kiosztása
3. A *Film* közös megtekintése, előzetesen megbeszélte szempontok alapján
4. Kiválasztott részletek közös megbeszélése (*Film*, *Tankönyv*, szemelvények vagy ezek kombinálása)
5. Közös olvasás és feldolgozás. Előzetesen kiosztott szemelvények otthoni vagy órai felolvasása, és ezt követő feldolgozása (láncolvasás).
6. Egyéni olvasás. Tanórán kívüli tevékenység, otthoni munka. A feldolgozást ekkor előzetes tanári szempontok segítsék. Vonatkozhat kiválasztott szemelvényre, a *Tankönyv* vagy a *Film* anyagára, illetve kiegészítő anyagra.
7. Műsor összeállítása, tervezése a holokauszt emléknaphoz, a tananyagcsomag részeinek felhasználásával.
8. Lezáró beszélgetések. Segítheti a pedagógust a következő évi holokauszt emléknaphoz óraterveinek összeállításában, valamint az érdeklődő tanulók számára ajánlott olvasmányok és egyéb anyagok összeállításában. (Ebben segítség lehet Hosszú Gyula tankönyvének *Irodalomjegyzéke* is.)

Természetesen e lehetőségek között nem érdemes éles határvonalat húzni. A téma tárgyalásakor morális üzeneteket is közvetítünk. Legyen fontos szempont az egyéni felelősség, a döntések következményeinek kiemelése, a holokauszt idején megnyilvánuló emberi viselkedésmódok, magatartásformák különbözőségének elemzése.

A Tanári kézikönyv tartalmáról

A *Tanári kézikönyv* kidolgozott tanítási egységeinek sorrendje egyben a feldolgozás nehézségi fokát, időigényességét is tükrözi; az egyszerűbbtől a bonyolultabb, időigényesebb felé haladva.

Az első egységben a *Task Force Oktatási Munkacsoportjának* a holokauszt oktatásával kapcsolatos ajánlásait találják. Ez a rész a téma módszertani kidolgozásához ad segítséget. A tanítás során a pedagógusban is felmerülhetnek kétségek – az ajánlások szükség esetén bátorítást is adhatnak a téma megközelítéséhez, kezeléséhez. Fontos megemlíteni, hogy a program külön kiemeli az egyes országok történelmének, különbözőségeinek figyelembevételét, valamint a helyi környezet információforrásainak (múzeumok, személyes kapcsolatok, emlénapok stb.) felhasználási lehetőségeit a tanórák során.

Az első egység fő részei:

1. Miért tanítsunk a holokausztról?
2. Mit tanítsunk a holokausztról?
3. Hogyan tanítsunk a holokausztról?

A második egység: Vizuális történelem a tanórán – *A Holocaust szemei* című dokumentumfilm segítségével (Illy Luca munkája). A film, a vizuális történelem személyessége nagy hatással lehet tanítványainkra, az elhangzó visszaemlékezések segítségével könnyebben megértethetjük, hogy a számok és adatok mögött egyéni sorsok, emberek vannak. Ez az egység azoknak a pedagógusoknak ad segítséget, akik kb. 90 percet tudnak e téma feldolgozására fordítani. A pedagógus munkáját a filmben elhangzó fogalmak gyűjteménye, továbbá feladatlapok is segítik.

A harmadik egység Szász János *A Holocaust szemei* című filmje. (E rész szerzője Beró László.) Feldolgozható 2, illetve 8 önálló óra anyagában, s a film egységeire építi az óratervet.

A negyedik egység a *Film és Tankönyv* együttes feldolgozásának kidolgozott óravázlatát tartalmazza. A teljes feldolgozás 34 tanórát igényel, javasolt formája egy féléves időtartamú szakkör.

(Szerző: Beró László.)

Az ötödik egység a témában való szakmai elmélyülést szolgálja, az alapszintűnél jelentősebb tárgyi tudást és társadalompszichológiai háttérismereteket feltételez. Az órai munkát szituációs gyakorlatokon, intenzív csoportmunkán keresztül valósítja meg. Ez az egység négy részre tagolódik (részenként általában 6×45 perc órai munka). Mindegyik egység feldolgozását óraleírások, szemelvények és feladatlapok, valamint háttérolvasmányok segítik. A szerző otthoni feldolgozásra, a tanórára való előkészületekre is ösztönzi a diákokat. (Írta és összeállította: Kovács Mónika.)

A hatodik egység (Strukturált gyakorlatok; szerzője, összeállítója: Beró László) a résztvevők érzelmi bevonását, kapcsolataik személyesebbé válását, az egymásra hangolódást, a munkához szükséges optimális csoporthelyzetek kialakítását segíti elő. A Gyakorlat-tár javaslatainak alkalmazása az oktatási program eredményesebb közvetítését szolgálhatja. A gyakorlatok az óra tartalmi részének elkezdése előtt is használhatóak.

A *Tanári kézikönyv* záró egységében olyan tematikus weboldalakat ajánlunk figyelmébe, amelyek további fontos és érdekes háttéranyagokat javasolnak a holokausztról, továbbá ötle-

teket az oktatás egyedivé, személyesebbé tételéhez (fotótárak, könyvtári és levéltári gyűjtemények, múzeumi oldalak, oktatási projektek stb.).

Köszönjük mindazok munkáját, akik ötleteikkel, megjegyzéseikkel segítették a *Tanári kézikönyv* létrejöttét. Különösen hálásak vagyunk Hosszú Gyulának tanítási tapasztalatai megosztásáért és hasznos megjegyzéseiért.

Munkánk akkor éri el célját, ha a közreadott javaslatokat kollégáink saját igényeikhez igazítják. Örömmel tölt el bennünket, ha az általunk leírtak nyomán Önök újabb megoldási lehetőségeket dolgoznak ki, s alkalmaznak, és ezeket velünk is megosztják.

Jó munkát kíván az alkotók nevében:

A szerkesztő

A Task Force* Oktatási Munkacsoportjának ajánlásai a holokauszttal való oktatásához

MIÉRT TANÍTSUNK A HOLOKAUSZTRÓL?

Minden tárgy oktatásának célja a tanulók érdeklődésének felkeltése, a kritikai gondolkodás és a személyes fejlődés elősegítése. Ezért fontos, hogy a tanár minden esetben gondolja át tevékenysége célját és értelmét, amikor kiválasztja az oktatás tárgyát.

Ha a tanár elegendő időt szán arra, hogy átgondolja, miért akar a holokausztról tanítani, akkor olyan tananyagot fog összeállítani, amely felkelti tanítványai érdeklődését, és lehetővé teszi egy összetett történelmi korszak mélyebb megismerését.

A következő szempontok segíthetnek abban, hogy átgondoljuk, miért tanítsunk a holokausztról:

1. A holokauszttal nemcsak a XX. század, hanem az emberiség egész történelmében határháza. Példa nélküli kísérlet volt egy egész nép elpusztítására és kultúrájának eltörlésére. A holokauszttal azért kell tanulmányoznunk, mert alapjaiban kérdőjelezte meg egész civilizációnkat.
2. A holokauszttal tanulmányozása során a diákok elgondolkodhatnak a hatalomról és a hatalommal való visszaélésről, valamint arról, mi az egyes emberek, szervezetek és nemzetek szerepe és felelőssége, amikor az emberi jogokat a szemünk láttára lábbal tiporják. Elősegítheti, hogy időben felismerjük a népiirtás veszélyét saját korunkban.
3. A holokauszttal alapos tanulmányozása segíti a diákokat, hogy bármely társadalomban felismerjék az előítélet, rasszizmus, antiszemitizmus és sztereotipizálás különböző megnyilvánulásait. Elősegíti a pluralista társadalomban jelenlevő különbözőségek tiszteltetésének kialakulását, és érzékenyebbé teszi a kisebbségi helyzet iránt.
4. A holokauszttal bebizonyította, hogy egy modern nemzet technológiai ismereteit és közigazgatási intézményrendszerét pusztító politika megvalósításához is felhasználhatja, a társadalom tervezett átalakításától egészen a népiirtásig.
5. A holokauszttal alkalmat ad arra, hogy elgondolkodjunk azon, miért veszélyes közömbösnek maradni és hallgatni akkor, amikor mások az elnyomás áldozataivá válnak.
6. Annak révén, hogy a diákok tanulmányozzák, milyen különböző történelmi, társadalmi, vallási, politikai és gazdasági tényezők együttes hatása vezetett el a holokauszthoz, felismerik azt is, hogy ezek a történelmi folyamatok összetettek voltak, és e tényezők együttes hatása miként járulhatott hozzá a demokratikus értékek felbomlásához. A diákok így módon megértik, hogy a demokráciában az egyes állampolgárok felelőssége az, hogy megtanulják felismerni a figyelmeztető jeleket, és a pillanatot, amikor cselekedni kell.

* Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research (Nemzetközi Holokauszttal Oktatási Bizottság). A szervezetet a „Stockholm International Forum on the Holocaust (Stockholmi Nemzetközi Holokauszttal Konferencia)” alkalmából hozták létre a résztvevő országok képviselői, célja a holokauszttal kapcsolatos oktatás, megemlékezés és kutatás támogatása. Jelenleg húsz tagország vesz részt a munkában, köztük Magyarország. (Az Ajánlást Kovács Mónika fordította.)

7. A holokauszt témája számos ország kultúrájának része, megjelenik a médiában és a tömegkultúrában. A holokauszt-oktatás olyan történelmi tudást és kritikai készségeket nyújthat a diákoknak, amelyek segítségével képessé válhatnak e kulturális alkotások megértésére és értékelésére.

MIT TANÍTSUNK A HOLOKAUSZTRÓL?

Általánosságban a holokauszt-oktatás:

1. Adjon széles körű ismereteket erről a példa nélküli pusztításról.
2. Őrizze az áldozatok emlékét.
3. Segítse elő, hogy a tanárok és diákok elgondolkodjanak azokról az erkölcsi és filozófiai kérdésekről, amelyeket a holokauszt felvet, és azon, hogy ezeknek a problémáknak milyen mai összefüggései vannak.

Ezek a célok világosan megfogalmazódnak a holokauszt következő meghatározásaiban:

- A második világháború leple alatt a nácik, azzal a céllal, hogy létrehozzák „új világrendjüket”, megpróbálták elpusztítani az összes zsidót Európában. Először a történelemben ipari módszereket használtak fel egy egész nép tömeges meggyilkolására. Hatmillió embert öltek meg, közülük 1 500 000 gyermek volt. Ezt az eseményt nevezzük holokausztnak.

A nácik további milliókat gyilkoltak meg, vagy kényszerítettek rabszolgasorba. Megöltek sok cigányt, fizikailag és szellemileg sérültet, lengyeleket, szovjet hadifoglyokat, szakszervezeti aktivistákat, politikai ellenzékieket, másként gondolkodókat, homoszexuálisokat és másokat.

(Imperial War Museum, London, Egyesült Királyság)

- A holokauszt a huszadik század történelmének egy meghatározott népiertését jelöli: az európai zsidóság államilag finanszírozott, szisztematikus üldözését és megsemmisítését 1933 és 1945 között, amelyet a náci Németország és tetteistársai követtek el. Áldozatai elsősorban zsidók voltak, hatmilliót öltek meg. A cigányok, fogyatékosok és lengyelek közül is sokan váltak – faji, etnikai vagy nemzeti alapon – üldöztetés és gyilkosság áldozatává. A nácik további milliókat fosztottak meg szabadságuktól, gyilkoltak meg, köztük homoszexuálisokat, Jehova tanúit, szovjet hadifoglyokat és másként gondolkodó ellenzékieket.

(United States Holocaust Museum, Washington, Egyesült Államok)

- A holokauszt során körülbelül hatmillió zsidót gyilkoltak meg a nácik és tetteistársaik. A Szovjetunió megtámadása (1941 nyara) és a háború európai vége (1945 májusa) között a náci Németország és szövetségesei arra tettek kísérletet, hogy meggyilkoljanak minden zsidót, aki az uralmuk alatt élt. A zsidók elleni diszkrimináció már Hitler 1933 januári hatalomra jutásakor elkezdődött, ezért sok történész ezt az időpontot tartja a holokauszt időszakának kezdetének. Hitler rendszerének nem csak zsidók estek áldozatául, de ők voltak az egyetlen csoport, amelyet a nácik teljes egészében el akartak pusztítani.

(Yad Vashem, Jeruzsálem, Izrael)

A holokausztról a körülményeknek megfelelően, különbözőképpen tanítsunk. A holokauszt és más népi történetek bemutatása során bányunk körültekintően az összehasonlításokkal, mutassunk rá a hasonlóságokra és különbségekre is.

Amikor a holokausztról tanítunk, hasznos szem előtt tartanunk a következő három alapvető kérdést:

1. Miért tanítsunk a holokausztról?
2. Mit tanítsunk a holokausztról?
3. Hogyan tanítsunk a holokausztról?

Az első kérdés az okokra vonatkozik, a második az információk kiválasztására, a harmadik pedig az adott diákcsoportra szabott pedagógiai módszerekre. (Ajánlásaink nem foglalkoznak az első és harmadik kérdéssel, ezeket más ajánlásokban fogjuk megjelentetni.)

A történelemórákon kívül a holokausztot más tantárgyak irányából is meg lehet közelíteni, például az irodalom, pszichológia, világnézet, etika felől.

Nagyon fontosak az országos és helyi megemlékezések: javasoljuk, hogy oktatási tevékenységünk kapcsolódjon ezekhez is.

A holokausztot az európai történelem egészének összefüggésében kell tanulmányozni. Ugyanakkor arra biztatjuk a tanárokat, hogy vegyék figyelembe az esemény helyi vonatkozásait. A holokauszt eseményeinek megértéséhez a diákoknak információt kell kapniuk többek között a következő témákról:

- Antiszemitizmus
- Az európai zsidóság élete a holokauszt előtti Európában
- Az I. világháború következményei
- A nácik hatalomra jutása

A holokauszt órák megtervezésénél, az egyes témakörökön belül az alábbi csoportok szempontjából vizsgálhatják meg az eseményeket:

- Áldozatok
- Elkövetők
- Tettetársak
- Be nem avatkozók
- Embermentők

A holokauszt-oktatás keretében a tanárok többek között a következő témakörökkel és korszakokkal foglalkozhatnak:

1933–1939

- Diktatúra a nemzetiszocialista Németországban
- Zsidóság a Harmadik Birodalomban

- Az üldöztetés kezdeti szakaszai
- Az első koncentrációs táborok
- Hogyan reagált a világ

1939–1945

- A II. világháború Európában
- A náci faji ideológia és politika
- Az „eutanázia” program
- A zsidók üldözése és meggyilkolása
- A nem-zsidó áldozatok üldözése és meggyilkolása
- Zsidó válaszok a nácik politikájára
- A gettók
- A mozgó halálosztatok
- A táborrendszer kiterjesztése
- Haláltáborok
- Kollaboráció
- Ellenállás
- Embermentés
- Hogyan reagált a világ
- Halálmenetek
- Felszabadítás

Utóhatás

- A háború utáni perek
- Menekülttáborok és emigráció

Ajánlásunknak az a célja, hogy segítse a holokauszt oktatását. Országonként, iskolánként, és különböző időszakokban más és más az oktatás. Ezért fontos hangsúlyozni, hogy a tanár maga is értékelje tevékenységének eredményét.

HOGYAN TANÍTSUNK A HOLOKAUSZTRÓL?

Egyetlen tantárgy oktatásának sincs minden tanár és minden diák számára megfelelő, kizárólagosan „helyes” módja vagy ideális módszere. Javaslatunk abban segíthetnek, hogy útmutatást és tanácsot adjanak: mit érdemes átgondolni, amikor a tanár – szem előtt tartva diákjai tanulási szükségleteit – megtervezi saját munkamódszereit. Megkíséreljük összegezni számos, a holokauszt-oktatásban már tapasztalattal rendelkező intézmény legsikeresebb módszereit, hogy segítséget adjunk a tanároknak, miként közelíthetik meg ezt a nagyon nehéz témakört, és bemutassuk a továbblépés lehetséges irányait.

A holokauszt-oktatás – amely sokat változott az elmúlt harminc esztendőben – felhasználja az újabb kutatási eredményeket. Ez a dokumentum összegezni kívánja a folyamatos pedagógiai fejlesztés eredményeit, ugyanakkor nem szándékozik e témával kapcsolatban a végső szót kimondani.

Összefoglalva:

- Ne féljünk megközelíteni ezt a témát, lehetséges a holokausztot sikeresen oktatni
- Határozzuk meg a holokauszt fogalmát
- Aktív, tanuló-központú pedagógiai módszerekkel hozzunk létre pozitív tanulási légkört
- Tegyük személyessé a történelmet, fordítsuk le a statisztikai adatokat az egyes emberek történeteire
- Használjuk a szemtanúk visszaemlékezéseit, hogy általuk „élőbbé” váljon a történelem a diákok számára
- Több tantárgy bevonása a holokauszt mélyebb megértését eredményezi
- Összefüggéseiben tanítsuk a történelmet
- Nyújtsunk a diákoknak széles körű és kiegyensúlyozott áttekintést
- Legyen pontos a szóhasználatunk, és ugyanezt várjuk el a diákoktól is
- Válasszuk külön a holokauszt történetét, illetve az abból levonható tanulságokat
- Kerüljük a leegyszerűsítő válaszokat az összetett történeti kérdésekre
- Tegyük lehetővé az elsődleges történeti források tanulmányozását
- Figyelmeztessük a diákokat arra, hogy a holokauszttal kapcsolatos bizonyítékok legnagyobb része az elkövetőktől származik
- Bátorítsuk a diákokat arra, hogy kritikusan elemezzék a holokauszt különböző értelmezéseit
- Figyeljünk arra, hogy milyen írásos és képi anyag felel meg diákjainknak, ne próbáljuk a diákok érdeklődését rémisztő képekkel felkelteni a holokauszt iránt
- Kerüljük el a különböző csoportok szenvedéseinek összehasonlítását
- Hagyjuk, hogy a diákok maguk fedezzék fel az áldozatok különféle reakcióit, beleértve a nációkkal szembeni ellenállás számtalan módját
- Ne kizárólag a holokauszttal kapcsolatban beszéljünk a zsidókról
- Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a holokauszt nem volt elkerülhetetlen
- Nem elég az elkövetők viselkedését azzal magyarázni, hogy „embertelen szörnyetegek” voltak
- Figyeljünk arra, hogy ne mossuk össze a múltbéli események elkövetőit és mai leszármazottait (Európában vagy máshol)
- Bátorítsuk arra a diákokat, hogy tanulmányozzák a helyi-, nemzeti- és világtörténelmet, valamint az emlékezést
- Kérjük meg diákjainkat, hogy vegyenek részt az országos és helyi megemlékezéseken, és gondolkodjanak el az emlékezés hagyományain
- Megfelelően válasszuk ki a tanulási módszereket, kerüljük az olyan helyzeteket, amelyek a diákokat az áldozatokkal vagy az elkövetőkkel való azonosulásra készítetnék
- Kerüljük el a múlt tagadásának igazolását
- Legyünk tisztában azzal, hogy minden tananyag – így az interneten talált is – számos lehetőséget kínál, de veszélyeket is rejthet
- Világosan tegyünk különbséget a múlt és a jelen eseményei között, és kerüljük a történelmietlen összehasonlításokat
- Legyünk érzékenyek a diákok problémái iránt

Ne féljünk megközelíteni ezt a témát, lehetséges a holokausztot sikeresen oktatni

Sok tanár vonakodik attól, hogy diákjaival a holokauszt történetét tanulmányozza, mert érzékeny, milyen nehéz e téma oktatása. Amiatt aggódnak, miként tudják megmutatni a tragédia mértékét, az ezzel kapcsolatos számok nagyságrendjét, és azt, milyen mélységekbe sülyedhet

az ember. Nem tudják, érzelmileg hogyan érinthetik meg diákjaikat anélkül, hogy traumatizálnák őket. Aggódnak diákjaik lehetséges reakciói miatt, nem tudják, hogyan reagálnak „illetlen” viselkedésekre, például vihogásra, vagy az esetleg elhangzó antiszemita és rasszista kijelentésekre.

Bár óriási kihívásnak tűnhet, nem kell félni ettől a témától, a tapasztalatok azt mutatják, hogy lehetséges sikeresen oktatni a holokausztot, és az oktatásnak nagyon pozitív eredményei lehetnek.

Határozzuk meg a holokauszt fogalmát

Nagyon fontos a „holokauszt” fogalmának pontos meghatározása. Sok tanár nagyon tágan értelmezi a fogalmat, ideértve minden áldozatot, akit a nácik öltek meg. A legtöbb történész azonban ennél szűkebben definiálja a fogalmat (lásd a „Mit tanítsunk a holokausztról” ajánlást).

A diákoknak tudniuk kell, hogy sok ember számára a „holokauszt” problematikus szó. A holokauszt a Bibliában áldozatot jelent, és e szó keresztény teológiai értelemben való használata azt sugallhatja, hogy a zsidók tömeges meggyilkolása egyfajta mártírhalál. A holokausztban azonban nincs semmi „szentség”. Más szavakkal kapcsolatban is fontos az óvatosság. Amikor a „végső megoldás”-ról beszélünk, akkor a gyilkosok kifejezését használjuk, a „genocídium” kifejezés pedig a nácik faji alapú világnézete elfogadásának tűnhet. A leginkább megfelelőnek sokan a héber „soá” szót tartják – jelentése katasztrófa –, amely mentes vallásos jelentéstől.

Aktív, tanuló-központú pedagógiai módszerekkel hozzunk létre pozitív tanulási légkört

A holokauszt tanulmányozása kihívást jelent a fiatalok számára olyan fogalmakkal kapcsolatban, mint a társadalom és az ember természete, a haladás, a civilizáció és az emberi viselkedés. A diákok védekező álláspontra helyezkedhetnek, negatív érzelmekkel reagálhatnak, és lehet, hogy nem akarnak majd mélyebben elmerülni a náci korszak vagy a holokauszt tanulmányozásában. Ahhoz, hogy ezekről a problémákról nyíltan lehessen beszélni és vitatkozni, nagyon fontos a bizalom légkörének kialakítása.

Fontos a nyitott tanulási környezet megteremtése, hogy a diákoknak legyen terük és idejük a reflexióra, hogy bátran tehessenek fel kérdéseket, kifejezhessék gondolataikat és félelmeiket, megoszthassák elképzeléseiket, véleményeiket és aggodalmaikat.

Az oktatás legyen tanuló-központú. A tanár az előadó helyett inkább a moderátor szerepét töltsse be, bátorítva a diákokat abban, hogy aktív szerepet vállaljanak a tanulási folyamatban. A történelem nem egy kész tudásanyag, amelyet át kell tölteni a tanár fejéből a diákokéba, hanem egy felfedezőút, amelynek során a fiatalok jelölik ki, hogy miről szeretnének többet megtudni. Elemzik a különböző információforrásokat, megvitatják az egyes események különböző értelmezéseit és ábrázolásait, és megtalálják saját válaszaikat kényes történelmi és erkölcsi kérdésekre.

Tegyük személyessé a történelmet, fordítsuk le

a statisztikai adatokat az egyes emberek történeteire

Fontos a statisztikai adatok tanulmányozása. A tanároknak meg kell találniuk azokat a módszereket, amelyek segítségével a holokausz méreteit és a hozzá kapcsolódó óriási számokat érzékeltetni tudják a diákokkal. Sok fiatal számára azonban nehézséget jelent a holokausz tragédiájának megértése, ha csak a statisztikákkal szembesítik őket.

A diákoknak arra van szükségük, hogy ne arctalan tömegként, hanem a nácik által üldözött egyes emberekként mutassuk be az áldozatokat. Használjunk esettanulmányokat, túlélők visszaemlékezéseit, korabeli leveleket és naplókat az emberi történetek bemutatására, hogy a diákok megértsék, minden „statisztikai adat” egy ember volt, akinek megvolt a maga élete, családja és barátai a holo-kausz előtt. Mindig emeljük ki az áldozatok emberi méltóságát.

Ha a holokausz tanulmányozása közben elmarad a sztereotípiák megkérdőjelezése, azaz minden elkövetőt örültként vagy szadistaként, minden embermentőt hősként, bátorként, jóságosként és kedvesként, minden be nem avatkozót közömbösként jelenítünk meg, annak az a veszélye, hogy elembertelenítjük a múlt szereplőit, akik igazi emberi lények helyett karikatúrákká válnak.

Ha a középpontban az egyes emberek története, az általuk hozott erkölcsi döntések és választások állnak, akkor a holokausz története közelebb kerül és érdekesebb lesz a fiatalok számára, jobban tudják majd azt saját életükhöz kapcsolni.

Használjuk a szemtanúk visszaemlékezéseit, hogy általuk „élőbbé” váljon a történelem a diákok számára

Sok országban a holokausz túlélői még köztünk élnek. Ha lehetőségünk van kapcsolatba lépni velük, és meghívni őket osztályunkba, ezzel diákjaink számára különleges és mélyreható élményt, tapasztalatot nyújthatunk. Egy olyan személlyel beszélgetni, aki maga járta meg a poklok poklát, mély együttérzést válthat ki a diákokból. Vannak olyan szervezetek, amelyek segítenek a tanárnak abban, hogy kapcsolatba tudjon lépni olyan túlélőkkel, akiket meghívhat az osztályába.

Egyre kevesebb túlélő van köztünk. Lehet, hogy nem lesz mód arra, hogy találjunk valakit, akivel a diákok személyesen találkozhatnak. Ebben az esetben a tanároknak lehetőségük van olyan visszaemlékezések bemutatására, amelyekben túlélők beszélnek a holokausz során átéltekről. A holo-kausz más résztvevőinek, vagy a korszak más szemtanúinak emlékei szintén megrázóak lehetnek. Ha mód van embermentőket, felszabadító katonákat vagy másokat meghívni az osztályba, személyes történeteik szintén elmélyíthetik a diákok holokausztal kapcsolatos tudását.

Ha úgy döntöttünk, hogy meghívunk valakit az osztályunkba, hogy személyes tapasztalatairól beszéljen, előtte mindenképpen beszélgessünk el vele, bizonyosodjunk meg arról, hogy képes-e sok ember előtt beszélni. Fontos az is, hogy világosan lássa saját oktatási céljainkat.

Készítsük elő tanítványainkat a találkozásra, hogy biztosak lehessünk abban, hogy tiszteletteljesek és megértőek lesznek. Tegyük nyilvánvalóvá a diákok számára, hogy bár sok idő eltelt az események óta, vendégünknek így is fájdalmas lesz ezekről a nagyon személyes tapasztalatokról beszélni.

Gondoskodjunk arról, hogy a diákok tisztában legyenek a holokauszt eseményeivel. A szemtanúval való találkozás elsősorban nem a korszak történelmi eseményeinek átadását hivatott szolgálni – ezek az emberek általában nem történészek vagy tanárok, és tapasztalatuk sem feltétlenül „jellemző” a holokauszt által érintett emberek többségére. Ezzel szemben a diákoknak abban a kivételes lehetőségben lesz részük, hogy találkozhatnak valakivel, aki személyesen szemtanúja és túlélője volt ezeknek az eseményeknek, és meghallgassák az ő egyedülálló, személyes tanúságtételét.

Bátorítsuk a diákokat, hogy ne csak a holokauszt idején átéltekről kérdezzék a túlélőt, hanem a holokauszt előtti és utáni életükről is, hogy megismerhessék az egész személyiségét, és azt, hogy hogyan tud együttélni ezekkel a tapasztalatokkal.

Bár egyetlen személy történetéből nem lehet általánosítani, a holokauszt túlélőjével, embermentővel vagy felszabadító katonával való találkozás valószínűleg teheti a diákok számára a történetet, és megerősítheti a diákokat abban, hogy ez a tragédia hétköznapi emberekkel történt meg.

Több tantárgy bevonása a holokauszt mélyebb megértését eredményezi

Az emberi viselkedési módok összetettsége miatt a holokauszt számos tantárgy keretében tanulmányozható. Bár az események történetének alapos ismerete elengedhetetlen a holokauszt tanulmányozásához, nem kizárólag a történészek dolga, hogy ezzel a témával foglalkozzanak. A különböző tantárgyakat tanító tanárok közötti kreatív együttműködés során különböző szakterületek megközelítéseit alkalmazhatjuk, ezáltal a holokausztot több szempontból vizsgálhatjuk meg, s építhetünk a többi órán tanultakra.

A holokauszt története megismerteti az emberi viselkedés végleteivel, a gyűlölettel és a kegyetlenséggel éppúgy, mint a bátorsággal és az emberséggel. A holokauszt tanulmányozása történelemórán olyan erős érzelmeket ébreszthet, amelyeket az irodalom, a képzőművészet és az ének-zene órán dolgozhatnak fel kreatívan a tanulók. A holokauszt olyan fontos erkölcsi, teológiai és etikai kérdéseket vet fel, amelyeket a diákok világnézet, etika és állampolgári ismeretek órákon vitathatnak meg mélyebben.

Az interdiszciplináris megközelítés és más tanárokkal való kooperáció révén bevonhatjuk mások szakértelmét a téma oktatásába, csökkenthetjük a ránk háruló nagyobb terheket, és mélyíthetjük diákjaink holokauszttal kapcsolatos megértését.

Összefüggéseiben tanítsuk a történelmet

A holokausztot az európai és a világtörténelem összefüggésében kell tanulmányozni, ezáltal a diákoknak lehetőségük nyílik a holokauszthoz vezető előzményeket és körülményeket megvizsgálni.

Nyújtsunk a diákoknak széles körű és kiegyensúlyozott áttekintést

A holokausztt nem egyformán zajlott le minden országban és időpontban. (Lásd a Task Force „Mit tanítsunk a holokausztról?” útmutatását további tanácsokért azzal kapcsolatban, hogy milyen témákkal foglalkozunk.)

Legyen pontos a szóhasználatunk, és ugyanezt várjuk el a diákoktól is

Sok tévhit él a holokauszttal kapcsolatban, és ezek szóba kerülhetnek az órán. A kétértelmű szavak használata megerősítheti ezeket a tévhiteket.

Ne használjuk az „elkövetők” kifejezéseit, mert azok az „ő” nézeteiket tükrözik. Idézhetünk olyan fogalmakat, mint a „végső megoldás”, és kritikusan elemezhetjük is, de ne használjuk adott történelmi események megnevezésére.

A fogalmak meghatározása azért fontos, mert pontosságot és tiszta gondolkodást kíván meg. Példa lehet erre a „tábor” szó. Bár nagyon sok ember meghalt a nácik és tettestársaik által létrehozott táborokban, nem minden tábor építettek azzal a céllal, hogy haláltábor legyen. Voltak koncentrációs táborok, kényszermunka táborok, gyűjtőtáborok, hogy csak néhányat említsünk. A különböző táboroknak különböző időszakokban különböző funkciói voltak. Nagyon fontos, hogy a tanár, amikor a holokausztról beszél, pontosan magyarázza el, hogy mi folyt a különböző táborokban, és kerülje a „táborokról” szóló általánosítást.

Válasszuk külön a holokauszt történetét, illetve az abból levonható tanulságokat

Külön figyeljünk arra, hogy válasszuk külön a holokauszt történetét és azokat az erkölcsi tanulságokat, amelyek a holokauszt történetének tanulmányozásából levonhatók. Fennáll annak a veszélye, hogy eltorzulnak a történeti tények, ha leegyszerűsítjük őket, vagy úgy adjuk elő, hogy azok a tanítani kívánt erkölcsi tanulságot szolgálják.

Ezeknek az eseményeknek a tanulmányozása érzékenyebbé teheti a diákokat az előítéletesség és igazságtalanság mai esetei iránt. A holokauszt szembesítheti a diákokat sztereotípiákkal, tévhitekkel, hiedelmekkel, és képessé válhatnak arra, hogy közkeletű előítéleteket történelmi tényekkel ütköztessenek. Erkölcsi tanulságok azonban csak akkor vonhatóak le, ha azok a történelmi adatok pontos és objektív tanulmányozásán alapulnak.

Az ilyen történeti megközelítés lehetővé teszi a diákok számára annak felismerését, hogy milyen összetett volt az a világ, amelyben választásokat és döntéseket kellett hozni. A diákoknak olyan dilemmákat kell bemutatni, amelyekkel az emberek valóban szembesültek a múltban. Csak így lehetséges, hogy az emberek viselkedését (és cselekvésképtelenségét) az adott koron belül lássuk, és csak ezt követően leszünk képesek saját korunkkal kapcsolatos tanulságokat levonni.

Kerüljük a leegyszerűsítő válaszokat az összetett történeti kérdésekre

Az igény, hogy „tanulságokat vonjunk le”, azzal a veszéllyel jár, hogy a holokausztra vonatkozóan olyan, túlságosan is leegyszerűsített magyarázatok születnek, amelyek figyelmen kívül hagyják azokat a történelmi körülményeket, amelyek között az adott döntések megszület-

tek. Az ilyen típusú megközelítés az összetett események megértése helyett egyszerű jó-rossz tanulságokat kínál a diákoknak – „a holokauszt azért történt meg, mert az emberek nem hoztak megfelelő erkölcsi döntéseket” –, és a történelem felszínes értelmezéséhez vezet.

A diákoknak a történelmi kérdéseket kell megvizsgálniuk. Ilyen például az a kérdés, hogy miért volt annyira eltérő a zsidók sorsa. Ez az egyes országokon belüli német megszállás jellegzetességeinek, különbségeinek tanulmányozását teheti szükségessé. Ezek a vizsgálódások elkerülhetetlenül felvetnek majd erkölcsi kérdéseket, de bátorítanunk kell a diákokat, hogy a múlthoz alázattal közelítsenek. Könnyű elítélni azokat, akik nem vállalták zsidó szomszédaik bűjtatását vagy segítségét, de a „be nem avatkozók” elhamarkodott erkölcsi elítélése nem segíti a történelem mélyebb megértését, sem azt, hogy diákjaink „jobb állampolgárokká” váljanak.

A holokauszt történetének összetettsége megkívánja, hogy azt a diákok mélységében tanulmányozhassák és felfedezhessék. Például azokat a dilemmákat, amelyekkel az embermentők szembesültek, akiknek nap mint nap döntenüik kellett arról, továbbra is kockáztassák-e saját és családjuk életét azért, hogy a náluk bujkálókon segítsenek. Vagy azt, miért nem tettek többet a szövetségesek a zsidók megmentéséért. S miért voltak olyan zsidótanácsok, amelyek készen álltak arra, hogy listákat készítsenek a haláltáborokba deportálandó zsidókról. A megszállt országokban az emberek többsége miért nem tett semmit zsidó szomszédai megmentéséért; a hétköznapi emberek miért vettek részt önszántukból tömeggyilkosságokban.

Ez az összetett tárgykör nem mindig vezet egyszerű válaszokhoz, sőt, sokszor inkább további kérdéseket vet fel. Valójában fontos az is, hogy a fiatalok megértsék: nem minden kérdésre van válasz.

Tegyük lehetővé az elsődleges történeti források tanulmányozását

Az elkövetőkről, az áldozatokról, az embermentőkről és a be nem avatkozókról korabeli levelek, naplók, újságok, beszédek, művészi alkotások, parancsok és hivatalos dokumentumok révén tudhatunk meg a legtöbbet. Az elsődleges történeti források alapvető fontosságúak az akkor élt emberek szándékainak, gondolatainak, érzéseinek és cselekedeteinek értő megismeréséhez, valamint ahhoz, hogy megpróbáljuk megérteni választásaikat, és hogy miért úgy történtek a dolgok, ahogy történtek.

Lehetőséget kell biztosítanunk a diákoknak arra, hogy eredeti forrásanyagokat kritikusan elemezzenek, hogy megértsék: az elemzés, az értelmezés, az ítékezés csak a történeti bizonyítékok mélyreható értelmezése alapján lehetséges.

Figyelmeztessük a diákokat arra, hogy a holokauszttal kapcsolatos bizonyítékok legnagyobb része az „elkövetőktől” származik

A holokauszttal kapcsolatos bizonyítékok – írásos dokumentumok, fényképek és filmek – legnagyobb részét a nácik készítették, ezért fennáll annak a veszélye, hogy a múltat csak az elkövetők szempontjából ismerjük meg. Ha nem vagyunk elég figyelmesek az ilyen anyag bemutatásakor, azt kockáztatjuk, hogy az áldozatokat a nácik szemszögéből látatjuk: tárgyakként, lealacsonyítva és emberi mivoltuktól megfosztva.

Be kell mutatnunk e dokumentumok keletkezésének körülményeit, és mindig figyelembe kell vennünk diákjaink életkorát, hogy eldöntsük: helyes-e bemutatásuk, megfelelően előkészítettük-e őket a dokumentumok által esetlegesen kiváltott érzelmek hatására, és biztosítottunk-e elegendő teret arra, hogy utána reflektálhassanak, és kifejezhessék, amit éreznek és gondolnak.

Fontos, hogy e dokumentumok és fényképek mellett az áldozatok naplói, levelei, fényképei és egyéb tárgyai – mintegy egyensúlyt képezve – az ő nézőpontjukat is jelenítsék meg.

Bátorítsuk a diákokat arra, hogy kritikusan elemezzék a holokausztt különböző értelmezéseit

Az osztálytermi munkát befolyásolja a tágabb kulturális környezet: a holokausztt számos formában, eltérő módon vált részévé a tömegkultúrának. A történettudomány, a népszerű történelem, a játékfilmek, a tömegtájékoztatási eszközök, a dokumentumfilmek, a képzőművészeti alkotások, a színművek, a regények, az emlékművek és a múzeumok mind a kollektív emlékezet formálói. Minden értelmezésre hatással van az a környezet, amelyben megszületett, és legalább annyit mond arról a korszakról és helyről, ahol keletkezett, mint magáról az eseményről, amelyre vonatkozik.

Fontos, hogy a diákok elgondolkodjanak arról, hogyan és miért készülnek a múltat felidéző művek. Mely tények kiválasztásán alapulnak, és mi a szándékuk azoknak, akik létrehozták őket. A diákoknak meg kell érteni, hogy a történeti vitáknak ugyan van létjogosultságuk, ám ebből még nem következik, hogy minden értelmezés egyformán érvényes (lásd: „Kerüljük el a múlt tagadásának igazolását” rész).

Figyeljünk arra, hogy milyen írásos és képi anyag felel meg diákjainknak, ne próbáljuk a diákok érdeklődését rémisztő képekkel felkelteni a holokausztt íránt

A holokausztt bemutató képeket kifejezetten a diákok sokkolására, illetve megrémisztésére használni megalázó az áldozatokkal, és érzéketlenség a diákokkal szemben. A holokausztt áldozataival és saját tanítványainkkal szembeni tisztelet azt követeli meg, hogy érzékenyen közelítsünk ehhez a témához, és gondoljuk át, milyen anyag bemutatása helyénvaló. Hiába tett meg mindent a tanár, hogy jó kapcsolatot építsen ki a diákjaival, ha a legrémisztőbb és legmegrázóbb képek bemutatásával elveszítheti ezt a bizalmat. Ráadásul éppen az ilyen anyagok bemutatása okozhat olyan feszültséget és szégyenkezést a diákokban, amely aztán ideges nevetgélésbe és oda nem illő megjegyzésekbe torkollhat.

A holokausztt anélkül is hatékonyan oktathatjuk, hogy a diákoknak meztelen hullákról készült felvételeket mutatnánk, ezeknek a képeknek a túlzott használata káros lehet. Nem valószínű, hogy a kiváltott sokk vagy elborzadás értékes tanulási tapasztalathoz vezetne. Épp ellenkezőleg: ember-telenítő hatása lehet, és megerősítheti a „zsidók mint áldozatok” képzetet.

Csak akkor mutassunk be kegyetlenkedéseket ábrázoló képeket, ha biztosak vagyunk benne, hogy ezáltal a diákok értékes tanulási tapasztalatot szereznek.

Kerüljük el a különböző csoportok szenvedéseinek összehasonlítását

Ha valóban meg akarjuk értetni ennek a korszaknak az egyetemes tanulságát – ha azért tanítjuk a holokausztot, hogy a fiatalokat érzékenyebbé tegyük a mai üldöztetések, a diszkrimináció és a gyűlölet megnyilvánulásai iránt –, akkor be kell vonnunk az oktatott témák körébe a náciizmus minden áldozatának tapasztalatát, és tanulmányoznunk kell az üldöztetésük háttérül szolgáló ideológiát.

A náci antiszemitizmus volt a zsidók ellen elkövetett tömeggyilkosságok oka, ez vezetett társadalmi diszkriminációjukhoz, kifosztásukhoz, üldözésükhöz és meggyilkolásukhoz, ez jelentette a zsidókkal történtek egyediségét. Más csoportok üldözésének – amelyek ismerete szintén fontos a modern társadalom számára – egyéb okok álltak a háttérben: a romák és szintók*, a homoszexuálisok, a kommunisták, a politikai másként gondolkodók és a társadalmi deviánsok zaklatásának és meggyilkolásának mások voltak az okai.

Be kell mutatni a náci minden áldozatának szenvedését, anélkül, hogy azt a zsidók szenvedéséhez hasonlítsunk. A szenvedésnek nincs hierarchiája, sem a náci időszak történetén belül, sem a holokauszt és más népirtások esetében.

A nemzetiszocializmus egyéb áldozatainak tapasztalatát nem szabad egyetlen „plusz” órába sűríteni, úgy kezelve őket, mintha mindannyian egyformák lennének. A többi csoport történetét inkább a zsidók üldöztetésének eseményei közt, integrálva kell bemutatni. Például tárgyalni lehet, mennyiben hasonlított és különbözött a zsidókat célzó népirtás a romák és szintók ellen irányuló népirtástól, fel lehet tárni az eutanázia programban dolgozók és módszereik, illetve a Kelet-Európában felállított haláltáborokban alkalmazott módszerek és az elkövetők közti folytonosságot.

Az ilyen megközelítés nem csak ahhoz járulhat hozzá, hogy a diákok megismerjék a „többi áldozat” történetét, hanem ahhoz is, hogy a zsidókkal történt események egyedi voltát megértésük, illetve segíthet a holokauszt szélesebb történelmi kontextusban való elhelyezésében. Ahogy nem lehet megmagyarázni a zsidók meggyilkolását a II. világháború történetének ismerete nélkül, éppúgy helytelen a holokausztot a többi áldozat üldöztetésétől elkülönítve tanulmányozni.

Hagyjuk, hogy a diákok maguk fedezzék fel az áldozatok különböző reakcióit,

beleértve a náciakkal szembeni ellenállás számtalan módját

Sokféle módját ismerjük a náci üldöztetéssel szembeni ellenállásnak, a fegyveres harctól kezdve egészen azokig a magatartásformáig, amelyek lehetővé tették az emberi méltóság megőrzését a gettók és táborok legszélsőségesebb körülményei között is. Az áldozatok nem fogadták mindig passzívan az üldöztetést. Fontos tanulmányozni, miként reagáltak az áldoza-

* Szintók: cigány népcsoport

tok, bemutatni cselekvési lehetőségeik korlátozott mivoltát, és a zsidó ellenállás különböző formáit a holokauszt idején.

Ne kizárólag a holokauszttal kapcsolatban beszéljünk a zsidókról

A holokauszt eseményeit történelmi összefüggésben kell elhelyezni. Be kell mutatnunk a zsidók életét a holokauszt előtt és után, hogy világossá váljon a diákok számára: a zsidóságnak hosszú történelme és gazdag kulturális hagyománya van. El kell érniük, hogy a zsidókra a diákok ne csak mint a náci üldöztetés lealacsonyított és megalázott áldozataira gondoljanak. A fiataloknak meg kell érteniük, hogy a világ kultúráját mekkora veszteség érte azáltal, hogy a nácik elpusztították Európa sokszínű és virágzó zsidó közösségeit.

Hívjuk fel a figyelmet, hogy a holokauszt nem volt elkerülhetetlen

Hogy egy történelmi esemény bekövetkezett, és a történelemkönyvekbe vagy a filmvászonra került, még nem jelenti azt, hogy meg kellett történnie. A holokauszt azért történt meg, mert egyes emberek, csoportok és nemzetek a cselekvés vagy nem-cselekvés mellett döntöttek. Ezekre a döntésekre koncentrálni jobban megérthetjük a történelmet és az emberi természetet, és segíthetünk diákjainknak, hogy kritikusan gondolkodó emberekké váljanak.

Ne próbáljuk az elkövetők viselkedését azzal magyarázni, hogy „embertelen szörnyetegek” voltak

A holokausztot emberek követték. Szükség van arra, hogy megértsük: az áldozatok, az embermentők, a tettestársak, a be nem avatkozók és az elkövetők mind-mind emberek voltak, akik szélsőséges körülmények között cselekedtek. Nem az a célunk, hogy felmentsük az elkövetőket, hanem hogy megértsük, nagy többségük nem volt szadista pszichopata, és „gonoszáguk” nem elegendő a holokauszt magyarázatára.

Ennél sokkal nehezebb kérdés: hogyan volt emberileg lehetséges, hogy hétköznapi emberek, szerető apák és férjek, hajlandók voltak részt venni ártatlan férfiak, nők és gyerekek meggyilkolásában.

Az elkövetők indítékait behatóan kell tanulmányozni. A diákok használjanak elsődleges forrásokat, esettanulmányokat és egyes emberek életrajzeit, hogy megérthessék, milyen mértékben volt hatással viselkedésükre az ideológia, az antiszemitizmus, az érvényesülés vágya, a csoportnyomás, a gazdasági előnyök szerzésére való lehetőség, a pszichopatológia és más tényezők.

Figyeljünk arra, hogy ne mossuk össze a múltbéli események elkövetőit és mai leszármazottaikat (Európában vagy máshol)

Nem hagyhatjuk, hogy a diákokban az a nézet alakuljon ki: minden német náci volt, vagy hogy kizárólag a németek lettek volna hajlamosak népirtás elkövetésére. Lehetőséget kell találnunk arra, hogy tanulmányozhassák a németek különböző reakcióit a nácik politikájára: a lelkes támogatástól az együttműködésen, az elégedetlenségen és apátián át egészen az aktív ellenállásig.

Figyeljünk oda arra, hogy ne mossuk össze az egykori Németországot a mai Németországgal. A holokauszt eseményeit úgy kell elhelyezni a történelmi kontextusban, hogy világossá váljék a mai németek, a kortárs német politika, kultúra és társadalom különbözősége a náci múlttól.

A diákoknak azt is fel kell ismerniük, hogy az antiszemitizmus az egész világon elterjedt és évszázadok óta létező jelenség. Szerte Európában sok nem német elkövető és tettetárs akadt. Az SS kötelékébe tartozók mellett más országokból származók is szolgáltak katonaként, illetve őrként a koncentrációs táborokban; helyi rendőrök és csendőrök segédkeztek a zsidók összegyűjtésében és haláltáborokba történő deportálásukban. Előfordult, hogy a helyiek kezdeményeztek pogromot zsidó szomszédaik ellen, vagy feladták a hatóságoknak a rejtőzködő zsidókat. A nácikkal szövetséges országok támogatták a nácik népirtó politikáját, és saját maguk is kezdeményeztek zsidóellenes intézkedéseket.

Bátorítsuk arra a diákokat, hogy tanulmányozzák a helyi-, nemzeti- és világtörténelmet, valamint az emlékezést

Ha olyan országban élünk, amelyben megtörtént a holokauszt, akkor a hangsúlyt – a nemzeti történelem összefüggéseiben – az adott országban történetekre helyezzük. Ne hagyjuk figyelmen kívül a holokauszt európai dimenzióját sem. Tanulmányozzuk az áldozatok, az embermentők, az elkövetők, a tettetársak, az ellenállók és a be nem avatkozók történetét. Azt a kérdést is érdemes feltennünk, hogy milyen mértékben váltak ezeknek az embereknek a történetei a nemzeti emlékezet és a helyi történelmi narratíva részévé.

Akkor is bátorítsuk a diákokat, hogy elemezzék a korszakról kialakult nemzeti narratívát, ha az egykori szövetségesekhez tartozó, vagy a II. világháború idején semleges országban élnek. Miért nem fogadtak be ezek az országok több menekültet az 1930-as és 1940-es években? A szövetségesek háborús erőfeszítései miért nem irányultak a zsidók megmentésére? Lehetett volna többet tenni az európai zsidóság megmentéséért?

Kérjük meg diákjainkat, hogy vegyenek részt az országos és helyi megemlékezéseken, és gondolkodjanak el az emlékezés hagyományain

A holokauszt emléknap alkalmat ad olyan eseményekre, amelyek során különböző generációkat vonhatunk be az oktatásba. Bátorítsuk a diákokat, hogy beszélgessenek családtagjaikkal is ezekről a témákról. Támogassuk az olyan kezdeményezéseket, amelyeknek célja a helyi közösség oktatása. Ezáltal a helyi közösségben taníthatunk a holokausztról; ezek az alkalmak a felfedezés és tanulás részeivé válnak. Megbeszélhetjük a diákokkal azt is, hogyan formálják a kulturális folyamatok az emlékezetet, valamint az emlékműveket. Saját közösségük hogyan dönt arról, múltjuk mely eseményeiről emlékeznek meg, a különböző csoportok hogyan választják ki a történelmi események közül azokat, amelyeket megemlékezéseik részévé tesznek. Szembenéztek-e a nemzeti történelem kényes kérdéseivel; mennyiben különböznek ezek a megemlékezések más országok megemlékezéseitől.

Megfelelően válasszuk ki a tanulási módszereket, kerüljük az olyan szimulációkat, amelyek a diákokat az áldozatokkal vagy az elkövetőkkel való azonosulásra készítetnék

Az empátia kiváltását célzó – a múlt eseményeinek átélésére, illetve eseményekre adott reakciókra épülő – gyakorlatok nagyon hatékonyak lehetnek a fiatalok történelem iránti érdeklődésének felkeltésében, azonban rendkívüli odafigyelést kíván, milyen típusú gyakorlatokat választunk olyan érzékeny témák esetében, mint a holokauszt.

Hasznos lehet például, hogy ha a diákok egy semleges ország lakójának szerepébe képzelik magukat, és végiggondolják, hogyan reagálhatott az eseményekre egy újságíró, aki a zsidóüldözésekről írt cikket újságja számára, egy aggódó állampolgár, aki saját képviselőjéhez írt levelet, vagy egy politikus, aki megpróbálta ügye mellé állítani a közvéleményt. Az ilyen gyakorlatok elősegíthetik a tanulást azáltal is, hogy középpontba állítják azokat a cselekvési lehetőségeket, amelyek a diákok előtt ma is nyitva állnak, ha aggódnak bizonyos világesemények alakulása miatt.

A tanároknak azonban tudatában kell lenniük, hogy néhány fiatal túlzottan azonosulhat a holo-kauszt eseményeivel, felizgathatja a fantáziáját a nácik óriási hatalma, „varázsereje”, vagy morbid módon érdekelheti őket az áldozatok szenvedése. Veszélyes lehet fogalmazások íratása vagy szerepjátékok alkalmazása, mert ezek arra készítetik a diákokat, hogy elképzeljék: ők maguk is részt vettek a holokausztban. Érdeemes egyszerre több tantárgy bevonásával a diákok kreatív önkifejezését szorgalmazni, de a tanárnak pontosan tudnia kell, mi az elérendő cél. Az „empátiára irányuló gyakorlatok” gyakran ízléstelenek és pedagógiaiilag helytelenek, hiszen lehetetlen – a felszínes beleérzést meghaladó módon – saját hétköznapi tapasztalatainktól ily távol álló körülmények közé képzelni magukat.

Az ilyen gyakorlatok által szerzett tapasztalatok meg sem közelítik azt a valóságos empátiát, amelyet a személyes történetek, esettanulmányok és a túlélők beszámolóí váltanak ki sok diákból.

Kerüljük el a múlt tagadásának igazolását

A holokauszt-tagadás hátterében ideológiai okokat találunk. A holokauszt-tagadók a történelmi tények szándékos elferdítésével és félreértelmezésével igyekeznek kételyeket ébreszteni. A tanároknak vigyázniuk kell arra, hogy ne keveredjenek olyan álvitákba, amelyek szándékuk ellenére a holoka-uszt-tagadók stratégiájának kedvez.

Fontos, hogy ne adjunk teret a holokauszt-tagadóknak: ne kezeljük úgy a holokauszt-tagadást, mint a történelem egyik lehetséges értelmezését, valamint ne próbáljuk egy normális történeti vitában racionális érvekkel megcáfolni a holokauszt-tagadók álláspontját.

Mindazonáltal sok tanár úgy érzi, hogy foglalkozni kell a holokauszt-tagadás jelenségével, vagy azért, mert a fiatalok maguk tesznek fel ezzel kapcsolatos kérdéseket, vagy azért, mert attól félnek, hogy a diákok előbb vagy utóbb mindenképpen találkozónának ezekkel a gondolatokkal, és nem akarják, hogy felkészületlenül érje őket a holokauszt-tagadók meggyőzésükre vagy félrevezetésükre irányuló kísérlete.

Ebben az esetben ne a holokauszt történetével együtt foglalkozzunk a holokauszt-tagadással, hanem külön. Külön órát szentelhetünk annak vizsgálatára, hogy az antiszemitizmus milyen formákban jelent meg különböző időszakokban, vagy elemezhetjük a médiát: egyes csoportok politikai, társadalmi vagy gazdasági célból hogyan manipulálják, értelmezik félre, vagy ferdítik el a tényeket.

Legyünk tisztában azzal, hogy minden tananyag – így az interneten talált is – számos lehetőséget kínál, de veszélyeket is rejthet

Mindig mérjük fel, anyagaink történelmileg mennyire pontosak. Az antiszemitizmus, a homofóbia és a cigányellenesség széles körben elterjedtek a társadalomban, és ezek az attitűdök jelen lehetnek saját osztályunkban is. Legyünk tudatában annak, hogy diákjainknak előítéleteik lehetnek, és gondosan válogassuk ki, milyen tananyagokat használunk: vigyázzunk, hogy – szándékunkkal ellentétben – a náci propaganda dokumentumai vagy az áldozatokról készült fényképek ne hogy az áldozatokkal kapcsolatos negatív nézeteiket erősítsék meg. Olyan személyes történeteket és esettanulmányokat tartalmazó tananyagot állítsunk össze, amely megkérdőjelezi és gyengíti az áldozatokkal kapcsolatos negatív sztereotípiákat.

A nyomtatott anyagokon kívül az interneten is érdemes tananyagokat keresnünk. Mindazonáltal legyünk óvatosak az internet felhasználásával: sok látszólag jól használható oldalt a holokauszt-tagadók és antiszemiták hoztak létre. A diákokat figyelmeztetnünk kell arra, hogy az internetes keresés eredményeként esetleg ilyen oldalakra is eljuthatnak, és segítenünk kell őket a hiteles és megbízható oldalak megtalálásában.

Hangsúlyoznunk kell, mennyire fontos kritikus szemmel tekinteni minden információforrásra, illetve arra, hogy milyen összefüggésben született maga az információ. Bátorítsuk a diákokat, hogy mindig tegyék fel a következő kérdéseket: kitől származik az információ, mi a honlap célja, van-e valami mögöttes szándéka. Ha igen, hogyan befolyásolhatja ez az információk kiválasztását és bemutatását.

Csak olyan hiteles oldalakat ajánljunk, amelyeket előzőleg ellenőriztünk. A holokauszttal foglalkozó szervezetek honlapjai jó kiindulási pontul szolgálhatnak, mindegyik kínál megbízható anyagokat.*

Világosan tegyük különbséget a múlt és a jelen eseményei között, és kerüljük a történelmietlen összehasonlításokat

A legtöbb tanár azért tanít a holokausztról, mert azt reméli, hogy a fiatalokat ennek révén érzékenyebbé teheti a világunkban tapasztalható igazságtalanságok, üldöztetés, rasszizmus, antiszemitizmus és a gyűlölet más megnyilvánulásai iránt. A holokausztot gyakran az erkölcs mérföldkövének, a gonoszság megtestesülésének tartják. A holokausztról szóló tanulmányaink fontos része lehet az univerzális tanulságok levonása, ugyanakkor az egyes események közötti különbségekre is fel kell hívni a figyelmet, az egyedi jellemzőket éppúgy hangsúlyozni kell, mint az általános érvényűeket.

* Pl. a Task Force oktatási oldalai: <http://taskforce.ushmm.org>. Lásd még a <http://holokauszt.tte.hu> oldal holokauszttal kapcsolatos oldalait, illetve a *Tanári kézikönyv* végén található linkgyűjteményt.

Gyakran élnek – és élnek vissza – a „holokauszt” kifejezéssel: a legkülönbözőbb rémtettekre és emberi tragédiákra alkalmazzák. Sajnálatos módon így a kifejezés elkoptatottá vált, gyakran túlegyszerűsödött, vagy éppen elvesztette jelentőségét, súlyát. Sok esetben – részben a nyelv korlátozott lehetőségei, részben a hiányos ismeretek következtében – a náci rémtettek és áldozataik háttérbe szorultak.

A holokauszt tanulmányozása lehetőséget nyújthat a fiataloknak, hogy párhuzamot vonjanak a mai világban zajló eseményekkel: jól összehasonlítható az emberi jogok semmibe vétele a náci uralma alatt, de főként a háború előtti években, az előítéletesség, a diszkrimináció és az üldöztetés mai példáival.

A népirtás azonban nyilvánvalóan és alapvetően különbözik a polgári jogok elvesztésének eseteitől. Természetesen voltak más népirtások is, és helyénvaló feltenni például azt a kérdést, hogy milyen hasonlóságok és különbségek vannak a ruandai népirtás és a holokauszt között. De a diákoknak tisztában kell lenniük azzal, hogy nem minden tragikus esemény népirtás, és tartózkodni kell a hamis összehasonlításoktól.

Óvakodjunk a felszínes összehasonlításoktól, és attól az illúziótól, hogy a múlt vizsgálata egyszerű iránymutatást nyújt korunk eseményeinek alakításához. Saját korunk nagyon összetett. Félrevezetjük a diákokat, ha azt próbáljuk elhitetni velük, hogy a múltból levonható tanulságok olyan egyértelműek, hogy abból egyszerű megoldásokat találhatunk a jelen problémáira.

Legyünk érzékenyek a diákok problémái iránt

Ha egyes diákok úgy érzik, hogy saját népük vagy csoportjuk szenvedéséről senki sem beszél, ez ellenállást válthat ki aziránt, hogy mások üldöztetéséről és meggyilkolásáról tanuljanak. Fontos, hogy tanulmányozzuk a rasszizmus, a rabszolgaság, az üldöztetés és gyarmatosítás azon eseteit, amelyek személyesen érinthetik diákjainkat.

Néhányan attól tarthatnak, hogy a holokauszttal való foglalkozás irritálhatja azokat a diákokat, akik tévesen egyenlőségjelet tesznek a zsidók holokauszt alatt átélt szenvedése és az izraeli–palesztin konfliktus közé. Ez azonban nem lehet oka annak, hogy ne oktassuk a holokausztot.

Bár reménykedhetünk abban, hogy a holokausztról való tanulás érzékennyé teszi a diákokat az igazságtalanság, üldöztetés, előítéletesség és az emberi jogok semmibe vételének mai eseteivel szemben, el kell kerülnünk a történelem politikai vagy bármilyen más célra való felhasználását.

A tanároknak érzékenynek kell lenni a diákokat foglalkoztató problémák és az azokhoz kapcsolódó érzéseik és gondolataik iránt. Fel kell készülniük a mai konfliktusok okainak tanulmányozására, a fiataloknak meg kell adni a lehetőséget, hogy nyíltan beszélhessenek ezekről a problémákról. De világosan külön kell választani a különböző konfliktusokat, azok okait és természetét.

Természetesen azt szeretnénk, ha a fiatalok a társadalom aktív és elkötelezett tagjaivá válnának. Ám ellenkező eredményhez is vezethet, ha ezeknek a pozitív attitűdöknek a támogatására a holokauszt példáját használjuk fel. A diákokon erőt vehet a csüggedés, ha nem adunk lehe-

tőséget arra, hogy megvitassák, hogyan reagálhatnak az őket foglalkoztató problémákra. Hagyjunk időt az oktatás keretein belül arra, hogy a diákokkal együtt megkeressük a számukra is elérhető cselekvés legitim és békés módszereit.

Illy Luca:

Vizuális történelem a tanórán – A Holocaust szemei című dokumentumfilm segítségével

AZ ÓRA CÉLJA, SZÜKSÉGES ESZKÖZEI

A film, s ezen belül a holokausztot túlélők visszaemlékezései rendkívül alkalmasak arra, hogy a diákokat érzelmileg megmozgassák. A visszaemlékezők nemcsak a saját, illetve családjukat érintő tragédiáról beszélnek, hanem felidézik gyermekkori élményeiket, mindennapi hagyományaikat, beszélnek barátságról, szerelemről. A diákoknak személyes kapcsolatuk alakul ki meghatározott emberekkel, s ezáltal könnyebben megértik, hogy a történelmi tanulmányaikban szereplő számok és adatok mögött egyéni sorsok, emberek szerepelnek. A vizuális történelem személyes volta miatt olyan erővel bír, amely termékeny beszélgetések, további kérdések ezreinek lehet kiindulópontja, s ezért a diákok aktivizálásának egyik legjobb eszköze.

Az óra célja:

- A holokauszttal kapcsolatos kulcsfontosságú kifejezések megismerése *A Holocaust szemei* című dokumentumfilm alapján
- A címszavak definícióit összekötni a hozzájuk kapcsolódó eseményekkel, melyek a személyes hangú elbeszélésekből bontakoznak ki

Szükséges eszközök:

- *A Holocaust szemei* című film DVD-n
- Tévé, DVD-lejátszó, esetleg kivetítő
- Feladatlapok
 - 1. feladatlap: Címszavak
 - 2. feladatlap: Egy szó ...
 - 3. feladatlap: Gondolatok, idézetek

Az órai feldolgozáshoz szükséges idő: kb. 90 perc

AZ ÓRA SZAKASZAI

1. szakasz:

A film megtekintését megelőző pármunka:

- A diákok alkossanak párokat
- Osszuk ki az *1. feladatlapot (Címszavak)*. (A lapon felsorolt kifejezések megegyeznek a filmben szereplő holokauszt szótár címszavaival.)
- A párok írjanak egy-egy meghatározást minden kifejezés után. Inkább hagyják üresen, és ne írjanak semmit azokhoz a szavakhoz, amelyek jelentésében nem biztosak

Idő: 10 perc

A következő fogalmak – a filmben – az alábbiak szerint hangzanak el. (Esetenként az órai használatkor ezeket pontosítani szükséges!)

1. *Holokauszt* = égő, egészen eléggő áldozat, átvitt értelemben „ami a tűzben pusztul el”
2. *Barchesz* = fonott kalács szombatra és ünnepnapokra. Községes szombatokon hosszúkás az alakja, az őszi ünnepek idején kerekre fonják.
3. *Antisemitizmus* = a zsidók ellen irányuló törekvés, zsidóellenesség
4. *Numerus clausus* = zsidóellenes diszkriminatív rendelkezés. Jelentése: korlátozott szám.
5. *Zsidó* = az ókori Palesztinából az egész világon szétszóródó sémi eredetű nép
6. *Zsidótörvények* = 1938-tól egyre egyértelműbbé vált a magyarországi zsidók kirekesztése
7. *Sárga csillag* = a zsidókat megkülönböztető, öltözködéskön viselt jelvény
8. *Deportálás* = száműzés idegenbe, kényszerlakóhelyre való hurcolás
9. *Getto* = zsidó negyed. Elkülönített negyedekbe gyűjtötték, tömörítették össze a zsidó lakosságot.
10. *Bevagonírozás* = marhavagonokba zsúfolják az embereket, és így szállítják őket a koncentrációs és megsemmisítő táborokba
11. *Soá* = szerencsétlenség, csapás, megsemmisülés, megsemmisítés, katasztrófa
12. *Krematórium* = a tetemek elégetése céljából a megsemmisítő táborokban krematóriumot építettek
13. *Appel* = a koncentrációs táborban a sorakozót jelenti, amelynek helye az Appelplatz.

(Lásd még: *Szómagyarázatok*.

Hosszú Gyula: *Utak a holokauszthoz, történetek a holokausztról*. Tankönyv, 358–367. oldal!)

* * *

2. szakasz:

A film megtekintése előtt kérjük meg a diákokat, hogy külön figyeljenek majd azoknál a szavaknál, amelyeket nem ismertek, hogy azok definícióit később be tudják írni.

* * *

3. szakasz:

Nézzük meg a filmet!

Idő: 56 perc

* * *

4. szakasz:

Ötletek a film megtekintését követő beszélgetéshez, munkához:

A. Gondolatok, idézetek

Szabad beszélgetés

A 3. feladatlap (Gondolatok, idézetek) alapján

- Kezdeményezzünk szabad beszélgetést az osztállyal, ahol mindenki elmondhatja, a film milyen hatást, lelkiállapotot idézett elő nála,

vagy:

- a feladatlapot kiosztva beszélgessünk az itt található idézetekről, fejtsük ki bővebben, mit jelentenek, illetve azt, hogy mi hogyan értelmezzük őket.

Írásbeli feladat

Osszuk ki a 3. feladatlapot (Gondolatok, idézetek).

Válasszanak a diákok a két feladat közül (A, B), és írjanak egy rövid (fél-egy oldalas) fogalmazást.

Idő: 20 – 30 perc

B. Pármunka

- Ugyanazok a párok, ismét együtt dolgozva, próbálják meg kitölteni az előzőleg üresen hagyott definíciók helyét.
- Ezután mindegyik pár válasszon ki egyet a lista szavai közül.
Külön lapon, de párban dolgozva, írjanak a kiválasztott szóval kapcsolatban egy bekezdést, az alábbiak figyelembe vételével (ha az időnkbe belefér, a diákok ezt a feladatot máskor is elkészíthetik):
Idézzétek fel a *Film* azon részeit, ahol a túlélők az adott kifejezéssel kapcsolatos személyes élményüket mondják el!
 1. Milyen új információt tudtatok meg a túlélők által elmondottakból, amit az adott szóról addig nem tudtatok?
 2. Tudtok-e párhuzamot vonni a túlélők által elmondottak és más történelmi, vagy jelenkori események között?

Idő: 15 – 20 perc

* * *

5. szakasz:

A párok elmondják/felolvassák válaszaikat a csoport előtt.

Idő: 5 – 10 perc

C. További feladatok

A rendelkezésünkre álló idő függvényében, további órákon folytathatjuk a filmben hallottak feldolgozását.

A 2. feladatlap (Egy szó ...) alapján

1. A lapon szereplő utasítás szerint, otthoni, iskolai feldolgozás

2. Kiindulási pontként is tekinthető:
 - a) a zsidó ünnepek, szokások, jelképek megismeréséhez (30. oldal)
 - b) a holokauszt terminológiájának bővítéséhez (31. oldal)

1. FELADATLAP – CÍMSZAVAK

Írj meghatározást mindegyik szó után!

Ha nem vagy biztos a szó jelentésében, hagyd üresen!

1. Holokauszt =
2. Barchesz =
3. Antiszemitizmus =
4. Numerus clausus =
5. Zsidó =
6. Zsidótörvények =
7. Sárga csillag =
8. Deportálás =
9. Gettó =
10. Bevagonírozás =
11. Soá =
12. Krematórium =
13. Appel =

2. FELADATLAP – EGY SZÓ ...

- I. Az alábbi szavakat a háború előtti élet felidézésekor említik a túlélők *A Holocaust szemei* című dokumentumfilmében.

Nézz utána, mit jelentenek, és honnan származnak ezek a szavak!

1. Barhesz/barchesz

Jelentés:

Eredet:

2. Sólet

Jelentés:

Eredet:

3. Szombat/sábesz

Jelentés:

Eredet:

4. Pészach

Jelentés:

Eredet:

5. Zsidó

Jelentés:

Eredet:

6. Dávid csillag

Jelentés:

Eredet:

II. Az alábbi szavakat a háború alatti eseményekkel kapcsolatban említik a túlélők A *Holocaust szeméi* című dokumentumfilmében.

Nézz utána, mit jelentenek, és honnan származnak ezek a szavak!

1. Antiszemizmus

Jelentés:

Eredet:

2. Pogrom

Jelentés:

Eredet:

3. Csendőr

Jelentés:

Eredet:

4. Koncentrációs tábor

Jelentés:

Eredet:

5. SS

Jelentés:

Eredet:

6. Nyilasok

Jelentés:

Eredet:

3. FELADATLAP – GONDOLATOK, IDÉZETEK

A. Próbáld megfogalmazni egy oldal terjedelemben, mit éreztél, milyen gondolatok jutottak eszedbe a film nézése közben!

B. Az alábbi idézetek *A Holocaust szemei* című dokumentumfilmben hangzottak el, túlélőktől. Válaszd ki azt az idézetet, amelyik különösen megfogott a film alatt! Indokold választásod kb. fél-egy oldal terjedelemben!

1. „Arra is gondoltunk, hogy nem is mondjuk el, senki sem fogja elhinni, hogy ilyen létezik, hogy ilyen megtörténhetett.”
2. „Édesapám felment a németek bejövetele után két nappal az orvos nagybátyámhoz, hogy adjon mérget mindhármunknak, hogy ne tegyen ki minket annak a szenvedésnek, ami ránk vár.”
3. „Mivel Auschwitzba szárnyvonal vezetett, úgy éreztük, hogy visszafelé haladunk (Magyarországra). És már abban a pillanatban többektől elhangzott az a kifejezés, hogy »a kormányzó úr mégiscsak törődik velünk, és visszahoz bennünket«. Rá egy órára lassított a szerelvény, és megérkeztünk arra a helyre, amiről fogalmunk sem volt, hogy létezik.”
4. „Hatalmas nagy krízisen mentünk keresztül mi, akik vallásos családból származtunk, és imádkoztunk reggel és este a kegyelmes Istenhez. Azt nem látta, hogy mi történik a gyerekekkel, a szüleinkkel, az öregekkel. Úgy látszik, hogy akkor az Isten nem volt Auschwitzban.”
5. „El kellett mennünk a gettóba. Volt egy Muri nevű kutyánk. Az szegény olyan hosszú ideig futott utánunk, mígnem fáradtan hátramaradt. Talán az egyetlen élőlény volt, aki velünk érzett.”
6. „Anya és a lánya volt. Az anyát szelektálták balra. A szerencsétlen nő elkezdett ordítani, hogy »A lányom, a lányom! Nem hagyom itt a lányomat!«. És Mengele nevetve mondta: »Vidd a lányodat is!«.”
7. „A holokauszta nem egy történelmi esemény. A holokauszta kívül van a történelmen. Tökéletesen irracionális esemény. (...) Én túlélő vagyok. Amit a holokausztról elmondtam, benne van az, amit azóta átéltem, tehát azt, hogy túlélő vagyok. A holokausztról igazán csak a halottak tudnának mesélni, de a halottak nem tudnak mesélni, mert halottak.”

Beró László: **Szász János A Holocaust szemei című filmje**

A film nyolc szerkezeti egységre tagolható. Az egységek rendszerint egy definícióval kezdődnek, amit túlélők beszámolóí, korabeli film-, kép- és rajzdokumentumok követnek.

A film feldolgozható két, illetve nyolc önálló óra anyagában, az *Utak a holokauszthoz, történetek a holokausztról* című tankönyv megfelelő fejezeteivel együtt.

A FILM FELDOLGOZÁSÁNAK JAVASOLT EGYSÉGEI

Az egységek három – tizenkét percesek. (A mellékelt DVD menüjéből a javasolt egységek cím szerint is kiválaszthatóak.) Minden egységet a feldolgozást segítő kérdések zárnak.

1. A holokauszt definíciója (Időtartama: 04:16)

- A holokauszt definíciója
- A túlélők beszámolója Auschwitzról
- A felszabadulás
 - Miért mondja az interjú alanya, hogy ezt senki sem fogja elhinni?
 - Mit mesél a túlélő a megsemmisítő táborról?

2. Mindennapi élet a két világháború között (Időtartama: 03:17)

- Mindennapi élet a két világháború között
- Szokások, ünnepek, életképek
 - Hogyan éltek a magyarországi zsidók mindennapjaikat a két világháború között?
 - Mit tudunk meg ünnepeikről, szokásaikról?

3. Antiszemizmus (Időtartama: 04:50)

- Az antiszemizmus
- Numerus clausus
- Anekdota a zsidó hit lényegéről
- A második világháború kezdete
 - Hogyan fogalmazta meg az anekdota rabbija a zsidó hit lényegét?
 - Mit jelentett a zsidóság a túlélő számára?

4. Megszállás (Időtartama: 06:58)

- Sztálingrád
- Megszállás
- Zsidótörvények
- Deportálás, tömeges deportálás
 - Miért nem értette a mesélő a „fajtiszta” kifejezést?
 - Milyen érzés volt sárga csillagot viselni?
 - Hogyan hajtották végre a csendőrök a deportálást?

- Mi volt a szomszédok, a falu lakosságának reakciója?

5. Gettó, deportálás (Időtartama: 06:41)

- Élet a gettóban
- Téglagyár
- Deportálás Auschwitzba
- Gyermekáldozatok nevei
 - Hogyan éltek mindennapjaikat a gettóban?
 - Milyen volt a gettó?
 - Milyen volt a téglagyár?

6. Soá (Időtartama: 07:14)

- Soá – Auschwitz
- Az utazás
- Megérkezés
- Szelekció
- A krematórium
 - Hogyan telt az út a marhavagonokban?
 - Miért és miben bíztak útközben?
 - Hogyan történt a megérkezés és Mengele szelektálása?
 - Milyen szag ütötte meg a megérkezésekor a kislány orrát? Miért nem hittek a többiek neki?

7. Auschwitz... (Időtartama: 08:30)

- Élet Auschwitzban
- Születés és halál
- Appel
- Kényszermunka
- Ruhák, cipők, fogkefék, bőröndök, szemüvegek és a túlélők
 - Hogyan zajlott az élet Auschwitzban?
 - Mi volt a beszélgetések leggyakoribb témája?
 - Hogyan váltak az emberek letargikussá, apatikussá?
 - Miért nem féltek a haláltól?
 - Milyen módszerek voltak az emberi méltóság lábbal tiprására?
 - Mit mesélnek a túlélők a kényszermunkától?
 - Miről mesélnek a megmaradt használati tárgyak?

8. A nyilasok rémtettei (Időtartama: 12:13)

- Horthy kiugrási kísérlete
- Szálasi hatalomra kerülése
- A nyilasok rémtettei
- Raoul Wallenberg
- A gettó felszabadítása
 - Miért csak három órán keresztül bizakodhattak az emberek?
 - Hogyan bántak a nyilasok a zsidókkal?
 - Hogyan mentette meg Wallenberg a mesélőt?
 - Miért jelentett a szovjetek megérkezése felszabadulást a gettó lakóinak?
 - Hogyan fogalmaznád meg a holokaust definícióját?

Beró László:
A Film és a Tankönyv közös feldolgozása

* Heller Ágnes: (1929) filozófus, író, a Film egyik visszaemlékezője. Lásd: 3. feladatlap – Gondolatok, idézetek, 7. szemelvény.

BEVEZETŐ

A teljes anyag feldolgozásához legjobb forma egy szakkör féléves időtartamra, legalább heti két órában.

Egy téma teljes feldolgozásához 4–6 óra szükséges. Amennyiben nincs erre ennyi idő, a kollégák válasszák ki a nekik leginkább tetsző forrást a felsoroltak közül.

A foglalkozásokat a hatékonyabb közös munka és a ráhangolódás érdekében célszerű egy rövid csoportjátékkal kezdeni, melyek gyűjteménye e *Tanári kézikönyv* 105. oldalán rendelkezésre áll. Témánként javaslok egy-egy játékot, de természetesen más játék is alkalmazható. A befejező játékok kiválasztását a kollégákra bízom.

Rövidebb forrás, olvasmány feldolgozásához jól használható a „láncolvasás”, ami azt jelenti, hogy a diákok egymás után elolvasnak egy-egy mondatot, vagy egy rövidebb bekezdést. Ezt követően közösen megbeszélik az olvasottakat.

Hosszabb, vagy több elemből álló forrásnál célravezetőbb a kiscsoportos foglalkozás, ahol a csoportok kialakítását rábízhatjuk diákjainkra, de figyeljünk arra, hogy minden csoport összetétele vegyes legyen. Alkossák jobb és gyengébb képességű, hangadó és csendesebb diákok. A feladatot közösen kell elvégezni, így mindenkinek lesz feladata. A csoportok kialakulását az általuk választott név is segítheti.

Hatékonyabbá tehetjük a foglalkozásokat azzal, ha néhány olvasmányt otthoni feldolgozásra adunk, és az órán már csak a csoportmunka, vagy a közös elemzés történik.

Foglalkozásonként szándékosan több témajavaslatot adtam meg. Közülük a választás a szaktanár döntése. Természetesen ne jelentsen gondot az egyes témák feldolgozásánál az, ha egy rész megvitatása, elemzése sokkal több időt vesz igénybe. A fontos az, hogy alaposan dolgozzuk fel az anyagot, és ne hagyjunk kérdéseket megválaszolatlanul. A téma átcsúszhat a következő alkalomra!

A szakkör végződhet projektek bemutatásával, esetleg egy közös tervvel a holokauszttal emléknappal megszervezésére diákjainkkal.

TANTERVI CÉLOK A TANKÖNYV FELDOLGOZÁSÁHOZ

Célok és feladatok

- A program segítse a diákokat abban, hogy megértsék a holokauszt egyediségét, a vészorszakhoz vezető út állomásait
- A diákok ismerjék meg az emberek választási lehetőségeit. Elemezzék, hogyan válik valaki áldozattá, elkövetővé és csendes szemlélővé.
- A program mutassa be a téma történelmi gyökereit, a korszak világában zajló folyamatok rendszerösszefüggéseit
- A diákok legyenek képesek írott és filmdokumentumok feldolgozó elemzésére

Fejlesztési követelmények

- A jogérzék és a felelősségtudat együttes fejlesztése
- Olyan közösségi magatartás kialakítása, melyben az autonómia és a szolidaritás igénye között összhangot teremt a felismerés, hogy a közjó előmozdítása, a mások iránti

türelem és segítőkészség az egyén önmegvalósításának nem korlátja, hanem elengedhetetlen feltétele

- Ábrák, grafikonok, film- és szövegszerű források elemzése
- A propaganda működésének megértése
- A forráskritika használata és a kritikai elemzés
- A vallási és nemzeti identitás értelmének és jelentőségének megértése
- Döntési, vita- és konszenzusteremtési helyzetek gyakorlása
- Egyéni és közös anyaggyűjtés, források, cikkek feldolgozása

A BEVEZETŐ ÓRA MENETÉNEK ISMERTETÉSE

Az óra menete:

1. Ismerkedési gyakorlatok

Keress párt:

Hajszín, szemszín, cipőméret, magasság, vagy bármilyen hasonlóság alapján (ha minden ötletet kimerítettünk, lehet az ellentét alapján is párt keresni, pl. a legmagasabb a legalacsonyabbal) keressenek párt. Ha páratlan a csoport, a csoportvezetőnek is be kell állnia. Minden további pármunka bevezetésénél célszerű a felsoroltak közül javasolni, és a szakkör végére mindenki mindenkivel legyen egyszer párban.

2. A program megbeszélése. Ki miért jött ide, mi érdekli, mik az elvárásai, mit szeretne tanulni? Csoportszabályok (Csoport-gyakorlatok, 128. oldal)

Az ismerkedő játékot követően elég oldott már a hangulat ahhoz, hogy a csoport tagjai közösen kialakítsák az együtt töltött időszakra vonatkozó közös szabályokat, melyek betartása – az elfogadás után – mindenki számára kötelező, alkalmanként elég a betartására figyelmeztetni.

3. Film: Az 1. egység feldolgozása

4. Tankönyv: Bevezető (10–11. oldal). A holokauszt fogalma és egyedisége

Feldolgozás: láncolvasással (mindenki olvas egy mondatot)

A FELDOLGOZÁSRA KERÜLŐ TÉMAKÖRÖK

Bevezető óra	A holokauszt fogalma és egyedisége Csoportszabályok	2 óra
1. Az ókori antiszemitizmustól a modern antiszemitizmusig	A római kor és a kora kereszténység Az egyházatyák politikája és a korai kereszténység A kereszties hadjáratok ideje Zsidóellenes mítoszok és legendák Az antiszemitizmus gazdasági forrásai A középkor vége A reformáció és az ellenreformáció A modern antiszemitizmus	4 óra
2. Asszimiláció és antiszemitizmus az Osztrák–Magyar Monarchiában. A zsidóság Magyarországon és Kelet-Európában.	Statisztikai táblázatok elemzése Hitler „mesterei” A cionizmus kialakulása Cion bölcseinek jegyzőkönyvei A magyar és a kelet-európai zsidóság a náci hódítás előtt	5 óra
3. A nemzetiszocializmus hatalomra jutása Németországban	A weimari köztársaság A náci párt megalakulása és programja Hitler, Himmler és Heydrich Választási propaganda, plakátok A náci fő célpontjai: az ifjúság és a nők A fajelmélet és a náci antiszemitizmusa Az eutanázia program	4 óra
4. A náci zsidóüldözés	A wannsee-i konferencia Hitler a zsidók megsemmisítéséről A megkülönböztető jel A gettók és a zsidótanács Az Einsatzgruppék Anne Frank és Etty Hillesum naplója A megsemmisítő táborok A roma holokauszt Eichmann és Höss A holokauszt az egyes európai országokban. Mit tudtak a háború alatt a holoka-usztról?	4 óra
5. A magyar zsidóság sorsa a megszállásig	A zsidótörvények	

6. A magyar zsidóság sorsa a német megszállás után	Kamenyec-Podolszk és Újvidék A munkaszolgálat Radnóti, Ámos és Elie Wiesel	4 óra
	A megszállók és a magyar államapparátus A zsidóellenes rendeletektől a deportálásig A gettók A zsidóság gazdasági kirablása A deportálások A Kasztner-ügy A keresztény egyházak és a deportálás A vidéki zsidóság A magyar zsidók Auschwitzban A budapesti zsidóság sorsa Wallenberg és Perlasca A magyar holokauszt sajátos vonásai Két visszatérés	7 óra
Projektmunka	Helytörténeti kutatás Interjúk	
	Felkészülés a holokauszt emléknaphra	4 óra

A felhasznált órakeret: 34 óra

TANTERVI JAVASLAT HOSSZÚ GYULA UTAK A HOLOKAUSZTHOZ, TÖRTÉNETEK A HOLOKAUSZTRÓL CÍMŰ KÖNYVÉNEK FELDOLGOZÁSÁRA

1. témakör: Az ókori antiszemitizmustól a modern antiszemitizmusig

Az óra menete:

1. Identitás játék

- A résztvevők egy lapon rajzolják körbe a kezüket. A kézen kívül eső, távolabbi részre írják le, milyennek látják őket, mit gondolnak róluk azok, akiket nem nagyon ismernek. Közelebb, még kívülre azt, ahogyan a hozzájuk közel állók látják őket, a lerajzolt kéz belsejére pedig azt, ahogyan ők látják saját magukat. Ezt követően karikázzák be azokat, amilyenek szeretnék, hogy mindenki tartsa őket. Húzzák ki azokat, amelyekről azt szeretnék, ha nem gondolnák róluk. (Arról is lehet beszélgetni, hogy mások – „az idegenek” – általában azokat a dolgokat látják-e meg, amelyek nekünk nem olyan fontosak, és mi is így látunk-e másokat.)

2. Az antiszemitizmus definíciója a film 3. egységének elejéről és az anekdota

3. A fejezet olvasmányainak feldolgozása kis csoportokban, majd a csoportok egy tagja röviden ismerteti az általuk elolvasott részletet a többiekkel

Csoportok:

- A rómaiak és a zsidók
- Az egyházatyák politikája és a kora középkor
- A keresztes hadjáratok ideje
- Zsidóellenes mítoszok és legendák
- Az antiszemitizmus gazdasági forrásai
- A középkor vége
- A reformáció és az ellenreformáció
- A modern antiszemitizmus

Gördülékenyebbé teheti a feldolgozást, és sok időt takarítunk meg azzal, ha a csoportok otthon elolvassák a rájuk vonatkozó részt, és az óra első öt percében véglegesítik a csoport beszámolóját arról, amit olvastak. Ezt követően 2-3 percen bemutatják a többieknek az általuk olvasott részt.

2. témakör: Asszimiláció és antiszemitizmus az Osztrák–Magyar Monarchiában.

A zsidóság Magyarországon és Kelet-Európában.

Az óra menete:

1. Csoporthoz tartozás

- Kis csoportokban határozzák meg a nacionalizmust, a sovinizmust és a patriotizmust, egymástól távol ülve, hogy a másik csoport ne hallja. Ezt követően a másik két csoport tagjainak ki kell találni, hogy mit próbáltak definiálni társaik. A feladat úgy is megoldható, hogy miután egy definíció elkészült, szerzői kiragasztják a falra, és ezt követően ehhez bárki írhat, bővíthető. Végül a csoport próbáljon meg elfogadni egy mindenkinek megfelelő definíciót mindhárom szóról.

2. A film 2. egysége és a *Tankönyv* 111–113. oldalának képei alapján mutassátok be, hogyan élték a zsidók mindennapjaikat a második világháború kitörése előtt Magyarországon és Kelet-Európában.
3. A *Tankönyv* 35–36. oldalának táblázatai alapján elemezzük, hogyan változott a zsidóság aránya a Monarchia nemzetiségein belül. Mik voltak a változások okai?
4. Öt kiscsoportban dolgozzuk fel Hitler „mestereinek” gondolatait a zsidóságról (38–44. oldalak).

Az olvasmányok feldolgozásánál a következő kérdéseket használjuk fel:

- Miért váltak ezek az emberek antiszemitává?
- Melyek elképzeléseik hazug-, illetve csúsztatott elemei?
- Kiknek körében és miért lehettek ezek a „gondolatok” termékenyek?

A hatodik csoport olvassa el a cionizmus formálódásáról szóló olvasmányokat.
A csoportmunkát követően a csoportok ismertessék az általuk gyűjtött információkat az osztály többi tagjával.

Ezt követően a csoport/osztály közösen dolgozza fel a *Cion bölcseinek jegyzőkönyvei*-ből való részletet (47–49. oldalak).

- A feldolgozás során próbálják megfejtetni, ki/kik és milyen célból állították össze a „jegyzőkönyvet”.
- Kinek szánták?
- Miért lehetett sokáig népszerű a „jegyzőkönyv”?

Az olvasmányok feldolgozása szintén történhet otthon, és az órán elegendő a csoport közös véleményének kialakítására külön szánni néhány percet.

5. Az 52. és a 60–61. oldalak táblázatai alapján elemezzük:
 - Miként változott a zsidók lélekszáma és aránya 1735 és 1949 között?
 - Milyenek voltak a zsidó és a nem zsidó népesség foglalkozási arányai?
 - Milyen volt az arányuk az egyes fontosabb értelmiségi pályák keresői közt?
 - Milyen következtetéseket vonhatunk le a táblázatból?
6. Az olvasmány (62. oldal) segítségével elemezzük, mik voltak az előzményei, hogyan zajlott és milyen következményekkel járt a tiszzaeszlári vérvád!
7. Mit gondolt Petőfi a zsidók elleni atrocitásokról (55. oldal)?
8. Kis csoportokban dolgozzuk fel a vörös terrorról, a fehérterrorról, Szabó Dezsőtől és Bangha Bálától származó forrásokat (65–73. oldalak).
 - Milyen „vádakat” fogalmaznak meg a források a zsidósággal szemben?
 - A statisztikai adatok ismeretében hol sántítanak ezek a „vádak”?
 - Miért a zsidókat hibáztatják?

3. témakör: A nemzetiszocializmus hatalomra jutása Németországban

Az óra menete:

1. Diszkrimináció
 - A fogalom definiálása kis csoportokban, majd együtt, és egy lista összeállítása arról, minek alapján lehet diszkriminálni
 - Ezután kis csoportokban beszélgessenek arról, amikor őket diszkriminálták, amikor szemtanúi voltak egy diszkriminatív szituációnak, és egy olyan esetről, amikor ők diszkrimináltak. Általában erről nem szívesen beszélnek az emberek, de eddigre feltehetőleg már elég közel kerültek egymáshoz, és a kis csoportokban sokkal könnyebb beszélni, mint mindenki előtt.
 - Jéghegy: egy diszkriminációról szóló újságcikket, olvasmányt vitassanak meg kis csoportokban, majd utána rajzolják fel az ábrát. Ezt követően közösen gyűjtsön össze a csoport minél több okot, amelyek a háttérben lehetnek, mindig lejjebb menve, és az okokat keresve. Vigyázzunk, nehogy előítélet-gyűjteményt kapjunk!

2. A 79. oldalon található vélemények alapján állítsuk össze Hitler legfontosabb személyiségjegyeit!
3. A grafikonok (81. oldal) alapján elemezzük a náci párt megerősödésének folyamatát!
 - Milyen szerepet játszott a gazdasági válság a párt megerősödésében?
 - Mit sugallt a náci választási plakátja?
 - Hogyan jelennek meg a náci a többi párt plakátjain (82. oldal)?
4. A képek és a plakátok (89–92. és 102–103. oldalak), valamint a források segítségével elemezzük a náci propaganda legfontosabb elemeit!
 - Miért játszott az ifjúság és a nők kiemelt szerepet a náci propagandában?
 - Hogyan mutatják a zsidókat és az árjakat a plakátok?
5. Kis csoportokban elemezzük, majd közösen beszéljük meg Hitler: *Harcom* című könyvéből származó idézeteket (97–101. oldalak)!
 - Melyek voltak „harcának” fő elemei és céljai?
6. Kis csoportokban dolgozzuk fel a Nürnbergi törvények (105. oldal) és A zsidók ellen hozott gazdasági intézkedések (108. oldal) szemelvényeit.
 - Hogyan korlátozták a zsidók állampolgári, emberi és gazdasági jogait?
 - Milyen következményekkel jártak a törvények?
7. Milyen ember képét mutatják a források Himmlerről és Heydrichről (106–108. oldalak)?
8. Mit jelent az eutanázia program (110. oldal)? Mivel indokolták a náci a program szükségességét? Elfogadható számokra az indoklás?

4. témakör: A náci zsidóüldözés

1. Bemelegítő gyakorlat (117. oldal)
2. A Tankönyv forrásai alapján (117–119. oldalak) elemezzük a wannsee-i konferencia jegyzőkönyvének részleteit.
 - Kik vettek részt a konferencián, és hogyan képzeltek el a „végső megoldás” programját?
 - Mit mondott Hitler a zsidók megsemmisítéséről 1942 elején?
3. Kis csoportokban dolgozzuk fel, milyen hatással volt az emberekre a sárga csillag kötelező viselésének bevezetése (121–124. oldalak).
4. Kis csoportokban dolgozzuk fel, milyen volt az emberek élete a gettóban Vilniusban, illetve Varsóban (négy csoport 126–137. oldalak).
 - Milyen volt a gettó a másik oldalról (137–139. oldalak)?
 - Milyen szerepet játszottak a zsidótanácsok?
5. Mik voltak az „Einsatzgruppék”? Hogyan mutatják be a források rémtetteiket (140–143. oldalak)?

6. Milyen élet várt a zsidókra a náci megszállás után? A naplórészletek elolvasása után (láncolvasással) rekonstruáljuk Anne Frank és Etty Hillesum életét a deportálásig (144–153. oldalak).
7. A források alapján kis csoportokban dolgozzuk fel a megsemmisítő táborokról szóló fejezetet (154–193. oldalak). Miként mutatják be a táborokat a túlélők, az örök és a csendes szemlélők? A források alapján mutasd be Adolf Eichmannt és Rudolf Höst (194–199. oldalak)! Mit mondanak saját szerepükről?
8. A források és a túlélők beszámolóí alapján milyen információkat gyűjtöttetek össze a roma holokausztról (200–206. oldalak)?
9. Mit tudhatott a külvilág a holokausztról a háború alatt (225–227. oldalak)? Miért nem léptek közbe?

5. témakör: A magyar zsidóság sorsa a német megszállásig

Az óra menete:

1. Bemelegítő gyakorlat (117. oldal)
2. A film 4. egysége
3. A filmben elhangzott és a szöveggyűjteményben olvasott visszaemlékezések, a törvényrészletek, a képviselői hozzászólások és értékelések alapján vitassuk meg a törvények következményeit (229–246. oldalak)!
 - Mivel indokolják a törvények meghozatalának szükségességét?
 - Milyen hatással voltak a zsidók mindennapjaira a szigorítások?
 - Kiscsoportos, majd közös feldolgozás.
4. A források (251–269. oldalak) alapján mutassuk be, milyen körülmények között éltek a munkaszolgálatosok.
5. Miért nem hittek az emberek Mojsénak Elie Wiesel: Éjszaka című novellájában (248–250. oldalak)?

6. témakör: A magyar zsidóság sorsa a német megszállás után

Az óra menete:

1. Bemelegítő gyakorlat (117. oldal)
2. A film 5. egysége
3. A zsidóellenes rendeletek, a végrehajtók és a zsidótanács

- A film és a források alapján elemezzük a zsidóellenes rendelkezéseket, vizsgáljuk meg a zsidótanácsok mozgási szabadságát, lehetőségeit. Mi motiválta a kormány tagjainak működését (274–280. oldalak)?
- Hogyan számol be a svéd külügyminisztérium a magyarországi zsidók helyzetéről (281–283. oldalak)?
- 4. A deportálások
 - A szemtanúk beszámolóí és a források alapján beszéljük meg, hogyan zajlott a vidéki zsidó lakosság deportálása (285–286. oldalak)!
- 5. A film 6. és 7. egysége
- 6. A magyar zsidók Auschwitzban
 - A szemtanúk beszámolóí, a könyv képei és a források alapján elemezzük a táborba vezető utat, a megérkezést és a mindennapi életet (295–325. oldalak)!
- 7. A film 8. része
- 8. A budapesti zsidóság sorsa
 - A szemtanúk beszámolóí és a források alapján (327–330. oldalak) beszéljük meg, hogyan éltek át a gettó lakói a kiugrási kísérletet és a nyilas hatalomátvételt.
 - Mik voltak a csillagos házak (326. oldal)?
 - Kik osztottak védleveleket? Mire szolgáltak a védlevelek (326. oldal)?
 - Milyen szerepet játszottak az egyházak a nyilas korszakban (330–330. oldalak)?
 - Kis csoportokban dolgozzuk fel a könyvben szereplő négy portrét (332–337. oldalak)!
 - Ki volt és milyen szerepet játszott a vészkorszakban Raoul Wallenberg és Giorgio Perlasca (338–341. oldalak)?
- 9. A *Tankönyv* szövege alapján (349–350. oldalak) elemezzük, melyek voltak a magyar holo-kauszt sajátos vonásai!
- 10. Két visszatérés
 - Olvassuk el közösen (láncolvasással) a két beszámolót (351–353. oldalak).
 - Hogyan éltek meg a visszatérést a túlélők?
 - Mi várt rájuk hazaérkezésükkor?

Kovács Mónika:

Témakörök és feldolgozási javaslatok a holokauszttal oktatásához

I. A HOLOKAUSZT AZ EMBERI JOGOK KONTEXTUSÁBAN

Az órák leírása

Időkeret: 6 × 45 perc

Összefoglalás:

A holokauszttal a modern civilizáció negatív vonatkoztatási pontja. Ahogy Adorno megfogalmazta, „a neveléssel szemben az az elsődleges követelmény, hogy Auschwitz ne történhessen meg még egyszer”. Egyszerre kell emléket állítanunk a meggyilkolt millióknak, és azon tevékenykednünk, hogy olyan autonóm állampolgárokat neveljünk, akik ismerik és megvédik saját és mások emberi jogait.

A holokauszttal fogalma

Időkeret: 45 perc

1. Mit tudunk már, és mire keresünk választ?

- Ragasszuk fel a tábla melletti falra a „holokauszttal” feliratú papírt, majd ragasszunk alá egy nagy csomagolópapírt (úgy, hogy később még további két papírnak is maradjon hely) a „mit tudunk már?” felirattal.
- Kérjük meg a diákokat, hogy írjanak fel minél több gondolatot, ami a holokauszttal szóval kapcsolatban eszükbe jut.
- 4–5 fős csoportokban hasonlítsák össze, hogy mit írtak, majd egy-egy diák a csoportokból foglalja össze a csoport munkáját, és írja fel a csoport által gyűjtött gondolatokat a „mit tudunk már?” feliratú papírra (ha valamit már egy előző csoport beírt, nem szükséges ismét felírni).
- Ismételjük meg az egészet a második, „mire keresünk választ?” kérdéssel.

2. Az elnevezés

Előkészítés:

Készítsünk elő annyi kártyát az elnevezésekkel, („A holokauszttal szóról” szemelvény, 48. oldal), ahány diák van a csoportunkban.

- Mindenkihez adjunk egy kártyát, és kérjük meg, hogy olvassák el az azon szereplő definíciót vagy gondolatot.

- Alakítsunk kis csoportokat azokból, akiknek különböző kártyáik voltak. A csoportok hasonlítsák össze a definíciókat, és beszéljék meg, mi lehet az oka annak, hogy különböző emberek más és más elnevezést használnak ugyanarra az eseményre.
- Csoportonként egy-egy ember számoljon be róla, hogy miről beszélgetett a csoport.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

Időkeret: 45 perc

Előkészítés:

Mindenkinek szüksége lesz egy példányra a *Nyilatkozat* szövegéből (49. oldal). Minden csoportnak adjunk 4-5 üres lapot.

- Kérjük meg a diákokat, hogy tanulmányozzák át a Nyilatkozatot, és jelöljék meg azokat a jogokat, (a diákok eddigi ismeretei alapján), amelyek sérültek a holokauszt során.
- 4-5 fős csoportokban beszéljék meg, hogy mely jogokat jelölték meg, és miért?
- Gyűjtsük össze az említett jogok sorszámait, és kérjük meg a diákokat, hogy A/4-es papírra írjanak fel egy-egy ilyen jogot, és ragasszák ki a falra. Röviden indokolják is, hogy miért gondolták úgy, hogy az adott jog sérült a holokauszt során.

A Holocaust szemei című film megtekintése

Időkeret: 2 × 45 perc, dupla órán

Előkészítés:

Minden párnak szüksége lesz csomagolópapírra és filctollakra.

1. A film megtekintése előtt ismertessük, hogyan fogjuk feldolgozni a látottakat, hogy ne a film után kelljen erről beszélnünk.
2. A film megtekintése után:
 - Mindenki válasszon magának egy párt, akivel szeretne együtt dolgozni (ha szükséges, néhányan hármas csoportokat is alkothatnak).
 - Minden párnak (hármasnak) adjunk egy nagy csomagolópapírt és filctollakat az írás-hoz.
 - Mondjuk el, hogy a film után mindenkit arra fogunk kérni, hogy csendben, és csak írásban ossza meg a gondolatait és érzéseit a párjával (vagy a másik két emberrel). A film befejeződése után rögtön el lehet kezdeni írni, a csoport tagjai reagálhatnak egymás gondolataira és érzéseire, de csak csendben és írásban.
 - Miután a párok legalább 15 percig együtt dolgoztak saját „Nagy Papírjukon”, elhagyhatják saját párjukat, és megnézhetik más csoportok „Nagy Papírját”, hozzáírhatnak más csoportok gondolataihoz.
 - Végül feloldjuk a csendet, és a párok (illetve hármasok) megbeszélhetik saját gondolataikat és reakciókat a filmmel, és mások reakcióival kapcsolatban.

- Nagy csoportban beszéljük meg a diákok gondolatait és kérdéseit. Ha újabb megsértett jog merülne fel, akkor kérjük meg, hogy azt is írják fel egy papírra, és ragasszák a többi mellé.

Az emberi jogok védelme: a világ a holokausz után

Időkeret: 2 × 45 perc, dupla órán

Előkészítés:

Mindenkinek szüksége lesz egy példányra a Raphael Lemkin életéről szóló olvasmányra (55. oldal), valamint az ENSZ 1948-as határozatára (53. oldal).

1. Raphael Lemkin tevékenységének megismerése
 - Mindenkinek adjuk oda a Raphael Lemkin életéről szóló olvasmányt és az ENSZ 1948. december 9-i határozatát
 - 4-5 fős kiscsoportokban beszéljük meg, miért fontos az ENSZ állásfoglalása? Megakadályozhatja-e az ENSZ egy újabb genocídium bekövetkeztét?
2. Hová állsz? Beszéljünk az emberi jogok védelméről! (Gyakorlat*)

Előkészítés:

Két feliratot készítettünk: „Egyetértek” és „Nem értek egyet”. Tegyük fel a két feliratot a terem két egymással szemben levő falára, határvonalként középre felrajzolhatunk egy krétacsíkot.

- Mondjuk el, hogy a gyakorlat célja az, hogy az emberi jogokról és azok védelméről beszéljünk, lesznek állítások, amelyekkel valószínűleg a legtöbben egyetértenek, és olyanok, amelyekkel már kevesebben. Mutassuk meg a két helyet, ahol a feliratok találhatóak. Mondjuk el, hogy a résztvevők a két végpontot összekötő képzületbeli vonalon bárhova elhelyezkedhetnek, de mindig oda álljanak, ahol saját véleményüket el tudják helyezni az egyetértés és egyet nem értés dimenzióján.
- Olvassuk fel a különböző álláspontokat. Ahol nagy az egyetértés, nincs szükség hosszabb vitára, míg más állításoknál, ahol jobban megoszlanak a vélemények, hagyjunk időt az egyes vélemények indoklására.
- Teremtsünk vitahelyzetet, kérjük meg azokat, akik valamelyik szélsőséges álláspontot foglalták el, indokolják meg véleményüket. Kérdezzük meg azokat, akik középén állnak, hogy azért választották-e azt a helyet, mert nincs határozott véleményük, vagy azért, mert nincs elég információjuk a döntéshez.
- A résztvevők a beszélgetés közben is változtathatnak helyet, ha mások meggyőzték őket véleményük igazáról.
- Az összes állítás után beszéljük meg a gyakorlat tapasztalatait (voltak-e olyan kérdések, amelyekre a résztvevők lehetetlennek találták a válaszadást, miért? Változtattak-e helyet vita közben, és ha igen, miért?).

* Lásd még: P. Brander és mtsai: Kompas. Kézikönyv a fiatalok emberi jogi képzéséhez. Európa Tanács, – GYISM –Mobilitás, 2004. Második fejezet. Hova állsz? 186. oldal. Elektronikus formában letölthető a www.mobilitas.hu oldalról.

Állítások:

1. Az embereknek joguk van arra, hogy azt mondjanak vagy írjanak, amit akarnak.
2. Az emberölés minden esetben bűn.
3. Minden embernek joga van arra, hogy ha akarja, elhagyja az országát.
4. Mindig lesznek háborúk.
5. Nincs igazságos háború.
6. A katonák gyilkosok.
7. A történelemből nem lehet tanulni.
8. Minden népnek olyan kormányja van, amelyet megérdemel.
9. Nem a kormányzat, hanem a többi ember dolga, hogy megbizonyosodjék róla, mások nem éheznek-e.
10. Az, hogy hogyan bánunk a saját polgárainkkal, nem nemzetközi szintű ügy.
11. Fontosabb az, hogy tető legyen a fejed felett, mint az, hogy elmondhasd, amit szeretnél.
12. Ha az emberi jogok nem garantálhatók, akkor nincs értelme rendelkezni róluk.

3. Mit tanultál? Mire keresel még választ?

- Térjünk vissza a bevezetéskor feltett kérdésekhez, és hasonlóan ragasszuk fel a harmadik papírt a „mit tanultunk?” felirattal.
- 4-5 fős csoportok gyűjtsék össze, hogy mit tanultak, majd egy ember számoljon be róla, és írja fel a tanultakat a harmadik papírra.
- Maradtak-e kérdések, írjunk-e fel új kérdéseket a „mire keresünk választ” papírra? A csoportok beszéljék meg ezt a kérdést is, és ha vannak új kérdések, írják fel, ha maradtak nyitva kérdések, húzzák alá a „mire keresünk választ” papíron!

Szemelvények és feladatlapok

A holokauszt szóról

A holokauszt* görög szó, a Biblia görög fordításában az „égő/egészen elégő áldozat” jelentésben szerepel; átvitt értelemben pedig: „ami tűzben pusztul el”.

Angol változatban a Holocaust – amelyet ebben a jelentésben szórványosan már az 1950-es évek óta használtak –, egy nagyhatású, monstre amerikai TV-filmsorozat címe nyomán terjedt el széles körben világszerte. A szó jelentése ebben az értelemben: a nemzetiszocialista (náci) Németország programja a zsidó nép kiirtására (1933–1945).

Némelyek elvetik a Holocaust szót, mint eufémizmust (valamilyen kellemetlen, durva vagy illetlen fogalmat kifejező szó helyett valamilyen szépítő, enyhébb árnyalatú szó, kifejezés, körülírás), amely tompítja az elnevezés megbélyegző jellegét, s helyette a zsidógyilkosság (Judenmord), vagy valami más hasonló kifejezést részesítenek előnyben.

A Holocaust szó gyors elterjedéséhez hozzájárult az is, hogy a vallásos zsidóság az ártatlanul meggyilkoltakat úgy tekinti, mint akik mártírok voltak, Isten megtagadása helyett feláldozták érte az életüket, és ezért haláluk, testük elégetése a krematóriumokban beleillik az égő áldozat fogalomkörébe.

Széles körben elterjedt a héber kifejezés: a soá, aminek jelentése „szerencsétlenség”, „csapás”, „megsemmisítés”, „megsemmisülés”, „katasztrófa”.

Magyarul a második világháború után a megmaradt zsidó közösség a vészkorszak elnevezést választotta, ez tulajdonképpen a soá magyar nyelvi változata.

* Forrás: Komoróczy Géza: Holocaust. A pernye beleég a bőrünkbe. Osiris Kiadó, 2000. 10–11. oldal

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

(Elfogadta és kihirdette az ENSZ Közgyűlése 1948. december 10-én.)

Bevezető

Tekintettel arra, hogy az emberiség családja valamennyi tagja vele született méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon;

Tekintettel arra, hogy az emberi jogok el nem ismerése és semmibevétele az emberiség lelkiismeretét fellázító barbár cselekményekhez vezetett, és hogy az ember leghőbb vágya egy olyan világ eljövetele, amelyben félelemtől és nyomortól megszabadult emberi lények szabadon hallathatják szavukat és meggyőződésüket;

Tekintettel annak fontosságára, hogy az emberi jogokat a jog uralma védelmezze, nehogy az ember végső megoldásként a zsarnokság és az elnyomás elleni lázadásra kényszerüljön;

Tekintettel arra, hogy az alapokmányban az Egyesült Nemzetek népei újból hitet tettek az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők egyenjogúsága mellett, valamint kinyilvánították azt az elhatározásukat, hogy elősegítik a szociális haladást és nagyobb szabadság mellett az életfeltételek javítását;

Tekintettel arra, hogy a tagállamok elkötelezték magukat amellett, hogy az Egyesült Nemzetekkel együttműködve biztosítják az emberi jogok és alapvető szabadságjogok általános és tényleges tiszteletben tartásának előmozdítását;

Tekintettel arra, hogy az e jogok és szabadságjogok mibenlétében való közös egyetértés igen nagy jelentőségű az említett kötelezettség maradéktalan teljesítése szempontjából, a Közgyűlés kinyilvánítja, hogy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata olyan közös eszmény, amelynek elérésére minden népnek és nemzetnek törekednie kell abból a célból, hogy minden személy és a társadalom minden szerve – a jelen Nyilatkozat állandó szem előtt tartásával – oktatás és nevelés útján előmozdítsa e jogok és szabadságjogok tiszteletben tartását, továbbá hogy fokozatosan megvalósuló hazai és nemzetközi intézkedésekkel biztosítsa azok általános és tényleges elismerését és érvényesítését mind a tagállamok népei között, mind pedig a joghatóságuk alatt álló területek népei között.

1. cikk

Minden emberi lény szabadnak, egyenlő méltósággal és jogokkal születik. Értelemmel és lelkiismerettel bírván, testvéri szellemben kell egymás iránt viseltetniük.

2. cikk

A jelen Nyilatkozatban megfogalmazott összes jogok és szabadságjogok fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy más véleményre, nemzeti vagy társadalmi származásra, vagyoni, születésre vagy más körülményre vonatkozó mindennemű megkülönböztetés nélkül mindenkit megilletnek. Ezen kívül semmiféle megkülönböztetést nem lehet tenni annak az országnak vagy területnek a politikai, jogi vagy nemzetközi helyzete alapján, amelynek a személy állampolgára, tekintet nélkül arra, hogy az adott ország vagy terület független, gyámság alatt áll, nem rendelkezik önkormányzattal vagy szuverenitása bármely vonatkozásában korlátozott.

3. cikk

Mindenkinek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.

4. cikk

Senkit sem lehet rabszolgaságban vagy szolgaságban tartani; a rabszolgaság és a rabszolga-kereskedelem minden formája tilos.

5. cikk

Senkit sem lehet kínvallatásnak, avagy kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.

6. cikk

Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogalanyiságát bárhol elismerjék.

7. cikk

A törvény előtt mindenki egyenlő és minden megkülönböztetés nélkül jogosult a törvény egyenlő védelmére. Mindenkit egyenlő védelem illet meg a jelen Nyilatkozatot sértő mindennemű megkülönböztetéssel és minden ilyen megkülönböztetésre irányuló felbujtással szemben.

8. cikk

Mindenkinek joga van az alkotmányban vagy a törvényben részére biztosított alapvető jogokat sértő eljárások ellen az illetékes hazai bíróságokhoz tényleges jogorvoslatért folyamodni.

9. cikk

Senkit sem lehet önkényesen letartóztatni, fogva tartani vagy száműzni.

10. cikk

Mindenkinek egyenlő joga van ahhoz, hogy jogai és kötelességei, továbbá az ellene emelt bűnvád ügyében független és pártatlan bíróság méltányos és nyilvános tárgyaláson döntsön.

11. cikk

(1) Minden bűncselekménnyel vádolt személynek joga van az ártatlanság védelméhez mindaddig, míg bűnösségét nyilvános perben, a védelméhez szükséges valamennyi biztosíték mellett törvényesen meg nem állapítják.

(2) Senkit sem szabad olyan cselekményért vagy mulasztásért elítélni, amely az elkövetés időpontjában a hazai vagy a nemzetközi jog szerint nem volt büntetendő. Ugyancsak nem szabad súlyosabb büntetést kiszabni, mint amely a bűncselekmény elkövetésekor volt alkalmazható.

12. cikk

Senkinek a magánéletébe, családi ügyeibe, magánlakásába vagy levelezésébe nem szabad önkényesen beavatkozni, továbbá a becsületét vagy jó hírnevét megsérteni. Ilyen beavatkozásokkal vagy sértésekkel szemben mindenkinek joga van a törvény védelméhez.

13. cikk

(1) Az egyes államok határain belül mindenkinek joga van szabadon mozogni és lakóhelyét szabadon megválasztani.

(2) Mindenkinek joga van bármely országot, így sajátját is elhagyni, valamint saját hazájába visszatérni.

14. cikk

(1) Mindenkinek joga van az üldözés elől más országban menedéket keresni és azt élvezni.

(2) Erre a jogra nem lehet köztörvényes bűncselekmények miatti, kellően megalapozott üldözés, sem pedig az Egyesült Nemzetek céljaival ellentétes cselekmények esetében hivatkozni.

15. cikk

(1) Mindenkinek joga van az állampolgársághoz.

(2) Senkit sem lehet állampolgárságától, sem állampolgársága megváltoztatásának jogától önkényesen megfosztani.

16. cikk

(1) Nagykorú férfiak és nők fajon, nemzetiségen vagy valláson alapuló korlátozás nélkül jogosultak házasságot kötni és családot alapítani. A férfiakat és nőket egyenlő jogok illetik meg a házasság tekintetében, annak tartama alatt és felbontásakor.

(2) Házasságot csak a házasulandók szabad és teljes beleegyezésével lehet kötni.

(3) A család a társadalom természetes és alapvető közössége, melynek joga van a társadalom és az állam védelmére.

17. cikk

- (1) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy egyénileg vagy másokkal közös tulajdona legyen.
- (2) Senkit sem lehet tulajdonától önkényesen megfosztani.

18. cikk

Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallásszabadsághoz. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőződésnek egyénileg vagy másokkal közösen, a nyilvánosság előtt vagy a magánéletben oktatás, gyakorlás, istentisztelet vagy szertartás keretében történő kinyilvánítása szabadságát.

19. cikk

Mindenkinek joga van a vélemény és kifejezés szabadságához. Ez a jog magában foglalja annak szabadságát, hogy véleménye miatt senkit se zaklassanak, továbbá hogy bármilyen eszközzel és hatásokra való tekintet nélkül mindenki tájékozódhasson és tájékoztathasson, és eszméket megismerhessen, információkat és eszméket terjeszthessen.

20. cikk

- (1) Mindenkinek joga van a békés célú gyülekezési és egyesülési szabadsághoz.
- (2) Senkit sem lehet valamely egyesületbe való belépésre kötelezni.

21. cikk

- (1) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy hazája ügyeinek intézésében akár közvetlenül, akár szabadon választott képviselői útján részt vegyen.
- (2) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy hazájában közszolgálati tisztséget egyenlő feltételek mellett betöltsön.
- (3) A nép akarata a közhatalom alapja. Ezt az akaratot időszakos és tisztességes választásokon, általános és egyenlő választójog alapján, titkos szavazással vagy ezzel egyenértékű szavazási eljárással kell kifejezésre juttatni.

22. cikk

A társadalom tagjaként mindenkinek joga van a szociális biztonsághoz és annak biztosításához, hogy nemzeti erőfeszítéssel és nemzetközi együttműködéssel, valamint az egyes államok szervezetével és erőforrásaival összhangban megvalósuljanak a méltóságához és a személyiségének szabad kibontakoztatásához nélkülözhetetlen gazdasági, szociális és kulturális jogok.

23. cikk

- (1) Mindenkinek joga van a munkához, a munka szabad megválasztásához, a méltányos és kielégítő munkafeltételekhez és a munkanélküliség elleni védelemhez.
- (2) Mindennemű megkülönböztetés nélkül mindenkinek joga van az egyenlő munkáért egyenlő bérhez.
- (3) Mindenkinek, aki dolgozik, joga van olyan méltányos és kielégítő bérezéshez, amely számára és családja számára az emberi méltóságnak megfelelő létet biztosít, és amelyet szükség esetén a szociális védelem egyéb eszközei egészítenek ki.
- (4) Mindenkinek joga van érdekeinek védelmére szakszervezetet alakítani és abba belépni.

24. cikk

Mindenkinek joga van a pihenéshez és szabadidőhöz, a munkaidő ésszerű korlátozását és az időszakos fizetett szabadságot is ideértve.

25. cikk

(1) Mindenkinek joga van a saját maga és családja egészségének és jólétének biztosítására alkalmas életszínvonalhoz, ideértve az élelmet, a ruházatot, a lakást, az orvosi ellátást és a szükséges szociális szolgáltatásokat, továbbá a szociális biztonsághoz munkanélküliség, betegség, rokkantság, özvegység, öregség esetén, vagy mikor tőle független egyéb körülmények miatt nincsenek megélhetési eszközei.

(2) Az anyaság és a gyermekkor különleges gondoskodásra, támogatásra jogosít. Minden gyermek, akár házasságból, akár házasságon kívül született, azonos szociális védelemben részesüljön.

26. cikk

(1) Mindenkinek joga van az oktatáshoz. Az oktatásnak legalább elemi és alapfokon ingyenesnek kell lennie. Az elemi oktatás kötelező. A műszaki és szakoktatást általánossá kell tenni, és a felsőfokú oktatás is legyen érdeme alapján mindenki számára egyaránt hozzáférhető.

(2) Az oktatásnak az emberi személyiség teljes kibontakoztatására, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartásának erősítésére kell irányulnia. Elő kell segítenie a megértést a türelmet és a barátságot valamennyi nemzet, faji vagy vallási csoport között, továbbá az Egyesült Nemzeteknek a béke fenntartása érdekében kifejtett tevékenységét.

(3) Elsősorban a szülőket illeti meg annak eldöntésének joga, hogy milyen oktatásban kívánják gyermekeiket részesíteni.

27. cikk

(1) Mindenkinek joga van a közösség kulturális életében való szabad részvételhez, a művészetek élvezéshez, a tudomány haladásában és annak előnyeiben való részesedéshez.

(2) Mindenkinek joga van az általa alkotott tudományos, irodalmi vagy művészeti termékekkel kapcsolatos erkölcsi és anyagi érdekeinek védelméhez.

28. cikk

Mindenkinek joga van egy olyan társadalmi és világrendhez, amelyben a jelen Nyilatkozatban foglalt jogok és szabadságjogok maradéktalanul érvényesülhetnek.

29. cikk

(1) Mindenkinek vannak kötelességei azzal a közösséggel szemben, amelyben egyedül lehetséges személyiségének szabad kibontakoztatása.

(2) Jogainak és szabadságjogainak gyakorlásában mindenki csak olyan korlátozásoknak lehet alávetve, amelyeket a törvény kizárólag mások jogai és szabadságjogai kellő elismerésének és tiszteletben tartásának biztosítása, valamint a demokratikus társadalom erkölce, közrendje és általános jóléte jogos követelményeinek teljesítése érdekében megállapít.

(3) Ezeket a jogokat és szabadságjogokat semmi esetre sem lehet az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel ellentétesen gyakorolni.

30. cikk

A jelen Nyilatkozat egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, hogy az bármely államot, csoportot vagy személyt feljogosítana olyan tevékenység folytatására vagy olyan cselekmény elkövetésére, amely az itt megfogalmazott jogok és szabadságjogok bármelyikének megsemmisítésére irányul.

A népiirtás büntetnének megelőzése és megbüntetése tárgyában

*1948. év december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény**

(Hivatalos magyar fordítás)

(A Magyar Népköztársaság csatlakozási okiratának letétele az Egyesült Nemzetek Főtitkáranál

1952. január 7-én megtörtént.)

„A Szerződő Felek,

tekintetbe véve, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése 1946. december 11-én kelt 96/I/ számú határozatában nyilvánította, hogy a népiirtás a nemzetközi jogba ütköző és az Egyesült Nemzetek Szervezete szellemének és céljainak ellentmondó bűncselekmény, és hogy azt a civilizált világ elítéli;

elismerve, hogy a népiirtás a történelem mindegyik korszakában nagy veszteségeket okozott az emberiségnek;

meggyőződve arról, hogy az emberiségnek ettől a gyűlöletes csapástól való megmentésére nemzetközi együttműködés szükséges;

az alábbiakban:

I. Cikk: A Szerződő Felek megerősítik, hogy a népiirtás függetlenül attól, hogy békében vagy háborúban követik el, a nemzetközi jogba ütköző bűncselekmény és kötelezik magukat arra, hogy ellene megelőző rendszabályokat fogantossanak, elkövetését pedig megbüntetik.

II. Cikk: A jelen egyezmény népiirtás alatt a következő cselekmények bármelyikének, valamely nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport, mint olyan, teljes vagy részleges megsemmisítésének szándékával való elkövetését érti:

- a) a csoport tagjainak megölése;
- b) a csoport tagjainak súlyos testi vagy lelki sérelem okozása;
- c) a csoportra megfontolva oly életfeltételek ráerőszakolása, melyeknek célja a csoport teljes vagy részleges fizikai elpusztulásának előidézése;
- d) oly intézkedések tétele, amelyek célja a csoporton belül a születések meggátolása;
- e) a csoport gyermekeinek más csoporthoz való erőszakos átvitele.

III. Cikk: Büntetés alá esnek a következő cselekmények:

- a) népiirtás;
- b) népiirtás elkövetésére irányuló szövetkezés;
- c) közvetlen és nyilvános felbujtás népiirtás elkövetésére;
- d) népiirtás elkövetésének kísérlete;
- e) népiirtásban való bűnrészesség.

IV. Cikk: A népiirtást vagy a III. Cikkben felsorolt más cselekmények bármelyikét elkövető személyek büntetés alá esnek függetlenül attól, hogy államvezetők, hivatalos vagy magánszemélyek.

V. Cikk: A Szerződő Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy a jelen Egyezmény rendelkezései alkalmazásának biztosítására alkotmányuknak megfelelően minden szükséges törvényhozási intézkedést megtesznek, nevezetesen hathatós büntető megtorlást állapítanak meg a népiirtás, illetve a III. Cikkben felsorolt egyéb cselekmények bármelyikének elkövetésében bűnös személyekkel szemben.

* Forrás: <http://www.preventgenocide.org/hu/egyezmeny.htm>

VI. Cikk: A népirtással, vagy a III. Cikkben felsorolt egyéb cselekmények bármelyikének elkövetésével vádolt személyek felett azon állam illetékes bírósága ítélezik, melynek területén a cselekményt elkövették, vagy a Nemzetközi Büntető Bíróság azon Szerződő Felek viszonylatában, amelyek annak joghatóságát magukra nézve elismerték.

VII. Cikk: A népirtás és a III. Cikkben felsorolt egyéb cselekmények kiadatás szempontjából nem tekinthetők politikai bűncselekménynek.

A Szerződő Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy ilyen esetekben a kiadást hazai jogszabályaiknak és hatályos szerződéseiknek megfelelően engedélyezik.

VIII. Cikk: Bármely Szerződő Fél az Egyesült Nemzetek Szervezete illetékes szerveihez fordulhat annak érdekében, hogy ezek az Egyesült Nemzetek Alapokmányának megfelelően olyan rendszabályokat fogantossanak, amelyek véleményük szerint alkalmasak a népirtás, vagy a III. Cikkben felsorolt egyéb cselekmények bármelyikének megelőzésére és megszüntetésére.

IX. Cikk: A Szerződő Felek közötti, a jelen Egyezmény értelmezéséből, alkalmazásából vagy végrehajtásából adódó vitákat, ideértve azokat is, amelyek valamely államnak a népirtásért vagy a III. Cikkben felsorolt egyéb cselekmények bármelyikéért való felelősségére vonatkoznak, a vitában résztvevő bármely Fél kérelmére a Nemzetközi Bíróság elé kell bocsátani.

X. Cikk: A jelen Egyezmény, melynek angol, francia, kínai, orosz és spanyol szövege egyaránt hiteles, az 1948. december 9-i keltezt viseli.

XI. Cikk: A jelen Egyezmény az Egyesült Nemzetek Szervezete bármely tagállama, valamint minden olyan nem tagállam részére, amelyet a közgyűlés az Egyezmény aláírására meghív, 1949. december 31-ig aláírásra nyitva áll.

A jelen Egyezményt meg kell erősíteni és a megerősítő okiratokat az Egyesült Nemzetek Főtitkáránál kell letenni.

1950. január 1-jétől az Egyesült Nemzetek Szervezetének bármely tagja és minden olyan nem tagállam, amely megkapja a fent említett meghívást, csatlakozhat a jelen Egyezményhez.

A csatlakozási okiratokat az Egyesült Nemzetek Főtitkáránál kell letenni.

XII. Cikk: Mindegyik Szerződő Fél az Egyesült Nemzetek Szervezete Főtitkárának küldött közlés útján a jelen Egyezmény alkalmazását bármikor kiterjesztheti mindazokra a területekre vagy a területek egyikére, amelyek külkapcsolatainak vitelért felelős.

XIII. Cikk: Mihelyt a huszadik megerősítő vagy csatlakozási okiratot a Főtitkáránál letették, a Főtitkár arról jegyzőkönyvet vesz fel. A jegyzőkönyv másolatát megküldi az Egyesült Nemzetek Szervezete valamennyi tagállamának és a XI. Cikkben említett nem tagállamoknak.

A jelen Egyezmény a huszadik megerősítő vagy csatlakozási okirat letételétől számított kilencvenedik napon lép hatályba.

A fenti határidő után eszközölt megerősítések vagy csatlakozások a megerősítő vagy csatlakozási okiratok letételétől számított kilencvenedik napon lépnek hatályba.

XIV. Cikk: A jelen Egyezmény a hatálybalépéstől számított tíz éven át marad érvényben.

Raphael Lemkin

Raphael Lemkin*, a lengyel-zsidó jogász, 1900-ban született egy kis faluban Lengyelországban. Már 1933-ban azon dolgozott, hogy különböző nemzetközi fórumok jogi garanciákat dolgozzanak ki az etnikai, vallási és társadalmi csoportok védelmére, de fáradozásai eredménytelenek voltak. Amikor a német hadsereg lerohanta Lengyelországot, elmenekült Európából, és az Amerikai Egyesült Államokban talált menedéket, ahol tanári állást kapott a Duke Egyetemen. 1942 nyarán Washingtonba költözött, és a Hadügyminisztériumban vállalt szakértői állást. 1944-ben jelent meg könyve az „Axis Rule in Occupied Europe” (A Tengelyhatalmak az elfoglalt Európában), amiben dokumentálta a nácik által elkövetett embertelenségeket. Ebben a könyvben használta először a „genocídium” kifejezést:

„Genocídiumon egy nép vagy etnikai csoport megsemmisítését értjük. Ez az új szó, amelyet a szerző alkotott, és egy régi gyakorlat modern megjelenési formájára utal, a ógörög ’genos’ (faj, törzs) és a latin ’cide’ (gyilkosság) szavakból származik ... Általánosságban, a genocídium nem mindig jelenti egy nép azonnali kiirtását, kivéve, amikor a tömeggyilkosságnak egy nép valamennyi tagja áldozatul esik. Inkább egy összehangolt cselekvési tervet jelöl, amely arra irányul, hogy elpusztítsák egy nép életének alapjait, azzal a végső céllal, hogy megsemmisítsék magát a népet. A genocídiumot egy egész nemzeti csoport ellen követik el, és az egyes emberek a nemzeti csoport tagjaiként szenvedik el, nem mint egyének”.

Később részt vett annak az amerikai csoportnak a munkájában, amely a nürnbergi pereket készítette elő, és sikerült elérnie, hogy a „genocídium” fogalmát bevegység a náci vezetők ellen felhozott vádak közé. De a „genocídium” ekkor még jogilag nem számított bűncselekménynek, és a nürnbergi ítéletnél nem vették figyelembe a csoportok ellen békeidőben, csak a támadó háború során elkövetett bűnöket. Lemkin Nürnbergben értesült negyvenkilenc családtagja, köztük a szülei meggyilkolásáról, akiket koncentrációs táborokban, a varsói gettóban és halálmenetek során öltek meg.

Azzal az elhatározással tért vissza Amerikába, hogy elérje: a „genocídium” fogalma kerüljön be a nemzetközi jogba, és mindent megtett ezért az alakuló ENSZ első ülései idején. Fáradhatatlan erőfeszítései, hogy megszerezze az egyes nemzetek delegációinak és a befolyásos nemzetközi vezetőknek a támogatását, végül sikerhez vezettek. 1948. december 9-én az Egyesült Nemzetek jóváhagyta a népirtás büntetének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló határozatot. Lemkin nem elégedett meg ezzel, hanem élete hátralevő részében azon dolgozott, hogy elérje: az egyes országok is hozzanak a határozatot támogató törvényt. Erőfeszítései felemésztették egészségét, és 1959-ben meghalt.

* Forrás: United States Holocaust Memorial Museum:
<http://www.ushmm.org/conscience/history/raphael/index.php> (Kovács Mónika fordítása.)

II. ZSIDÓ TÖRTÉNELEM, HAGYOMÁNY ÉS IDENTITÁS

Az órák leírása

Időkeret: 6 × 45 perc

Összefoglalás:

A zsidóság több mint kétezer éven át megőrizte sajátos identitását és hagyományait saját állam nélkül, szétszórva és kisebbségben. A virágzó európai zsidó közösségeknek azonban csupán halvány nyomait és emlékeit találhatjuk meg a holokausz utáni Európában. Az órák célja minél többet felidézni a zsidóság történelméből és hagyományaiból, valamint felvázolni az emancipáció, a zsidók és nem-zsidók közötti társadalmi távolság csökkenésének folyamatát.

Kultúra és tradíció

1. Kultúra (45 perc)

Előkészítés:

Sokszorosítsuk a kultúráról szóló Maugham idézetet annyi példányban, ahány csoportot akarunk létrehozni. Osszuk fel kisebb szakaszokra (a jelöléseknek megfelelően, a 73. oldalon), és helyezzük be egy-egy borítékba!

- Osszuk a csoportot 4-5 fős kisebb csoportokra, és kérjük meg őket, hogy próbálják meg összerakni az idézetet úgy, hogy értelmes mondat legyen belőle.
- Járjunk körbe, miközben a csoportok dolgoznak, és segítsünk, ha valamelyik csoport nem tudná elkezdeni a munkát, vagy elakadna!
- Miután mindegyik csoport nagyjából helyesen összerakta az idézetet, ragasszuk ki a táblára is!
- Beszélgessünk arról, hogy mit értünk kultúrán (lásd a „Kultúra, kultúrák” című összefoglalást, 73. oldal), milyen elemei vannak a kultúrának (érdemes felrajzolni a kultúra jéghegy modelljét a táblára)? Hogyan hatnak egymásra a kultúrák? Gyűjtsünk olyan kulturális elemeket, amelyek a nemzetnél nagyobb kulturális csoportokhoz kötnek bennünket, és olyanokat, amelyek megkülönböztetnek más csoportoktól! Mikor könnyű és mikor nehéz megőrizni a hagyományokat?
- Mit tudunk a zsidó kultúráról? Gyűjtsük össze azokat a szavakat, amelyeket a diákok felsorolnak (nem baj, ha nem biztosak a jelentésükben, ha van ilyen, kérjük meg, hogy a következő órára nézzenek utána). Vigyázzunk, nem a zsidókról szóló sztereotípiák összegyűjtése a feladat!

Házi feladat a következő órára:

Válasszunk ki a „Zsidó hagyomány” című oldalról (61. oldal) annyit, hogy egy-egy címszó jusson mindenkinek, aki a csoportunkba jár. Mindenkinek adjunk egy-egy ilyen cím-

szót, és kérjük meg, nézzenek utána ezeknek a hagyományoknak. Következő órára mindenki hozza el az adott hagyomány rövid (maximum fél gépelt oldalnyi) leírását.

2. Zsidó hagyomány (45 perc)

- Nézzük meg a *Holocaust szemei* című film első pár percét (kb. 05.00 – 08.00), és kérjük meg a diákokat, hogy figyeljenek arra, beszélnek-e a szereplők olyan emlékekről, amelyekhez kapcsolódik az általuk kikeresett hagyomány.
- Kérjünk meg mindenkit, hogy röviden mondja el, melyik történethez kapcsolná az általa kikeresett hagyományt.
- Gyűjtsük össze a leírásokat, és csoportosítva (szombat, ünnepek, étkezési szokások, egyéb hagyományok) ragasszuk ki a falra (A „stetl” című feladathoz őrizzük meg ezeket a leírásokat!).
- A végén gyűjtsük össze azokat a hagyományokat is, amelyek a filmben nem szerepeltek.
- Az óra végén beszéljessünk arról, miért lehet nehéz megtartani a hagyományokat kisebbségi helyzetben.

Zsidó diaszpóra Európában az emancipáció koráig

1. Élet a stetlben (45 perc)

Előkészítés:

Sokszorosítsunk mindenkinek egy példányt „A stetl”, és „A kahal” című szemelvényekből (62. és 63. oldal).

- Osszuk a csoportot 4-5 fős csoportokra, és kérjük meg a diákokat, hogy gyűjtsék össze, mit tanultak/hallottak eddig a holokauszt előtti zsidó történelemről.
- Írjunk fel a táblára a három nagyobb korszakot (ókor/középkor/újkor), és kérjünk meg a csoportokból egy-egy diákot, hogy az általuk összegyűjtött eseményeket írják fel a megfelelő korszakhoz. Röviden ismertessük a zsidó diaszpóra történetét az emancipáció koráig (lásd „Az európai zsidó diaszpóra kialakulása” című részt, 74. oldal).

A stetl

- Ismét alakítsunk 5-6 fős kisebb csoportokat.
A feladathoz szükség van csomagolópapírra és filctollakra, a kidolgozásához adjunk legalább 25 percet.
- Olvassuk fel a következő forgatókönyvet:
„Lengyelországba, Litvániába és Ukrajnába a XV–XVI. századtól kezdve egyre nagyobb tömegben érkeztek zsidó bevándorlók. A városokban a zsidó közösségek külön utcákba, városrészekbe telepedtek le, vidéken pedig kialakultak a csak Kelet-Európára jellemző zsidó települések, amelyeknek neve stetl volt. A stetl-ek saját ügyeik intézésében teljes belső függetlenséggel bírtak, saját szabályaik, saját intézményeik, saját maguk által választott elöljáróik voltak. ”.

- Képzeljétek el, hogy Titeket kértek fel egy ilyen stetl megszervezésére. Gyűjtsétek össze, melyek a legfontosabb szabályok (ne feledkezzetek meg a zsidó vallás szabályairól sem!), kik telepedhetnek le a stetlben, melyek a legfontosabb funkciók, amelyeket a intézményeknek el kell látnia? Hogyan választanátok ki a közszereplőket? Hogyan épül fel a közösség? Rajzoljátok le a közösség centrumát, milyen épületek, terek kapnának helyet? Amikor minden csoport elkészült saját tervével, beszéljük meg az egyes csoportok munkáját.
- Végül adjuk oda „A stetl”, a „Ki telepedhetett le a stetlben?” és „A kahal” című olvasmányokat minden diáknak, és kérjük meg őket, hogy húzzák alá azokat a közösségi szabályokat, intézményeket, közszerepeket, épületeket és köztereket, amelyek saját tervükben is szerepeltek. (Ha már nem jut idő erre a feladatra, akkor ezt feladhatjuk házi feladatnak, és a következő óra elején még beszéljük meg.)

Ajánlás:

Ez után az óra után érdemes együtt megnézni az *Életvonat* című filmet (103 perc).

A film egy fikatív történet arról, hogy egy kelet-európai stetl közössége hírére véve a szomszédos zsidó közösségek deportálásának, úgy határoz, hogy megpróbál úgy megmenekülni, hogy önmagát deportálja, és túljár a nácik eszén...

2. Emancipáció

(2 × 45 perc, lehetőleg dupla órán)

Előkészítés:

Minden tanulónak szüksége lesz a „Tolerancia fokozatai” (65. oldal), „A zsidókra vonatkozó korlátozások Nyugat-Európában a középkorban” (67. oldal), valamint 1/4–1/4–1/4–1/4 arányban „Az emancipáció zsidó és nem-zsidó ellenzőinek és támogatóinak érvei” (68–69. oldal) című szemelvényekre.

A tolerancia fokozatai*

- Írjuk fel a táblára a tolerancia szót, és kérjük meg a diákokat, hogy mondjanak olyan helyzeteket, amelyre a tolerancia szót szoktuk használni.
- Miután néhány (4-5) példát meghallgattunk, osszuk ki mindenkinek a „Tolerancia fokozatai” című lapot, és kérjük meg a diákokat, hogy először írják be a definíciók mellé a megfelelő fogalmat. Amikor mindenki kész van, ellenőrizzük együtt a fogalmakat.
- Kérjük meg a diákokat, hogy rangsorolják a fogalmakat az intoleráns-toleráns skálán: 1-est kapjon az a fogalom, amely a legkevésbé toleráns viselkedésre vonatkozik, és 8-ast a legtoleránsabb. A végén beszéljük meg a rangsorolást.
- A következő kérdéseket érdemes megbeszélni a feladat lezárásaként:
 - Mi a különbség az előítéletesség és a sztereotip gondolkodás között?
 - Mi a különbség a tisztelet és a megbecsülés között?
 - Lehet valaki egyszerre előítéletes és érzékeny más kultúrák iránt?
 - Hogyan függ össze a diszkrimináció és az erőszak?

* Forrás: Shoah Foundation: Making Moral Decisions. Visual History in the Classroom.

- Mi a különbség az elfogadás és a megbecsülés között?

Az emancipáció

- Idézzük fel, hogy a diákok mire emlékeznek a francia felvilágosodás eszményeivel kapcsolatban. Gyűjtsük össze a táblán az eszükbe ötlő fogalmakat, neveket.
- Röviden beszéljünk arról, hogy milyen volt a zsidók helyzete Nyugat-Európában a középkorban (lásd: „Az európai zsidó diaszpóra kialakulása”, 74. oldal), és osszuk ki mindenkinek a „Zsidókra vonatkozó korlátozások Nyugat-Európában a középkorban” (67. oldal) című szemelvényt. Ismertessük, hogyan és miért került napirendre az emancipáció (lásd: „A felvilágosodás, tolerancia és emancipáció” olvasmány, 76. oldal).
- Az óra további részében az emancipáció melletti és elleni érveket idézzük fel, mégpedig az „akvárium-játék” segítségével (helyezzünk el négy széket középen, amelyek az „akváriumot” alkotják!).
- Ismertessük a játék menetét:
 - A csoportot négy részre fogjuk osztani. Az első csoportba tartoznak az emancipációt ellenző nem-zsidók, a második csoportba az emancipációt támogató nem-zsidók, a harmadik csoportba az emancipációt támogató zsidók, míg a negyedik csoportba az emancipációt ellenző zsidók.
 - Miután mindenki áttanulmányozta az ő szerepéhez tartozó érveket, minden csoportból valaki be fog úszni az akváriumba, és elkezd vitatkozni a többi csoportból jött „halakkal”.
 - A szabályok értelmében csak az akváriumban levő halak beszélhetnek, ha tehát valakinek mondandója van, akkor saját csoportjának „halát” ki kell halásznia, és magának beúszni az akváriumba.
 - Bátorítsuk a résztvevőket, hogy minél többen vegyenek részt a beszélgetésben. Ha elakadnának, hívjuk fel a figyelmüket arra, hogy vannak még olyan érvek, amelyeket még nem vitattak meg!
 - Vitassunk meg annyi érvet, amennyit csak lehetséges. Mikor úgy látjuk, hogy már lankad a csoport érdeklődése, zárjuk le a vitát, és kérjük meg a „halakat”, hogy úszszanak vissza a tengerbe, és beszéljük meg a gyakorlatot.
 - Ki hogyan érezte magát vita közben?
 - Volt-e, akit meggyőztek vitapartnerei?
 - Szerettek volna másik szerepben lenni, miért?

A társadalmi távolság csökkenése zsidók és nem-zsidók között a XIX. században

(45 perc)

Előkészítés:

Minden tanulónak szüksége lesz a „Társadalmi távolságok” (70. oldal), valamint a „Társadalmi távolság csökkenése zsidók és nem-zsidók között a XIX. században” (71. oldal) című szemelvényekre.

- Osszuk a csoportot kisebb, 4-5 fős csoportokra, majd olvassuk fel a következő instrukciót:
„Míg a középkorban az egyes vallási, kulturális és rendi csoportok szinte kasztszerűen elkülönültek egymástól, addig a XIX. században a különböző csoportok tagjai a társadalmi és a magánélet egyre több területén érintkeztek egymással. A felvilágosodással és a polgári forradalmakkal megszületett az emberek egyenlőségének eszméje, amely a különböző társadalmi csoportok közeledéséhez vezetett. Az egyes csoportok egymás mellett élése természetesen nem volt mindig konfliktusmentes, általában minél kevesebb kulturális különbség és minél kevesebb „hagyományos” előítélet választotta el a két adott csoportot egymástól, annál könnyebben létesítettek kapcsolatot a másik csoport tagjaival. A társadalmi távolság fogalma azt a hajlandóságot méri, hogy valaki egy adott csoport tagját milyen társadalmi viszonyban fogadja még el szívesen. A kívánt távolságot legtöbbször a másik csoport vélt vagy valós különbözősége határozza meg, minél hasonlóbbnak érezzük magunkhoz a másik csoport tagját, annál könnyebben fogadjuk őt be legszemélyesebb csoportjainkba is.”
- Gondoljátok át, hogy milyen tényezők játszanak szerepet a társadalmi távolság meghatározásában.
- Hasonlítsátok össze, hogy mely tényezők fontosak a legszemélyesebb viszonyokban, és melyek a kevésbé intímekben. Előbb mindenki egyedül töltsé ki a „Társadalmi távolságok” című lapot, és utána beszéljétek meg, hogy ki mit tartott fontosnak az egyes kategóriáknál. Ha voltak különbségek köztetek, beszéljétek meg, hogy mi lehet ennek az oka!
- Osszuk ki a „Társadalmi távolság csökkenése zsidók és nem-zsidók között a XIX. században” című részt (71. oldal), és beszéljük meg, milyen folyamat olvasható ki az adatokból (Lásd még: „Asszimilációs készség; a magyarországi asszimilációs folyamat” 78. oldal).

Ajánlás:

Ezután az óra után érdemes együtt megnézni Szabó István „A napfény íze” című filmjét (173 perc). A film egy magyarországi zsidó család három generációjának történetét mondja el, a XIX. századi megtelepedéstől kezdve az asszimiláción, majd a holokauszton keresztül egészen a XX. század végéig.

Szemelvények és feladatlapok

Zsidó hagyomány

1. Mi a jelentősége a szombatnak a zsidó hagyomány szempontjából?
(<http://www.zsido.com/books/donin/5fejezet.htm>)
2. Hogyan kell a vallásos zsidónak felkészülnie a szombatra?
(<http://www.zsido.com/books/donin/5fejezet.htm>)
3. Pénteken, a szombat előestéjén, melyek a vallásos zsidók legfontosabb teendői?
(<http://www.zsido.com/books/donin/5fejezet.htm>)
4. Milyen tevékenységeket nem szabad szombaton végezni?
(<http://www.zsido.com/books/donin/5fejezet.htm>)
5. Milyen tevékenységeket szabad szombaton végezni?
(<http://www.zsido.com/books/donin/5fejezet.htm>)
6. Melyek a vallásos zsidók számára tiltott ételek? (<http://www.zsido.com/books/donin/6fejezet.htm>)
7. Mit jelent az, hogy egy étel kóser? (<http://www.zsido.com/books/donin/6fejezet.htm>)
8. Melyek a kóser vágás követelményei? (<http://www.zsido.com/books/donin/6fejezet.htm>)
9. Mi a mezuzá (mezüze)? (<http://www.zsido.com/books/donin/8fejezet.htm>)
10. Miért kell a vallásos zsidóknak fejfedőt hordaniuk, és hogy hívják a férfiak fejfedőjét?
(<http://www.zsido.com/books/donin/8fejezet.htm>)
11. Milyen eseménynek állít emléket a Pészách ünnepe?
(<http://www.zsido.com/books/donin/11fejeze.htm>)
12. Milyen eseménynek állít emléket a Sávuoet ünnepe?
(<http://www.zsido.com/books/donin/12fejeze.htm>)
13. Mi a zsidó időszámítás kezdete? A zsidó időszámítás szerint idén melyik évet írjuk?
(<http://www.zsido.com/books/donin/13fejeze.htm>)
14. Minek az ünnepe Ros Hásáná, és hogyan zajlik?
(<http://www.zsido.com/books/donin/13fejeze.htm>)
15. Miért kell böjtölni a vallásos zsidóknak Jom Kippurkor?
(<http://www.zsido.com/books/donin/13fejeze.htm>)
16. Milyen eseménynek állít emléket a Szukot ünnepe?
(<http://www.zsido.com/books/donin/14fejeze.htm>)
17. Milyen eseménynek állít emléket a Chánuká (Hanuka) ünnepe?
(<http://www.zsido.com/books/donin/15fejeze.htm>)
18. Milyen eseménynek állít emléket a Purim ünnepe?
(<http://www.zsido.com/books/donin/15fejeze.htm>)
19. Mire emlékeznek a vallásos zsidók Tisá BeÁv-kor?
(<http://www.zsido.com/books/donin/15fejeze.htm>)
20. Mi az a Bár micvé (micvo)? (<http://www.zsido.com/books/donin/18fejeze.htm>)
21. Mit jelent a „Tóra”? (<http://www.zsido.com/szotar/szotar.htm>)
22. Mit jelent a „kiddus” és mikor mondják? (<http://www.zsido.com/szotar/szotar.htm>)
23. Mit jelent a „káddis” (kádis) és mikor mondják? (<http://www.zsido.com/szotar/szotar.htm>)

24. Mi az a bárchesz és mikor fogyasztják? (<http://www.zsido.com/szotar/szotar.htm>)

25. Mi az a „Mágén Dávid”? (<http://www.zsido.com/szotar/szotar.htm>)

(Nyomtatott formában megtalálható Donin, Hayim Halevy: Zsidónak lenni című könyvében.)

Száraz Miklós György: A stetl

Hogy mi a stetl?*

Zsidó kisváros. Mezőváros. Nagy falu. Sehol másutt a világ diaszpórájában nincs ilyen, csakis Kelet-Európában, Lengyelországban, Litvániában, Ukrajnában. (...) Egy egész város zsidó lakosokkal. Sok zsidó lakossal. Lehet háromezres, de lakhatják harmincezen is.

Reb Solem Áléchem így ír a régi századvég zsidó településéről, a stetlről:

„Van a város közepén egy nagy tér, ovális vagy szögletes, ott vannak a bódék, a kis boltok, a mézárszékek, a standok, és minden reggel ott gyülekeznek a keresztények, sok férfi és sok nő, kínálgatják áruikat, mindenféle élelmet: halat, hagymát, tormát, paszternákot és más zöldséget. És itt vannak a zsinagógák, a kis Sülök, ahol a zsidó gyerekek a Tórát tanulmányozzák, imádkoznak, olvasni és írni tanulnak. A tanítók és a tanítványaik úgy énekelnek és kiabálnak, hogy bele lehet süketülni...”

A stetl egyszerre falusias és városias. Mert közvetítő szerepet játszik. A nagyvárosnak a vidék terményeit kínálja, a vidékre eljuttatja a nagyváros iparcikkeit. A kétféle szükséglet között közvetít. A stetl vásáros hely. Nagy állatvásárokkal, kisebb-nagyobb piacokkal, raktárakkal és fogadókkal. És persze zsinagógákkal, héderekkel (termekkel, azaz iskolákkal). A stetlben mindig kódorogtak vándor mesemondók és népi dalnokok, akik stetlből stetlbe utaztak, korcsmákban, fogadók söntéseiben ücsörögtek. A stetlben voltak malmok, szörmések, Lengyelországban a fakereskedés zsidó monopólium volt, de jórészt azzá lett idők során a fuvarozás is. A stetl a kézművesek világa. Cipészek, szabók, csizmadiák, tímárok, órás mesterek, lakatosok, ezüstművesek, ékszerészek, borbélyok, mézárosok, pékek és cukrászok, gyertyaöntők, írnokok, szövőnők, zenészek (pontosabban vándor muzsikuskok), ócskások lakják. De vannak szép számmal kerékgyártók, kovácsok, ácsok, asztalosok, sőt zsidó kubikusok is. (...) A stetl bizony (...) a fizikai munkát végző kisemberek lakóhelye. Utcáin a héderbe járó kisdíákok és a talmudista iskolások mormogása hallatszik (...) A beszélt nyelv a jiddis.

A stetl a zsidó otthon. „Nemhiába mondták, hogy falujuk felér Jeruzsálemmel, a szent várossal, mert semmi sem utalt ott a száműzetésre. Tisebóv-bőjt idején mezítláb jártak, és senki se gúnyolta őket, Szimész-Tojre és Purim alatt az utcán énekeltek és táncoltak.”

A stetlben minden a vásár, a bolt, az üzlet körül forog. Itt mindig mindenki vásárt akar kötni. Mert a vásárokon cserélődik ki a keresztény jobbágy terménye a zsidó kézműves áruival. Így hát magától értetődik, hogy a stetlben soha nem lehet szombaton vásár, s nem lehet más zsidó ünnepen sem. A vásártér, a piac után a legfontosabb hely a zsinagóga. Mi is ez? Hát persze, imaház. Vagyis templom. De nem csak annyi. Több is meg kevesebb is. Iskola. Gyűlésterem. Pletykálkodások színtere. És persze piac ez is. Ahol nagy üzletek köttenek. A földszinten a férfiak helyezkednek el, az erkélyen, a galérián a nők.

* Száraz Miklós György: Írd fel házad kapujára ... Helikon Kiadó, 2004. 72–75. oldal.

A család a zsidó nép összetartásának egyik záloga. Az erős családé pedig a szoros kötelék. Tehát a házasság nagyon fontos. Nem magánügy, hanem közügy. A nőtlenség feltűnő, érthetetlen dolog, a sok gyermek szinte kötelező. A tudomány, az elmélyülés mindennél fontosabb, elismerésre méltó, tiszteletet ébresztő. Ha tehát egy férfi szegény, de tanult, az jó parti a gazdag lánynak is. A zsidó család patriarchális, reggeli imájában a férfi hálát mond az egy Istennek, hogy nem nőnek teremtette. A nő a közösségi és vallási életben alárendelt, a családban, a gazdaságban egyenrangú. A családban, ha papíron nem is, gyakorlatban ő az úr. A lány a házasságáig szülei gyámsága alatt áll, a fiúk korán szabadabbak. Testiségben, táplálkozásban is a nő a tisztaság legfőbb őre.

(...) Az elemi iskolában a kisfiúk megtanulnak héberül, hogy olvasni tudják a Tórát, Mózes öt könyvét. Az értelmezés már a beszélt nyelven, jiddisül történik. A lányok leginkább a jiddis nyelvű könyörgéseket és szent könyveket olvassák. Vándortanítók járnak településről településre. A tehetséges gyerekek a talmudista akadémián, a jesivában tanulnak tovább, sokszor messze otthonuktól.

Pénteken, a munkahét végén, bármerre járjon is a családfő, ügyel rá, hogy időben hazaérjen, hogy az estét s a szombatot a családjával tölthesse. A házaló, aki faluról falura utazik, a vándor szabó, a rongyos és a kereskedő is úgy tervezi meg útját, úgy hajtja a szekerét, úgy szedgeti a lábát, hogy péntek este, még napnyugta előtt hazaérjen. Ilyenkor már az egész stetl az ünnepre készül.

Ki telepedhetett le a stetlben?*

A közösség vezetőségének beleegyezése kellett ahhoz, hogy bárki letelepedhessen, műhelyt nyithasson, vagy összeházasodjon valakivel, aki nem tartozott a közösségbe. A stetl-nek megvolt a saját kulturális és szellemi vezető rétege, ők töltötték be a vezető tisztségeket, de nem voltak feltétlenül a leggazdagabbak. A születés, házasság vagy valakinek a halála az egész közösség életére hatást gyakoroltak. Gondoskodtak a koldusokról és szegényekről.

Bár az élet a stetl-ben biztonságérzetet nyújtott, azt is jelentette, hogy mindenki a közösség figyelmes tekintete előtt élte életét, a magánélet gyanúsnak számított. A krakkói közösség 1595-ös törvénye szerint, „ha valaki kopogtat az ajtón, és a szobában levő emberek nem akarnak neki ajtót nyitni, akkor meg kell őket büntetni”. Különböző büntetési formákat alkalmaztak azokkal szemben, akik nem fogadták el a közösség szabályait, vagy nem voltak képesek betartani azokat: például nem engedték be őket a zsinagógába, vagy pellengérré állították őket, de meg is korbácsolhatták őket. A legnagyobb büntetés a „cherem” volt, ami a közösségből való kizárást jelentette.

A kahal**

A héber szó „gyülekezetet”, „közösséget” jelent, és hajdanán a zsidó közösségek helyi önkormányzataira használták Litvániában, Lengyelországban és Oroszországban. A keresztes háborúk előtt léteztek ilyen szervezetek Nyugat-Európában is. A szervezet annak nyomán jött létre, hogy a közösség közös felelősséget viselt az állam felé az adók tekintetében. Az állam-

* www.diapozytyw.pl/en/site/

** www.jewishencyclopedia.com/index.jsp (Kovács Mónika fordításai.)

vezetés hajlott arra, hogy az egyes személyek helyett a kahallal legyen kapcsolatba, és ezért cserébe a rábízta a közösség belső ügyeinek irányítását. (...)

A kahal meghatározott számú személyből állt, általában a helyi zsidó lakosság létszámától függően. Krakkóban 40, Vlnában 35, a közepes lélekszámú településeken 22–35, és kistelepüléseken legalább 8 tagja volt. A kahal tagjai minden évben öt „választót” jelölt ki saját tagjai közül, akik összeállították a következő évre a kahalt. Ez gyakran vezetett ahhoz, hogy évről évre változatlan maradt a kahal személyi összetétele. (...) A közigazgatási tisztségviselők négy osztályba tartoztak. A vezetés a négy legidősebb tag kezében volt, akiket a 3-5 „tiszteletbeli” tag követett. Ez a két csoport alkotta a kahal középpontját, és ők döntöttek a közösség összes ügyében. Ők alkották a kahal hivatalos tanácsát. A legidősebbek, egymást havonta váltva, töltötték be a kincstárnoki funkciót, és általában közülük került ki az elnök is. (...) Ha valaki nyugdíjba vonult az első két csoportból, akkor a harmadik csoportból választottak új tagot. Voltak egyéb tisztségviselők is, például az ellenőrök és bírák. A 17. században női tagokat is beválasztottak, az ő területük volt a közösség rászorultjairól való gondoskodás és az írástudatlanok segítése az istentiszteleteken.

A tolerancia fokozatai (Tanulói példány)

elfogadás dés	megbecsülés	diszkrimináció	előítéletes	viselke-
tisztelet	érzékenység	sztereotípa	erőszak	
DEFINÍCIÓ		FOGALOM		RANGSOR (1=legkevésbé, 8=leginkább toleráns)
1. Leegyszerűsített vélemény vagy elképzelés egy bizonyos kultúráról, vagy az emberek egy csoportjáról				
2. Az eltérő kultúrájú, vallású, vagy más szokásokat ápoló emberek igazi értékeinek elismerése				
3. Igazságtalan bánásmód, amelynek oka a másik ember vallási, etnikai, vagy más társadalmi csoportba tartozása				
4. Más kultúrákhoz, vallásokhoz és szokásokhoz való pozitív hozzáállás				
5. Tudatában lenni más kultúrák, vallások és szokások létezésének				
6. Egy másik kultúrához, valláshoz, vagy etnikumhoz tartozó csoportra irányuló gyűlölet, akár a csoport tagjainak fizikai bántalmazása is előfordulhat				
7. Nagyra becsülni mindenkit mint embert				
8. Olyan viselkedés, amelynek oka egy leegyszerűsített vélemény vagy elképzelés egy bizonyos kultúráról vagy csoportról				

A tolerancia fokozatai (Tanári példány)

elfogadás dés	megbecsülés	diszkrimináció	előítéletes viselkedés
tisztelet	érzékenység	sztereotípiák	erőszak
DEFINÍCIÓ		FOGALOM	RANGSOR 1=legkevésbé, 8=leginkább toleráns
1. Leegyszerűsített vélemény vagy elképzelés egy bizonyos kultúráról, vagy az emberek egy csoportjáról		sztereotípiák	4
2. Az eltérő kultúrájú, vallású, vagy más szokásokat ápoló emberek igazi értékeinek elismerése		megbecsülés	8
3. Igazságtalan bánásmód, amelynek oka a másik ember vallási, etnikai vagy más társadalmi csoportba tartozása		diszkrimináció	2
4. Más kultúrákhoz, vallásokhoz és szokásokhoz való pozitív hozzáállás		elfogadás	6
5. Tudatában lenni más kultúrák, vallások és szokások létezésének		érzékenység	5
6. Egy másik kultúrához, valláshoz vagy etnikumhoz tartozó csoportra irányuló gyűlölet, akár a csoport tagjainak fizikai bántalmazása is előfordulhat		erőszak	1
7. Nagyra becsülni mindenkit, mint embert		tisztelet	7
8. Olyan viselkedés, amelynek oka egy leegyszerűsített vélemény vagy elképzelés egy bizonyos kultúráról vagy csoportról		előítélet	3

*Zsidókra vonatkozó korlátozások Nyugat-Európában a középkorban**

1. Tilos a vegyes házasság és szexuális kapcsolat keresztény és zsidó között (306. Elvirai Zsinat)
2. Zsidók és keresztények nem ehetnek együtt
3. Zsidó nem viselhet hivatalt (535, Clermonti Zsinat)
4. Zsidónak tilos a keresztény szolga vagy rabszolga tartása (harmadik Orleans-i Zsinat, 538)
5. Zsidóknak tilos az utcákon tartózkodni a nagyhét alatt (uo.)
6. A Talmud és más könyvek elégetéséről (12. Toledói Zsinat, 691)
7. Keresztény nem mehet zsidó orvoshoz (Truláni Zsinat, 692)
8. Keresztények nem lakhatnak zsidók házában (Narboni Zsinat, 1050)
9. A zsidók ugyanúgy kötelesek adózni az egyháznak, mint a keresztények (Genovai Zsinat, 1078)
10. Zsidóknak tilos pereskedni vagy tanúskodni keresztényekkel szemben a bíróságokon (3. Lateráni Tanácskozás, 1179)
11. Zsidók ruháikat jelvénnel lássák el (Oxfordi Tanácskozás, 1222)
12. Új zsinagógák építése tilos (uo.)
13. Keresztény nem vehet részt zsidó szertartásokon (Bécsi Zsinat, 1267)
14. Gettók** felállítása (Breslaui zsinat, 1267)
15. Keresztény nem adhat el zsidónak ingatlant, és nem bérelhet zsidó tulajdonú ingatlant (Budai Zsinat, 1279)
16. Megkeresztelt zsidó visszatérése korábbi hitére vagy a zsidó vallás felvétele keresztény által eretnekségnek számít (Mainzi Zsinat, 1310)
17. Zsidónak tilos egyetemi diploma megszerzése (Bázei Tanácskozás, 1434)

* (Forrás: Szemtől szemben a történelemmel és önmagunkkal. A holocaust és az emberi természet. Korona Kiadó, 1997. 286–287. oldal.)

** Gettók: a gettók elszigetelt városrészek voltak, amit a zsidóknak jelöltek ki. Az európai zsidók azonban már a gettók felállítása előtt is elkülönült városrészekben laktak. Sok kikötő- és kereskedővárosban volt jellemző az, hogy a zsidók és más kisebbségi csoportok is elkülönülve telepedtek le. Izolált, fallal körülvett gettók a középkorban épültek a zsidó lakosság számára. Több pápa és sok egyházi méltóság támogatta a zsidók és a keresztények fizikai elkülönítését. A római zsidó gettót – amely az összes többinél tovább fennmaradt – 1870-ben bontották le. A gettó szó az olasz gettare szóból származik, ami azt jelenti: formáz, önt, alakít. A XVI. század elején a velencei zsidóknak egy olyan negyedben kellett letelepedniük, ahol a hajók ágyúit öntötték.

Az emancipáció zsidó és nem-zsidó ellenzőinek és támogatóinak érvei

Az emancipáció zsidó ellenzőinek érvei

A zsidó hagyományt a maga teljességében kell megőrizni, nemcsak tartalmát, hanem formáját, gondolatrendszerét és nyelvi kifejezését is. Ezt csak továbbra is fennmaradó társadalmi és kulturális elszigetelődés árán lehet megvalósítani.

A világi ismereteket csak eltűnő lehet, s nem szabad semmiféle szerephez juttatni őket, a zsidó gyerekeket nem szabad iskolába engedni, mert az eltávolítja őket a vallástól.

A zsidó társadalom Izrael ősi népének leszármazottja. Nem pusztán egy vallás vagy kulturális hagyomány örököse, hanem vér szerinti leszármazottja is azoknak, akik rá hagyták értékeiket. A zsidók nem tartoznak ahhoz a helyhez, ahol élnek, hanem csupán – mert saját országukból kiűzték őket – ideiglenesen menedékre leltek a népek között. A messiás eljövételével a száműzetés véget ér.

A zsidók nem üzhetnek kézműves foglalkozást vagy földművelést anélkül, hogy konfliktusba kerüljenek vallásuk előírásaival. Ugyanez a probléma merül fel az állam iránti kötelezettségekkel kapcsolatban is, amely kötelezettségeket az állampolgárság róna rájuk. Szolgálhat-e egy zsidó a hadseregben, amikor ez a szombat megtörésével és az étkezési előírások megszegésével jár?

A felvilágosultak nyíltan megkérdőjelezzik a rabbik tekintélyét.

A társadalmi változások hatására egyes zsidók egyre lazábban kezelik, vagy egyenesen figyelmen kívül hagyják a vallási előírásokat. A zsidó hagyomány szerint a közösség felelős Isten előtt tagjainak viselkedéséért.

Az emancipáció zsidó támogatóinak érvei

Mivel az állam és az egyház befolyási szférái eltérőek – az államé a cselekvés, a vallásé a meggyőződés és a szándék –, elválasztásuk természetes is, lehetséges is. Valójában az állam és a vallás összekapcsolása, mind a keresztény, mind a zsidó történelemben merénylet az értelem ellen, és amilyen gyorsan lehet, véget kell vetni neki.

A hagyományos zsidó oktatást ki kell egészíteni a felhalmozódott általános ismeretekkel, sőt, akár el is lehet halasztani egy későbbi életszakaszra is.

A vallás megreformálható úgy, hogy ne kerüljön konfliktusba a hagyományokkal.

Az emancipáció nem-zsidó ellenzőinek érvei

Ellenkezik a szokással, hogy zsidók és nem-zsidók szabadon keveredjenek egymással.

Az a különbség, amely a polgár, paraszt és a nemes, a városlakó és a vidéki, a harcos és a fegyvertelen tudós között fennáll, mind eltörlődnek a zsidók és a keresztények közt fennálló különbségekhez képest.

A zsidók vallása, erkölcsisége, hagyományai elkülönítik őket a nem-zsidóktól, és ez illuzórikus vágygá tesz azokat a törekvéseket, hogy integrálják őket a társadalomba.

Az átlagos zsidó megjelenése furcsa, ruházata, szakálla, akcentusos beszéde feltűnő.

A zsidók nem értek a polgári státusra, mert vallási előírásaik megakadályozták, hogy egy másik néppel elvegyüljenek, vagy hogy teljesítsék a polgárnak az állammal szemben fennálló kötelezettségeit. Az étkezési törvények meggátolták a barátkozást és a keveredést, a szombat megtartása megakadályozta a zsidókat abban, hogy teljesítsék állampolgári kötelezettségeiket háború idején.

A zsidókat a törvény iránti szigorú engedelmesség őrizte meg különálló népként a száműzetésben 1700 éven át, ellentétben azzal, amit más népeknél megfigyelhetünk. Ez a különállás továbbra is fenn fog maradni, ezért a zsidók nem alkalmasak arra, hogy egy nem zsidó állam polgáraivá váljanak.

A Palesztinába való visszatérés messianisztikus vágya ellentétes az állam által megkövetelt lojalitással. A zsidók csak átmeneti menedéknek tekintik az országot, amiben élnek.

Ha maga az állam „keresztény” azért, mert lakói többségének ez a vallása, vagy a kereszténységgel való történelmi kapcsolata miatt, vagy bármi más okból, akkor a zsidók definíció szerint nem tartoznak bele.

A zsidók honosítása megnövelné a megélhetésért versengők számát a keresztény lakosság hátrányára.

Az emancipáció nem-zsidó támogatóinak érvei

„A szabadság nem oly valami, mit érdemekért jutalmul adni rajtunk áll; hogy az minden embernek veszélyeztetett joga, melytől vétek nélkül senki által meg nem fosztathatik; mondhatnók, hogy az: mert valaki a polgári jogokkal visszaélhetne, egy egész néposztálynak kizárására elég ok nem lehet” (Eötvös József)

Az állampolgárságot nem a zsidók tulajdonságainak elismeréséül kell megadni, hanem annak az általános elvnek a folyományaként, amely elv őket is befoglalja az ember fogalmába, s felkelti azt a reményt, hogy a zsidók elsajátítják majd a felvilágosult embert és polgárt szükségszerűen jellemző tulajdonságokat.

Az államnak teljes közömbösséget kell tanúsítani állampolgárai vallása iránt.

Az állam csak passzívan cselekedhet, vagyis el kell mozdítania a polgárai szabad fejlődését gátló akadályokat. Nem az állam dolga, hogy a zsidók tökélesedéséért harcoljon, vagy hogy megtanítsa ellenfeleiket arra, hogy méltányolják őket. Az államnak csak meg kell szüntetni azt az embertelen és előítéletekből eredő gondolkodásmódot, mely az ember nem egyéni tulajdonságai, hanem származása és vallása alapján ítéli meg, és az emberi méltóság minden igaz fogalmával ellentétben nem mint egyént tekint, hanem úgy, mint aki egy fajhoz tartozik, és mintegy szükségszerűen osztozik annak bizonyos tulajdonságaiban. Hogyan viheti végbe az állam ezt a forradalmi változást az emberek gondolkodásmódjában? Ha hangosan és érthetően kijelenti, hogy semmiféle különbséget nem ismer el többé zsidók és keresztények között.

A zsidók sorsában csak akkor lehet gyökeres változást elérni, ha elfogadjuk őket az adott állam polgárainak. Meg kell adni a polgári jogok teljességét, és ennek fejében kötelezni kell őket arra, hogy teljesítsék a polgárookra háruló kötelezettségeket is. A vallás és származás nem játszhat szerepet a közösség érdekeit szolgáló kötelezettségek és jogok elosztásában.

A zsidók, miután állampolgárrá válnak, minden foglalkozást gyakorolni fognak majd, a kézművességeket és a földművelést is beleértve, s a kereskedelemben való kasztszerű koncentrációjuk – amit a középkori foglalkozási korlátozások hoztak létre – meg fog szűnni. Csak ekkor fog megmutatkozni a népesség növekedésében rejlő előny, amelyet a bevándorlók befogadása eredményez.

A zsidó felekezet nagyobbik részét azok fogják alkotni, akik – az emancipáció következményeként bekövetkező – társadalmi helyzetük javulásával teljesen elfordulnak hagyományaiktól. Számtalan példát láttunk az elmúlt időszakban arra, hogy megnövekedett azoknak a zsidóknak a száma, akik környezetük kulturális szokásai kedvéért feladták saját hagyományaikat.

A zsidók és keresztények társadalmi kapcsolataiban a változás spontán módon jött létre, s a tolerancia és széles látókörűség légkörében könnyen ki tud majd teljesedni.

Társadalmi távolságok

Mennyire tartod fontosnak a következő tényezőket ahhoz, hogy valakit elfogadjál országunkban állampolgárként, osztálytársként, szomszédként, barátként és jövőbeni házastársadként?

1. Ugyanez legyen az anyanyelve, mint neked
2. Jól beszéljen magyarul
3. Magyar hangzású legyen a vezetéknév
4. Ugyanaz legyen a vallása, mint neked
5. Ugyanazokat az ünnepeket ünnepelje, mint te
6. Ismerje és szeresse ugyanazokat a filmeket, könyveket és zenéket, mint te
7. Ugyanolyan típusú iskolákat végezzen el, mint te (pl. állami vagy felekezeti iskolát)
8. Ugyanolyan mértékben legyen neki fontos a magyarság, mint neked
9. Hasonló legyen a családja története, mint a te családodnak
10. Ugyanolyan politikai szimpátiái legyenek mind neked

1-től 10-ig jelöld meg a tényező fontosságát úgy, hogy eggyel jelöld, ha egyáltalán nem fontos neked az adott társadalmi kapcsolatban az adott tényező, és tízzel, ha nagyon fontosnak tartod az adott tényezőt!

	ÁLLAMPOLGÁRKÉNT	OSZTÁLYTÁRSKÉNT	SZOMSZÉDKÉNT	BARÁTKÉNT	HÁZASTÁRSKÉNT
1. Anyanyelv	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10
2. Magyar nyelvtudás	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10
3. Vezetéknév	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10
4. Vallás	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10
5. Ünnepek	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10
6. Film, könyv, zene	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10
7. Iskola	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10
8. Magyarságtudata	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10

9. Család- történet	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10
10. Politikai szimpátia	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10

*A társadalmi távolság csökkenése zsidók és nem-zsidók között a XIX. század-ban**

Anyanyelv Magyarországon vallás szerint 1910-ben (felekezeti népességek %-ban)

	RÓMAI KATOLIKUS	GÖRÖG KATOLIKUS	REFOR- MÁTUS	EVAN- GÉLIKUS	GÖRÖG- KELETI	UNITÁRIUS	IZRAELI- TA	ÖSSZESEN
Népesség (ezer)	9010	2008	2603	1306	2334	68	911	18 259
Magyar	64.8	15.2	98.4	31.9	1.7	98.5	76.9	54.4
Német	14.1	0.1	0.9	31.4	0.1	0.2	21.6	10.4
Szlovák	15.5	3.9	0.4	34.6	—	0.1	0.6	10.7
Román	0.1	56.4	0.1	0.1	77.1	0.8	0.3	16.1
Szerb- horvát	3.2	0.1	—	—	19.5	—	—	—
Rutén	—	22	—	—	—	—	0.2	2.5

Névmagyarosítások Magyarországon

Év	KÉRVÉNYEK évi átlaga	EBBÓL ZSIDÓ becsült min. és max. (%-ban)
1848–1849	424	7
1867–1868	522	27–48
1871–1875	146	41–45
1875–1880	208	43–53
1881–1885	917	52–63
1886–1890	722	50–59
1891–1893	797	53–62
1894	867	70.5
1895	973	67.8
1896	1641	56.7
1897	1773	81.5
1898	6434	37.7
1899	2966	54.9

* Forrás: Karády Viktor: Zsidóság, modernizáció, polgárosodás. Tanulmányok. Cserépfalvi Kiadó, 1997. 130–131, 134 és 161. oldal.

Zsidó vallásváltoztatók

Év	ÉVI ÁTLAG
1896–99	291
1900–1904	478
1905–1909	477
1910–1914	504
1915–1917	527
1919	7146
1920	1925
1921	827
1922–1927	449
1928–1930	587

Vegyesházasságok zsidók és nem-zsidók között

„A keresztény-zsidó házasságokat először a kötelező polgári házasságot bevezető 1895. évi XXXI. törvénycikk tette lehetővé (...) másik fontos rész volt a zsidó vallás »repciójára« (a nagy felekezetek sorába való „bevétele”) vonatkozó 1895. XLII. Törvénycikk, amely többek között lehetővé tette keresztényeknek az izraelita felekezet sorába való törvényes felvételét. Az első rendelkezés a házasságok szentesítéséhez azelőtt kizárólagosan szükséges egyházi áldást önkéntes magánjogi aktussá minősítette vissza, s így megengedte a zsidó-keresztény házasságok általános, mindkét részről mereven fenntartott egyházi tilalmának (...) törvényes megkerülését. A másik rendelkezés megnyitotta a kaput a keresztény partnerek vallásváltása előtt olyan esetben, amikor a zsidó partner ragaszkodott a saját felekezet családi átörökítéséhez: a vallásjogi törvényhozás előírta ugyanis, hogy vegyes házasságok esetén a gyermekek nemükhöz igazodóan anyjuk, illetve apjuk vallásában nevelkedjenek. A vegyes házasságmozgalmak ezek után az első világháborúig állandó fokozatos, de viszonylag lassú fejlődés jellemezte. Mégis, közel két évtized alatt az ilyen frigyek aránya a zsidók által kötött összes házasságon belül körülbelül megduplázott (...) országosan megközelítette (...) a 10%-ot.” (Karády, 146. oldal)

Háttérolvasmányok

„Férfiak és nők nem csupán magukat jelentik, hanem egy kicsit magukban hordoznak abból a vidékből, ahol születtek, a városból vagy faluból, ahol járni tanultak, azokból a játékokból, amiket gyermekként játszottak, a mesékből, amiket hallgattak, az ételekből, amiket ettek, az iskolákból, ahol tanultak, a sportokból, melyeket űztek, a költőkből, akiket olvastak, és abból az Istenből, akiben hittek.” (W. Sommerset Maugham: Borotvaélen)

Kultúra, kultúrák

Mindenki beleszületik egy kultúrába: életünk első szakaszában magunkévá tesszük saját kultúránkat, ezt a folyamatot szokták szocializációnak nevezni. Tárgy értelmezve a kultúra olyan érték- és viselkedési rendszer, amely lehetővé teszi egy csoport számára világának értelmezését, megértését. Amíg csak egyetlen kultúrát ismerünk, sokszor nem is vagyunk tudatában saját kultúránknak, akkor ismerjük fel saját kulturális rendszerünket, amikor szembesülünk más kultúrák hagyományaival.

Egyik ismert modell a kultúráról az úgy nevezett „jéghegy modell”, amely abból a feltételezésből indul ki, hogy a kultúra könnyen látható elemei (azaz a jéghegy víz feletti része) a nem látható elemek kifejeződései, ezek képezik a kultúra alapját. A „jéghegy” könnyen észrevehető részei az úgynevezett magas kultúra alkotásai (művészeti alkotások), valamint olyan kulturális termékek, mint a konyhaművészet vagy a népviselet és néptánc. Ugyanakkor a „jéghegy” nagyobb és vízfelszín alatti – tehát nehezebben hozzáférhető – részében található például az értékek hierarchiája (mit tekint a kultúra a legfontosabb értékeknek, és milyen eszközöket kínál az értékesnek tekintett célok eléréséhez), az erkölcsösség és a szépség fogalmai, a gyermeknevelést vezérlő eszmények, a verseny vagy az együttműködés előnyben részesítése, az idő fogalma stb., éppúgy, mint az érzelmek kezelésének mintái, a tisztaság fogalma vagy az udvarlási szokások.

A kultúrák időben állandó – és a csoport történelmének nyomait hordozó – vonatkoztatási rendszert jelentenek a csoport számára, ugyanakkor folyamatosan változnak is a változó természeti és társadalmi-gazdasági körülményekhez alkalmazkodván.

Az emberek különböző módon élik meg kultúrájukat, minden személy keveréke saját kultúrájának, személyes jellemzőinek és egyéni tapasztalatainak. Multikulturális társadalmakban az egyénnek lehetősége van egynél több kultúra megtapasztalására és más kultúrák bizonyos jellemzőinek beépítésére saját személyiségébe.

Minden kultúrán belül vannak olyan személyek, akik nem felelnek meg az általános normáknak, egy kisebb csoport normáit teszik magukévá, ezeket a csoportokat hívjuk szubkultúráknak. Toleráns társadalmakban a szubkultúrák békésen megférhetnek a társadalom többségének kultúrája mellett, intoleráns társadalmakban azonban ki lehetnek téve a többség zaklatásainak.

Az idézet jelölt szakaszai:

„Férfiak és nők nem csupán magukat jelentik, hanem / egy kicsit magukban hordoznak / abból a vidékből, / ahol születtek / a városból vagy faluból, / ahol járni tanultak, / azokból a játékokból, / amiket gyermekként / játszottak, / a mesékből, / amiket hallgattak, / az ételekből, / amiket ettek, / az iskolákból, / ahol tanultak, / a sportokból, / melyeket űztek, / a költőkből, / akiket olvastak / és abból az Istenből, / akiben hittek.”

Az európai zsidó diaszpóra kialakulása

„A zsidók a római világbirodalom létrejöttével szétszóródtak és eljutottak a birodalom befolyása alatt álló valamennyi európai országba. A diaszpóra, a zsidó nép „szétszóratása” tehát igen korai időre vezethető vissza. (...) Hadifogolyként és rabszolgaként a 66–70 közötti háború után, legfőképpen pedig a Bar-Kochba-felkelést (132–135) követően nagyon sok zsidó került és szóródott szét a római birodalomban. (...)”

A zsidók életkörülményei a rómaiak uralma alatt nagyjából és egészében nem különböztek a birodalom többi népeinek életkörülményeitől. (...) Foglalkozási korlátozások nem voltak a rómaiaknál. Zsidók valamennyi foglalkozási ágban dolgozhattak, a kovácstól a kereskedőig, a színésztől a koldusig. (...) Végül Caracalla császár híres rendelete alapján (212) a birodalom valamennyi szabad lakosa különbségtétel nélkül megkapta a római polgár jogait. (...) A birodalom zsidó népessége ettől kezdve minden tekintetben római polgárnak volt tekinthető, aki a többi polgártól talán egyik vagy másik törvényi kivételben (privilegium) különbözött, de egyáltalán nem különbözött bármilyen korlátozásban, semmiféle külön teher nem sújtotta. (...)” (Allerhand, 24–25. oldal)

„Miután Constantinus a Kr. u. IV. században államvallássá tette a kereszténységet (...) és a zsidókat, akiknek a létezését az uralkodó egyház teológiai okokból tolerálta, kizárták a „kötelezettség megszentelt univerzumából – azoknak az egymás védelmére kötelezett embereknek a köréből, akiknek kötődései egy istenséghez vagy szent tekintélyforráshoz fűződő kapcsolatukból erednek”. A kötelezettség univerzumán kívüli lét azt jelentette, hogy az uralkodó osztály nem köteles a külcsoportot vagy kisebbséget megvédeni, jóvátenni az ellene elkövetett erőszakot, ami ezt a csoportot sebezhetővé, a kollektív erőszak vagy népirtás lehetséges áldozatává tette. (...)”

A zsidókat egyre inkább megfosztották az egyenlő jogoktól, és helyzetük csak rosszabbodott azon uralkodói és egyházi rendeletek következtében, melyek azt célozták, hogy a zsidók alacsonyabb rendűek legyenek a keresztényeknél: ezek közé tartoztak II. Theodosius (439), Justinianus (531), a lateráni zsinatok (1179 és 1215), a montpellier-i zsinat (1195) és más középkori zsinatok rendeletei, melyek megfosztották a zsidókat attól a jogtól, hogy hivatalt kapjanak, fegyvert viseljenek, peres ügyben keresztények ellen tanúskodjanak, keresztényeket alkalmazzanak alacsonyabb állásban, keresztényekkel házasodjanak, végül pedig elszigetelték, megbélyegezték, stigmatizálták és arra kötelezték őket, hogy különleges jelvényeket és ruhákat viseljenek. A zsidókat, miután láthatóan is megbélyegezték, a XIII.-tól a XVI. századig Nyugat- és Közép-Európában gettókba kényszerítették.” (Fein, 119–120. oldal)

„Tudvalevő, hogy a rómaiak óta megszakítatlan volt a zsidó jelenlét az Ibériai-félszigeten. A nehéz időszakok után, amikor – még a vizigótok alatt – a zsidók tömegesen hagyták el hitüket, nem kis megkönnyebbüléssel fogadták a 711-től kezdődő muszlim uralmat. (...) a hódítóknak komoly pénzösszegekre volt szükségük, és a zsidókat kíméletlenül megsarcolták – ennek ellenére új kor virradt rájuk, az „aranykor”, amelyben soha nem látott fejlettséget ért el a civilizációjuk. Nem csoda, hogy Andalúziában újabb bevándorlási hullámok növelték a már létező közösségek lélekszámát. A közösségek életét a dhimmá-nak nevezett védelmi szerződés szabályozta: a zsidók viszonylagos autonómiában élhettek, törvényeiknek és szokásaiknak megfelelően, bár cserébe fejadót és más illetékeket kellett fizetniük”. (Benbassa–Rodrigue, 30–31. oldal)

„A középkori Európában az arab uralom alatt álló Ibériai-félsziget valamint Nyugat-Európa államai, Anglia és Franciaország fogadták be a legnagyobb létszámú zsidó csoportokat. (...) Az európai zsidó népesség nyugatról kelet felé irányuló földrajzi átrendeződése a XI–XVI. század között zajlott le. Megindulásában döntő szerepet játszottak az angliai, franciaországi és a német területen lejátszódó

zsidóüldözések, amelyek általában súlyosabb gazdasági és társadalmi válságok időszakában bontakoztak ki. (...)

Azok a sorozatos üldözések, amelyek nyomán a XVII. századra a Német-római Birodalom jelentős részén virágzó közösségek tűntek el, a legnagyobb arányban a szomszédos lengyel területek zsidóságának létszámát növelték meg. Már a keresztes hadjáratok hatására sokan menekültek Nagy-Lengyelország városaiba (...) a lengyel uralkodók szívesen fogadták a betelepülő zsidókat, a kereskedelem és a hitelélet fellendülését remélve tőlük (...) a XVI. századra Lengyelország Európa zsidóságának legnépesebb centrumává fejlődött, amely létszáma és kultúrája alapján méltán lépett az ekkorra elpusztult spanyolországi központ örökébe (...) a nagyobb városokban a zsidók által lakott városrészek általában központi helyen, a főterek körül terültek el, s üzleteikkel, zsinagógáikkal a városok építészeti arculatát is meghatározták” (Prepuk, 20–24. oldal)

„A keresztes hadjáratok elől menekülő zsidókat, akik Lengyelországot a zsidóság egyik központjává tették, annál is könnyebben befogadták, mivel az ország még fejletlen volt (...) A zsidók itt nem voltak kizárólag a pénzüzletekre és az ócskaságokkal való kereskedésre kényszerítve, mint Nyugaton, hanem sokkal inkább részt vettek az ipar minden ágában és a mezőgazdaságban is, ahol bérlőként vagy önálló gazdálkodóként tevékenykedtek, anélkül, hogy bárki is akadályozta volna őket ebben. A lengyel uralkodók a zsidókra bízták a pénzverést, azt a feladatot, amely nemcsak megtisztelő, hanem jövedelmező is volt. Ugyanez vonatkozott egy sor monopóliumra is, mint a só, a pálinka és egyebek. A lengyel feudális társadalomban négy társadalmi osztályt különböztettek meg: a nemességet, a papságot, a polgárságot és a parasztságot, melyeknek nagyon különböző jogaik és kötelességeik voltak. Mivel azonban a zsidók Lengyelországban egyik fentebbi csoporthoz sem tartoztak, saját rendet alkottak, amelynek legfőbb kritériuma és kerete a vallási-nemzeti élet volt.” (Allerhand, 180–181. oldal)

A lengyelországi zsidóság azonban nemcsak városlakó népesség volt, hanem jelentős létszámban telepedett le a lengyel nemesség földjein, fontos gazdasági funkciókat látva el a XVI. századtól egyre bővülő árutermelést folytató nemesi birtokokon. Különösen látványos növekedés zajlott le Ukrajna területén (...) ezt a területet sújtotta legnagyobb mértékben az 1648-tól (...) megindult kozák felkelés. Az Ukrajna felszabadításáért küzdő kozák csapatok a lengyel nemesség mellett a vele szoros gazdasági kapcsolatban álló zsidók ellen is támadást indítottak. Ukrajna nyugati részén (...) több száz zsidó közösség semmisült meg (...) A mérhetetlen pusztítással járó kozák felkelés nemcsak a lengyelországi zsidóság történetében tekinthető határkönek, de fontos fordulópontnak számít az európai vándorlás folyamatában is. Ezzel megszakadt a zsidó népesség korábbi földrajzi átrendeződését jellemző tendencia, amelyet a XI. századtól Európa nyugati területeiről a középső és keleti vidékekre irányuló vándorlás határozott meg. A következő évszázadtól kezdve a kontinens keleti területeiről a nyugatabbra fekvők felé irányuló népességmozgás vált dominánssá.”(Prepuk, 25–26. oldal)

Irodalom:

Allerhand, Jacob: A Talmudtól a felvilágosodásig. Filum Kiadó.

Benbassa, Esther–Rodrigue, Aron: A szefárd zsidók története. Osiris Kiadó, 2003.

Fein, Helen: Az antiszemitizmus eredetének és fejlődésének magyarázata. In: Kovács András (szerk.): A modern antiszemitizmus. Új Mandátum Kiadó, 1999. 117–127. oldal.

Prepuk Anikó: A zsidóság Közép- és Kelet-Európában a 19–20. században. Csokonai Kiadó, 1997.

Felvilágosodás, tolerancia és emancipáció

„A felvilágosodás időszakának kezdetét a XVII. század utolsó évtizedeire tehetjük, helyszíne a vallásháborúktól elfásult és kizsigerelt Európa. A XVI. században a reformációt több mint száz éven át tartó, példátlan pusztítást eredményező háborúk követték. Közép-Európában a szemben álló seregek csaknem teljesen megsemmisítették a virágzó városi reneszánsz kultúrát.(...)

Nem meglepő tehát, hogy a vallási viszálykodás helyett a felvilágosodás vallási toleranciát hirdetett. E tolerancia persze feltételezett egy alapvető kiegyezést, éspedig arra vonatkozóan, hogy Európában nem lesz sem katolikus, sem protestáns uralom, hanem mindkét vallásnak el kell fogadnia a másik létezését. Ez egyben a protestáns és katolikus államok egymás mellett élését is jelentette, s azt, hogy az egyes államok elfogadják a területükön élő vallási kisebbségek létét. (...)

A felvilágosodás az értelemre hivatkozva próbálta megalapozni a toleranciát. Korábban úgy tartották, hogy egységes vallás nélkül a társadalomból hiányozna a szükséges morális és politikai összetartó erő. A felvilágosult gondolkodók szerint egy „természetes vallás” venné át ezt a szerepet.

Mindazok, akik elismernék három kulcsgondolat (Isten létezése, a lélek halhatatlansága, Isten a másvilágon megjutalmazza a jókat és megbünteti a gonoszakat) helytálló voltát, mintegy morális belépőjegyet válthatnának a társadalomba. Vagyis a felvilágosodás gondolkodóinak lelki szemei előtt egyfajta univerzális erkölcsiség eszméje lebegett, amely közös lenne minden keresztény számára, függetlenül felekezeti hovatartozásától.

Hasonló gondolatokra jutottak a felvilágosodás politikai filozófusai is. A „természetjogi” felfogás szerint az embereket az értelem által felfedhető törvényeknek kell irányítaniuk. A törvények az egyén jogait és kötelezettségeit, feladatait és kiváltságait hitére, vallására való tekintet nélkül kell hogy előírják. (...)

A felvilágosodás képviselte szellemi és politikai földindulás végső soron a zsidóságra is kiterjedt, s beépítve a zsidókat az európai társadalom és kultúra szövetébe, gyökeresen átformálta őket. Ahol a zsidók egyenjogú polgárokká váltak, ott ez annak volt köszönhető, hogy a felvilágosodás gondolatai – az adott kor és hely nyomát ugyan némileg magukon viselve – politikai normákká váltak. Ez a XIX. századi (...) „emancipációnak” nevezett folyamat korántsem volt sima és zökkenőmentes, automatikus esemény.” (Sorokin, 76–77. oldal)

„A felvilágosodás képviselői azonban az emberre mint individuumra tekintettek, a természetjogra épülő elvont, egyetemes emberfogalomnak való megfelelést tűzték ki célul, ami alapján értelmezhetetlennek tűntek a történetileg kialakult emberi közösségek (...) amíg az emberek eredendő egyenlőségét hangoztató elképzelések talaján könnyen elgondolható volt a zsidó és keresztény társadalmak közötti válaszfalak felszámolása, a zsidóknak mint egyéneknek a nem-zsidókkal való egyenlővé tétele, a zsidósághoz mint népi-vallási közösséghez fűződő negatív viszonyban változatlanul továbbélt a keresztény antijudaizmusnak a világi-politikai szférában megjelenő hagyománya.” (Prepuk, 38. oldal)

„A XVIII. század utolsó harmadában Poroszország fővárosából, Berlinből indult a zsidó felvilágosodás, héberül a Haszkala mozgalma (...) a mozgalom vezéralakja Moses Mendelssohn (...) a hétéves háború alatt publikálta első művét, amelyben Mózeszt a természetes világvallás képviselőjének nyilváníttotta. A zsidó vallás egyetemes jelentőségét hangsúlyozva a „tisza judaizmust” észvallásnak, a világbölcsesség részének tekintette, ezáltal alkalmas eszköznek ítélte ahhoz, hogy segítségével a zsidóság csatlakozzon az európai társadalmakhoz. A felvilágosodás más képviselőihez hasonlóan következetesen hangoztatta az állam és a vallás szétválasztásának szükségességét.” (Prepuk, 40. oldal)

„A zsidó felvilágosodás eszméi kevésbé hatoltak be a kelet-európai zsidó közösségekbe. Bár Mendelssohn Litvániából, Ukrajnából és Galíciából származó tanítványai közül többen visszatértek szülőföldjükre, a rabbinizmus által uralt izolált gyülekezetekben hatásuk rendkívül csekély mértékben érvényesülhetett. Az orthodox rabbik határozottan ellenálltak az új szellemnek, s eretnek gondolatoknak bélyegezték azokat a törekvéseket, amelyek a talmudi ismeretek közlésére szorítkozó oktatás átalakítására irányultak.” (Prepuk, 44. oldal)

Irodalom:

Sorokin, David: A zsidóság emancipációja Közép- és Nyugat-Európában a XVIII–XIX. században. In: David Englander (szerk.): A zsidó rejtély. Egy kitartó nép. The Open University, Milton Keynes, UK, 1992. Magyar kiadás: Joint magyarországi irodája. 81–109. oldal.

Prepuk Anikó: A zsidóság Közép- és Kelet-Európában a 19–20. században. Csokonai Kiadó, 1997.

*Asszimilációs készség; a magyarországi asszimilációs folyamat**

Az asszimilációs készség a befogadó társadalom és az asszimilálandók érdekviszonyainak függvénye. Magyarországon egyetlen vallási-nemzetiségi kisebbségnek sem állt saját kollektív biztonsága szempontjából annyira érdekében az asszimiláció, mint a zsidóságnak (...) már korán többségi álláspont alakult ki a liberális-nemesi elit köreiben arra nézve, hogy zsidó asszimiláció nemzeti érdek: olyan réteget termel ki, mely a nemzeti polgárság funkcióit látja el, és egyben döntően megjavítja a nemzetiségi egyensúlyt a magyarság javára. Az asszimiláció folyamata, az így igazolt társadalmi szerződésnek megfelelően, nagy intenzitással indult meg a reformkorban, az 1848–49-es szabadságharc alatt példátlan politikai töltést nyert, és századvégre a zsidóság többségére nézve már nagyjából be is fejeződött. (...)

Inkább a zsidóság és a befogadó társadalom, elsősorban a magyar uralkodó rétegek – így a liberális nemesség – egymással kialakított kapcsolatrendszerének hatásmechanizmusáról volt szó, mely a bevándorló zsidóságot nyelvileg és kulturálisan általában úgyszólván két nemzedék alatt elmagyarosította, erős nemzeti magyarságtudattal látta el, valamint a magyar nemzeti államiság iránt nem kevésbé erős lojalitás mellett kötelezte el. (...)

A liberális vallási reformmozgalmak (...) nyertek teret, többek között már a reformkor óta egyre erősebben Magyarországon is. A magyarító mozgalom és a vallási reform nálunk messzemenően együtt járt, és igen korán a hazai zsidóság nagyobbik részét vont a befolyása alá. A neológia számbelileg csak 1919 után, de a társadalmi tekintély szerint korábban túlsúlyra tett szert, s a vallási identitáshoz ragaszkodó zsidóságon belül egyedülállóan nagymérvű szekuralizációt engedett meg, ugyanakkor, amikor a zsidóság kialakuló magyarságtudatát is messzemenően fokozta. A század végén a neológ zsinagógák 71%-ban már magyarul prédikáltak, míg az ortodoxoknál csak 7%-ban, s a közbülső, úgynevezett status quo ante hitközségeknél 52%-ban.”

„Az asszimilációt – mint sok egyéb komplex és hosszú távon végbemenő történelmi folyamatot – a történetírás gyakorta hajlamos egyszintű sémára redukálni, nevezetesen itt egy hasonulási folyamatát: zsidók „hasonultak” környezetükhöz, nyelvileg, kulturálisan, nemzeti értelemben, kollektív jövőképeket illetően stb. (...) Ugyanakkor azonban mindig tetten érhető egy, a befogadó társadalom közegében kibontakozó ellentétes közeledési mozgás is. A zsidóság külső társadalmi környezete maga is „hasonul” a „hasonulókhoz”. Ez a mozgás a politikai, szellemi, felekezeti, gazdasági modernizáció dinamikáján belül zajlik le. Míg a zsidók, elsősorban a nemzeti kultúridentitás distinkciós jegyeit veszik át (a nyelvet, a nemzeti művelődés elemeit, a területiális és politikai-nemzeti hovatartozás tudati kellékeit stb.), a nem zsidók már magukban a „befogadás” aktusaiban (a közös iskoláztatással, a polgári jogi egyenlőséggel, a vallási egyenlősítéssel, a közös ideálokat célzó politikai szocializációval, esetleg a vegyes házassággal vagy áttérők felekezeti integrálásával) mondanak le a leszármazás elvén alapuló nemzeti-kulturális kizárolagosságról. Mindezek az aktusok az egységes polgárm nemzet és a modern jogállam megteremtését célzó modernizációs lépések. A harmadik szintén elengedhetetlen járuléka az asszimilációs folyamatnak visszahatás-jellegű. Az asszimilálódó zsidóság magával hozott vagy a saját társadalmi-felekezeti modernizációja folyamán megszerzett kulturális javainak, szellemi és gazdasági készségeinek, beállítottsági tényezőinek, modernizációs tapasztalatainak egy részét átadja a „befogadónak”, s evvel számottevő közvetítő szerepet tölt be a vendégtársadalom modernizációja érdekében. A legkirívóbb, legegyszerűsített és legközismertebb típusa az ilyenfajta visszahatásnak a szabadpiaci gazdasági viselkedési modellek meghonosítása volt a félféudális agrártermelés és a céhes kisipar uralta igencsak elmaradott magyar gazdasági életben. Ez azonban csak a legtriviálisabb példa. Hasonló „visszahatást” vagy – ha úgy tetszik – viszontasszimilációt lehet megfigyelni a kulturális újításokban (a modern magyar sajtó, nyomdászat, kultúripár megteremtésében), a nyugati művészeti avantgárd ha-

* (Forrás: Karády Viktor: Zsidóság, modernizáció, polgárosodás. Tanulmányok. Cserépfalvi Kiadó, 1997. 92–95. 119–120. oldal.)

tásának érvényesítésében, a polgári nevelési normák társasági életformák és mobilitási stratégiák elterjesztésében.”

III. ANTISZEMITIZMUS

Időkeret: 6 × 45 perc

Az órák leírása

Összefoglalás:

Az órák célja történeti, szociológiai és pszichológiai szempontból elemezni a zsidógyűlölet jelenségét, olyan gondolkodási módra megtanítani a diákokat, melynek segítségével mélyebben megérthetik saját és mások előítéleteit és sztereotípiáit.

*Saját élmények a diszkriminációval kapcsolatban**

(2 × 45 perc)

Előkészítés:

Készítsünk el előre különböző számú színes mintákkal vagy pöttyökkel ellátott ragasztható hátú kis papírlapot (pl. 20 fős csoportnál 4 kék, 5 piros, 6 fekete, 4 sárga és 1 fehér papírlapot). Mindenki számára sokszorosítsuk „Az előítélettől a cselekvésig” (82. oldal) című feladatlapot!

1. Címkék

- Kérjük meg a csoportot, hogy alkossanak kört, és mindenki hunyja le a szemét, amíg nem ragasztottuk fel a homlokára a papírdarabot. A játék befejezéséig senki se beszéljen!
- Miután felragasztottuk a papírlapokat, az a feladat, hogy mindenki találja meg a saját csoportját (azokat, akiknek ugyanolyan színű papírlap van a homlokán)
- Miután mindenki megtalálta a saját csoportját (illetve mindenki számára világossá vált, hogy egy ember egyedül maradt), ülünk körbe, és beszéljük meg a játék során tapasztalt érzéseket és gondolatokat:
 - Mit éreztek akkor, amikor megtalálták, melyik csoporthoz tartoznak?
 - Hogyan érezte magát az, aki a fehér papírt viselte?
 - Milyen különböző csoportokhoz tartozunk a valóságban?
 - Csatlakozhat-e bárki ezekhez a csoportokhoz?
- A különbség gyakran előítéletekhez vezet. Adjuk oda mindenkinek „Az előítélettől a cselekvésig” című lapot, és kérjük meg mindenkit, hogy írjon legalább egy-egy példát az egyes fokozatok mellé. Nagy csoportban beszéljük meg, hogy milyen példákat írtak!

* Az „Egyet kizárunk” és az „Osztozva a diszkriminációban” című gyakorlatok nyomán: All different all equal. Képzők könyve. Európa Tanács – ISM Budapest, 1999. 136–137. 162–163. oldal.

Diszkrimináció

- Osszuk a csoportot 5-6 fős kisebb csoportokra. Kérjünk meg mindenkit, hogy gondoljon vissza egy olyan esetre, amikor diszkriminálva érezte magát, majd egy esetre, amikor észrevette, hogy valaki mást diszkrimináltak.
- Nagyon röviden mindenki mondja el a csoportnak, amire gondolt. Gyűjtsék össze egy papírlapon külön azokat az eseteket, amikor valaki diszkrimináció elszenvedője, és azokat, amikor valaki diszkrimináció tanúja volt. Válasszon ki a csoport egy-egy esetet, amelyet később részletesebben is meg szeretnének beszélni.
- Kérjük meg azt a személyt, akinek az esetét kiválasztották, hogy mondja el részletesebben, mi történt. A feldolgozáshoz írjuk fel a táblára segítségül a következő kérdéseket:
 - Hogyan alakult ki a helyzet, és mi történt?
 - Hogyan érezte magát a diszkriminált személy?
 - Hogyan érezte magát a diszkrimináló személy?
 - Hogyan érezték magukat mások (ha voltak szemtanúi az esetnek)?
 - Hogyan reagáltak a szereplők, és mi történt az incidens után?
- Nagycsoportban gyűjtsük össze az egyes csoportoktól a beszélgetések tanulságát. Lehetséges kérdések a feldolgozáshoz:
 - Milyen okai lehetnek, hogy az emberek diszkriminálnak valakit?
 - Miért diszkriminálják az emberek azt, aki más?
 - Tanulják valahol ezt a viselkedést? Ha igen, hol?
 - Tehetnek-e valamit a szemtanúk a diszkrimináció ellen? Ha igen, mit? Ha nem, miért nem?

Az antiszemizmus

(4 × 45 perc)

1. Zsidógyűlölet korokon át

(2 × 45 perc)

Előkészítés:

Készítsünk 5 fős csoportonként egy-egy fénymásolatot „A zsidógyűlölet kifejeződése és funkciói különböző korokban. Munkalapok”-ból (90. oldal), valamint egyet-egyét a „Zsidók és nem-zsidók az ókorban: a pogány antijudaizmus” (83. oldal), a „Zsidók és nem-zsidók a középkorban” (84. oldal), a „Modern politikai antiszemizmus” (85. oldal), a „Népirtó antiszemizmus” (87. oldal), „Az antiszemizmus pszichológiai gyökerei” (88. oldal), „A zsidógyűlölet kifejeződése és funkciói a különböző korokban. Táblázat” című munkalapokból.

- Mit jelent az „antiszemizmus” szó? Gyűjtsük össze a táblán, ami a diákok eszébe jut a szóról. Ha kérdéseik vannak, akkor azt is, ha maguktól nem fogalmaztak meg

kérdéseket, akkor kérdezzük meg a végén, hogy vannak-e kérdéseik az antiszemitizmussal kapcsolatban. Beszéljünk a szó eredetétéről, tágan és szűkebben értelmezett definíciójáról, és a zsidóellenesség különböző fajtáiról (lásd: „Az antiszemitizmus definíciója”, 96. oldal).

- Osszuk a csoportot 5 fős kisebb csoportokra. Minden csoportnak adjunk egyet „A zsidógyűlölet kifejeződése és funkciói különböző korokban. *Munkalapok*” című lapokból, valamint egy-egy a „Zsidók és nem-zsidók az ókorban: a pogány antijudaizmus”, a „Zsidók és nem-zsidók a középkorban”, a „Modern politikai antiszemitizmus”, a „Népirtó antiszemitizmus”, és „Az antiszemitizmus pszichológiai gyökerei” című lapokból. Minden csoport dolgozzon önállóan a táblázat kitöltésén, beszéljék meg egymással az egyes szövegekben olvasottakat.
- Amikor minden csoport befejezte saját táblázatának kitöltését, osszuk ki „A zsidógyűlölet kifejeződése és funkciói különböző korokban. *Táblázat*” című lapot, kérjük meg, hogy hasonlítsák össze saját táblázatukkal, s beszéljék meg, hogy mennyiben tért el saját megoldásuk. Ne felejtjük el, hogy több megoldás is lehetséges, hiszen egyes előítéletek és sztereotípiák hagyományozódtak egyik korról a másikra, a zsidókkal szemben előítélet társadalmi és pszichológiai mozgatórugói is lehetnek hasonlóak, és a zsidókkal szembeni diszkrimináció és erőszak is ölthetett hasonló formát különböző korokban (pl. a foglalkozási és lakóhelyi szegregáció ugyan a középkor-nál szerepel a táblázatban, de a népirtáshoz vezető náci antiszemita politikának is része volt ez a gyakorlat). A sztereotípiák egyik korról másira való áthagyományozódását a táblázatban nyilakkal jelöltük.

2. Olvasmányok elemzése

(2 × 45 perc, lehetőleg dupla órán)

- Osszuk a csoportot három kisebb csoportra. Minden csoportnak az lesz a feladata, hogy a többiek számára rövid bemutatót tartson egy-egy korszak antiszemitizmussával kapcsolatban az előző órán megbeszélte szempontok alapján. Az egyik csoport dolgozza fel az ókori és középkori, a másik a modern, a harmadik pedig a náci antiszemitizmus témáját.
- Először mindenkinek osszuk ki „Az antiszemita előítéletek és sztereotípiák elemzése” (95. oldal) című lapot, majd kérjük meg őket, hogy vegyék elő az előző órán kiosztott „A zsidógyűlölet kifejeződése és funkciói különböző korokban. *Táblázat*” című lapot. Röviden idézzük fel az előző órán megbeszélte témákat. Ezután minden csoportnak adjuk oda a megfelelő olvasmányokat (lásd „Olvasmányok az antiszemita előítéletek elemzéséhez Hosszú Gyula *Utak a holokauszthoz, történetek a holokausztról* című könyvéből” című rész egységei, 94. oldal). Egy olvasmányt egy vagy két ember dolgozzon fel. Miután mindenki elolvasta és feldolgozta a saját olvasmányát, számoljon be a csoportjának a feldolgozás eredményéről. A csoport készítsen egy csomagolópapírra az előző órán alkalmazott táblázathoz hasonló összefoglalást a többi csoport számára. Az előkészítésre maximum 30 percet szánjunk.
- Miután minden csoport elkészült saját összefoglalásával, mutassa be azt maximum 15 percen belül a többi csoportnak (először az ókorral és középkorral, majd a modern korral, végül pedig a náci antiszemitizmussal foglalkozók kapjanak szót).

Szemelvények és feladatlapok

Az előítélettől a cselekvésig

Gordon Allport* a következőképpen definiálja az etnikai előítéletet:

„Az etnikai előítélet hibás és rugalmatlan általánosításon alapuló ellenszenv. Megmaradhat az érzések szintjén, de kifejezésre juthat a viselkedésben is. Irányulhat egy-egy csoport egésze, de egyetlen egyén ellen is, azon az alapon, hogy az illető a szóban forgó csoport tagja.”

Allport szerint mindegyik negatív attitűd cselekvésre tör, igen kevés ember képes teljesen magába fojtani ellenérzéseit. Minél erősebb egy attitűd, annál valószínűbb, hogy heves és ellenséges cselekvésbe csap át. Bár a legtöbb ember sosem lép át a szóbeli előítéleteesség fokozatából az elkerülés fokozatába, vagy az elkerülésből az aktív hátrányos megkülönböztetésbe, illetve a még magasabb fokozatokba, tudatában kell lennünk, hogy az egyik fokozatban megnyilvánuló aktivitás megkönnyíti a magasabb fokozatokba való átkerülést.

Allport az előítélet kifejezésének öt szintjét különböztette meg. Írjatok mindegyikre legalább egy példát!

1. **Szóbeli előítéleteesség:** a legtöbb ember hangoztatja előítéleteit. Barátok körében, alkalomadtán idegenek között is, teljesen gátlástalanul juttatják kifejezésre idegenkedésüket és ellenérzéseiket.

.....

2. **Elkerülés:** erősebb előítélet esetén a személy kerülni igyekszik a kellemetlennek ítélt csoport tagjait, még akkor is, ha ez tetemes kényelmetlenséget okoz számára. Az előítéletes személy ebben az esetben nem okoz közvetlen kárt a kellemetlennek ítélt csoport számára, hanem megelégszik azal, hogy a maga rovására visszahúzódjon, és ezáltal alkalmazkodjon.

.....

3. **Hátrányos megkülönböztetés (diszkrimináció):** az előítéletes személy ilyenkor aktív jellegű árthatmas viselkedésre vállalkozik. A kérdéses csoport valamennyi tagját kizárja bizonyos típusú munkavállalásból, megtagadja számukra a letelepedést, a politikai jogokat, az iskolázási és üdülési lehetőségeket, kitiltja őket a templomokból, a kórházakból és megtagad tőlük egyéb társadalmi előjogokat.

.....

4. **Testi erőszak:** felfokozott érzelmi tényezők esetén az előítélet erőszakos cselekvésekhez vezethet.

.....

5. **Kiirtás:** az előítéletek erőszakos kifejeződésének végső fokozata.

.....

* Gordon W. Allport: Az előítélet. Gondolat Kiadó, 1977. 40–47–48. oldal.

Zsidók és nem-zsidók az ókorban: pogány antijudaizmus

„Az ókori politeista világ számos istent elfogadott, akik szerették és gyűlölték az emberi lényeket, vezették őket, és időnként engedelmeskedtek nekik, s általában tükrözték az emberi társadalmat. De talán ennél is fontosabb az, hogy az istenek megtestesítették és igazolták azokat a társadalmi egyenlőtlenségeket, melyeket a társadalmak megfelelőnek és szükségesnek tartottak. Az ókori Egyiptom és Babilónia az éles osztálykülönbségek és a rabszolgaság talaján állt. Ugyanez igaz Görögországra és Rómára is. Az izraeliták eleinte szintén a politeista kultúrához tartoztak, aminek nyomai megtalálhatók a Bibliában; de azután kialakították az egy Isten hitét, akiből végül egyetlen és egyetemes istenség vált.

Az egy Isten – különösen egy láthatatlan és elvont Isten – létezéséből az következett, hogy minden ember az Ő gyermeke, s hogy nincs lényegi különbség az egyik és a másik ember között. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen vallási ideológia veszélyeztethette a politeista kultúrákat, hiszen megkérdőjelezte azok alapfeltételezését: az emberek egyenlőtlenségét. (...)

Lehetséges, hogy ha a zsidók a maguk szokatlan társadalmi és vallási törvényeivel kicsiny, hegyes-völgyes, viszonylag megközelíthetetlen hazájukban maradnak, akkor a velük szemben megnyilvánuló gyűlölet nem bukkan felszínre az ókorban. A politikai események azonban fokozatosan diaszpórában élő néppé tette őket. Száműzetésükben ideiglenes, majd tartósabb otthonra leltek a körülöttük élő népek között, ahol kitartottak egyedülálló szokásaik mellett, és szinte mindenütt, ahol letelepedtek, kilógtak a sorból. És egyedülállóságuk a politikai, társadalmi, gazdasági, vallási és egyéb válságok idején gyakran agressziót váltott ki velük szemben – vagy ürügyül szolgált ehhez”.*

„A politeizmus világában a zsidóságot mint az egyetlen monoteista vallást követő népet sokkal több választotta el a környező népektől, mint azokat egymástól. Egyetlen nép sem utasította el oly makacsul, mint a zsidók a szomszéd népek isteneit, a részvételt áldozatai szertartásaikon, templomaik megajándékozását, nem is szólva a közös étkezésről vagy a házasságról. Már a hellenizmus világában és a római korban megjelent a zsidóellenességnek sok olyan eleme, amely később állandó alkotórészevé vált a zsidóellenes előítélet-rendszereknek. A zsidókat sokszor említik babonás, istentagadó (...) népként.”**

„A görög-római időkben a zsidók messzire szétszóródtak az egész mediterrán világban (...) alkalmazkodtak hozzá és gazdagították is mediterrán kultúrákat. A zsidók és Róma közötti valódi és jelképes szövetségek, valamint a római uralkodó elitben kialakult frakcióharcok konfliktusokhoz vezettek a zsidók és az egyiptomiak között Alexandriában, s ezek erőszakban és gyalázkodásban nyilvánultak meg (Kr. u. I. sz.). Ebben az időszakban az antiszemitizmus szilárdan beágyazódott a Róma-ellenesség építményébe; mindkettő az alexandriai hazafiság fémjele volt.

Mivel a zsidó közösség szívesen látta a betérőket, a zsidó szokások és gondolkodás támogatókra lelt és befolyást fejtett ki Rómában. A judaizmus növekvő befolyása arra készítette a konzervatív római elitet, hogy a római hagyományokat a judaizmus becsúszásával és a zsidók kigúnyolásával védje meg (...). Ugyanakkor a Róma elleni zsidó felkelések (Kr. u. 66–73. és 115–117.) arra készítették a rómaiakat, hogy felülvizsgálják a korábbi türelmes politikát. Bizonyos római körök zsidókkal szembeni ellenségessége tehát egyaránt alapult jelképes és valódi konfliktusokon.”***

Fogalmak:

Politeista: több istenben hívő

* Bauer, Yehuda: Az antiszemitizmus definíciójának nyomában. In: Kovács András (szerk.): A modern antiszemitizmus. Új Mandátum Kiadó, 1999. 81–82. oldal.

** Kovács András: Az antiszemitizmus mint társadalomtudományos probléma. In: Kovács András (szerk.): A modern antiszemitizmus. Új Mandátum Kiadó, 1999. 12. oldal.

*** Fein, Helen: Az antiszemitizmus eredetének és fejlődésének magyarázatai. In: Kovács András (szerk.): A modern antiszemitizmus. Új Mandátum Kiadó, 1999. 118. oldal.

Diaszpóra: „szétszórás” (görög szó), így nevezik a zsidóság különböző országokba történt szétszóródását, illetve az ott élő zsidóságot (lásd a Zsidó Diaszpóra a Római Birodalomban 300 körül című térképet, Utak a holokauszthoz 15. oldal).

Zsidók és nem-zsidók a középkorban

„Amikor a kereszténység kiemelkedett a judaizmusból, a két hit közötti viszály, szinte családi perpatvar alakult ki, ami az évek során az ókori politeista kultúrák utódlásáért folytatott harccá alakult át. Ha a zsidók elfogadták volna a Názáreti Jézust messiásként, és elálltak volna a harctól, feladva egyedülálló kultúrájukat, akkor a kereszténység részévé váltak volna. A legtöbb zsidó azonban elutasította ezt a lehetőséget. Elutasításuk keresztény szempontból szörnyű bűnnek számított. A keresztények úgy hitték, hogy Jézus megjelenésével a judaizmus túlhaladottá vált, próféciai és doktrínái beteljesedtek. A zsidók további fennmaradása nemcsak történeti és vallási anomália volt, hanem azt a fontos szerepet sem játszották így el, melyet nekik a megváltási folyamatban kijelöltek. A zsidók viselkedéséről született magyarázatok a keresztény teológiát a zsidógyűlölet felé hajtották. A keresztények a zsidókat tették felelőssé Jézus haláláért, és arra ítélték őket, hogy egy életen át szenvedjenek, s tanúi legyenek a kereszténység igazságának és a judaizmus hamisságának. A zsidók megölését persze többek között Szt. Ágoston is tiltotta, legalábbis a törvény szerint. A megtérést szívesebben látták”.^{*}

„A keresztény egy zsidó képe előtt ereszkedik térdre, egy zsidónő képmása előtt kulcsolja imára a kezét, apostolai, ünnepei, zsoltárai zsidó eredetűek – írta a századfordulón a bécsi főrabbi – arra az identitásra célozva, amelyre az antijudaista teológia volt a válasz: a korai kereszténység egy antijudaista teológia révén teremtette meg saját identitását. Ez a teológia végső soron azt volt hivatott bizonyítani, hogy a zsidóság Krisztus elutasításával, sőt a meggyilkolásában való cinkossággal elárulta eredeti isteni küldetését, amely ezután a kereszténységre szállt át. (...)

A középkori zsidóellenesség azonban nemcsak a zsidókkal mint társadalmon kívüli páriákkal való viselkedés terén hozott létre olyan magatartásmintákat, amelyek áthagyományozódtak a későbbi korokra, hanem létrehozta azt a sztereotípiakészletet is, amely a zsidóellenes előítéleteknek mindmáig nyersanyaga. A bűneiért örök száműzetéssel bűnhődő, hazátlan vándorló zsidó, a buja, kéjvágyó és parázna zsidó, az anyagiás, kapzsi, bosszúálló, uzsorás zsidó sztereotip képe mind a keresztény antijudaista irodalom szülötte, akárcsak a kereszténység ellen összeesküvő, kútmérgező, ostyagyalázó és keresztény gyermekek vérért vevő, világuralomra törő diabolikus zsidó alakja.

A zsidóellenes mítosz erős hatással volt a társadalmi kogníciók formálódására: a hétköznapi ember számára megkönnyítette olyan bonyolult és fenyegető társadalmi jelenségek „megértését”, mint például a nagy középkori járványok, és lehetővé tette az ilyen helyzetekben érzett feszültség, bizonytalanság, tanácstalanság oldódását.”^{***}

„Nyilvánvaló, hogy a keresztes háborúk idején fellángoló zsidógyűlöletet a túlzott vallási áhítat is táplálta. Ugyanakkor ahogy az egyre műveltebb és egyre inkább város lakó keresztény polgárság kereskedelmi és közigazgatási jártasságra tett szert, a zsidók iránti gazdasági igények hirtelen megfogyatkoztak. Nem véletlen, hogy a középkor végén a zsidókat csak olyan, kevésbé fejlett régiókban látták szívesen, mint a XIII. századi Spanyolország, majd még később Csehország, Ausztria és Lengyelország. Ám ami még rosszabb, a zsidóknak megmaradt gazdasági tevékenység természetes táptalaja volt a heves gyűlöletnek: lehet, hogy a pénzkölcsönzésre szükség van, szeretetteli érzéseket azonban nem ébreszt. A politikában a középkor végén kezdett kialakulni a nemzeti egység érzése, legalábbis Franciaországban és Angliában. Bár ez a szó mai értelmében távolról sem volt valódi nacionalizmus, megerősítette azt a felfogást, mely a zsidót lényegében idegennek tekintette.”^{***}

Fogalmak:

^{*} Bauer, Yehuda: Az antiszemizmus definíciójának nyomában. In: Kovács András (szerk.): A modern antiszemizmus. Új Mandátum Kiadó, 1999. 82–83. oldal.

^{**} Kovács András: Az antiszemizmus mint társadalomtudományos probléma. In: Kovács András (szerk.): A modern antiszemizmus. Új Mandátum Kiadó, 1999. 13. oldal.

^{***} Berger, David: Antiszemizmus áttekintés. In: . In: Kovács András (szerk.): A modern antiszemizmus. Új Mandátum Kiadó, 1999. 91. oldal.

Judaizmus: a zsidó vallás

Politeista: több istenben hívő

Anomália: rendellenesség

Pária: a társadalomból kitaszított, nyomorult ember

Kogníció: ismeret

Modern politikai antiszemitizmus

„A modern antiszemitizmus egyfelől magába fogadta a középkori keresztény antijudaizmus zsidóképét, másfelől felhasználta azokat a zsidóellenes predispozíciókat, amelyeket a hagyományos antijudaizmus alakított ki a keresztény társadalom tagjaiban. A racionalizmus le tudta rombolni a hagyományos világkép eszmei szerkezetét, miközben megőrizte az alapvető érzelmi rétegeket, sőt, a fogalmi szerkezeteket is. (...) Bár a szekularizáció hatására megváltozott Európában a kereszténység funkciója, elhalványult az egyes hittételek – így az antijudaizmus tételeinek – érvényességébe vetett hit, másfelől viszont a keresztény felekezetek sajátos módon összefonódtak a nemzetállammal. Fennmaradt a keresztény eszmeiségnek az állameszmével való kitüntetett viszonya, és általános volt a kereszténységnek az erkölcs egyetlen lehetséges alapjaként való felfogása. Az efféle kereszténység, bár alaposan felhígult, megőrizte a judaizmus feletti keresztény felsőbbrendűség tanát, hiszen ebben a felfogásban a zsidóság idegen és erkölcsileg alacsonyabb rendű csoport, mivel kívül áll a nemzetállamot alkotó keresztény vallási közösségen. (...)

A polgári társadalom „zsidókérdése” az emancipáció kérdéseként vetődött fel, vagyis az volt a kérdés: lehetséges-e, hogy a zsidók egyenlő jogokkal felruházva kerüljenek be az újonnan keletkező társadalmakba. (...) Az emancipáció azonban erős ellenállásba ütközött – ami nem volt váratlan azok után, hogy a keresztény társadalom szemében a zsidók hosszú évszázadok óta megérdemelten éltek a páriaéletben a társadalom peremén. Az emancipáció végül is hosszú, majd egy teljes évszázadig tartó folyamat volt Európa legnagyobb részén, ami súlyos következményekkel járt: a „zsidókérdés” három nemzedéken át volt tárgya szenvedélyes nyilvános vitáknak, parlamenti összecsapásoknak és állami intézkedéseknek. A közérdeklődés reflektorfényében állt, és ezáltal egyre inkább az időtlenség látszatát öltötte magára.

A múlt zsidóellenes közhelyei nem merültek feledésbe, hanem állandóan új életre keltek. Ha azonban állandóan újabb viták és politikai mérlegelés tárgya, hogy a zsidók vajon kiérdemelték-e az emancipációt, nem élnek-e vissza új lehetőségeikkel, bővíthetők-e tovább jogaik, vagy épp ellenkezőleg: nem kell-e megnyirbálni azokat, akkor nemcsak a zsidóellenes sztereotípiák, a zsidóellenes pszichológiai diszpozíciók maradnak elevenek, hanem a diszkrimináció, a jogfosztás lehetősége is állandóan a levegőben marad – megnyitva a teret a politikai antiszemitizmus különféle változatai előtt.(...)

A modern antiszemitizmus kialakulását azonban egy másik, a zsidó társadalom változásával összefüggő tényező is befolyásolta. (...) A zsidók beléptek az új európai társadalomba, de nem olvadtak össze vele. Közösségük inkább egy új és egyedülálló társadalmi entitás lett, és egyszersmind a régi zsidó közösség teljesen átalakult, mégis felismerhető változata. (...) Ahelyett, hogy új vallási közösség lett volna, amely teljes egészében a környező társadalom része, egyfajta társadalmi alcsoporttá vált. Ez a csoport azonban egyre kevésbé volt a társadalmi páriák csoportja: tagjai olyan településeken és városnegyedekben laktak, olyan foglalkozásokat űztek, olyan körökben forogtak és sokszor olyan gazdasági és kulturális befolyással rendelkeztek, amely néhány évtizeddel azelőtt még elképzelhetetlen volt.

Sőt az emancipált és asszimilálódott zsidó csoportok sokszor jobb eséllyel indultak versenybe bizonyos gazdasági és kulturális pozíciókért a modern társadalomban, mint a többségi társadalom korábbi elitcsoportjai. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a zsidó hagyományban gyökerező vagy a korábbi párialett során a helyzet kényszerének nyomása alatt felhalmozott egyéni képességek, csoportstratégiák, kulturális és műveltségi „tőkék” az új körülmények között hirtelen felértékelődtek. Az írásbeliség magas szintje, a soknyelvűség, a földrajzi mobilitásra való készség, a vállalkozó szellem és a teljesítményetikára épülő munkamorál, az iskolázottság magas státusértéke – mind olyan készségek és képességek, amelyek kedvező pozíciókat biztosítottak a zsidó csoportoknak a kialakulóban lévő kapitalista

gazdaságban és társadalomban meghódítható pozíciókért folytatott konkurenciaharcban. Ez a fejlemény mozgósította a modernizációs versenyben lemaradó, de még jelentős politikai hatalommal rendelkező csoportokat. (...)

Azoknak, akiket megbotránkoztatott a zsidók új társadalmi helyzete, vagy egyszerűen saját érdekeikre nézve sérelmesnek találták azt, amit a „zsidók térfoglalásának” neveztek, és szívesebben látták volna továbbra is a zsidókat a társadalom peremén, az új viszonyokhoz alakított érvekkel kellett a zsidók alávetettségének fenntartásáért vagy újbóli kirekesztéséért szót emelniük. (...) A XIX. században az antiszemizmus fajelméleti fordulatot vett: mivel a zsidók egyre kevésbé különböztek a társadalom többi tagjától, olyan kritériumokat kellett találni megkülönböztetésükre, amelyektől maximális asszimilálódás után sem szabadulhatnak meg.”*

„Az antiszemizmus a modern »zsidókérdésre« való reakciónak tekintette önmagát. A »zsidókérdésre« való hivatkozás azonban semmiképpen sem lehet kielégítő magyarázat a jelenségre. Az antiszemizmus mind szociológiailag, mind ideológiailag tiltakozó mozgalom, amely szembehelyezkedik 1789 eszményeivel, a liberális állami és társadalmi berendezkedéssel és a vele összenőtt kapitalista renddel. Németországban a Gründerzeit utáni gazdasági és szociális összeomlás készítette elő a talajt egy ilyesfajta mozgalom számára. (...) Az antiszemita agitáció (...) ugyanis a zsidókat a »modern« fejlődés, a liberális rendszer nyilvánvaló képviselőinek tekintette. A zsidókkal szembeni tradicionális előítéletek egybefonódtak a liberalizmus elleni harccal. (...) A német szabadelvű pártot és utódait végül csak »zsidóvéderőnek« hívták antiszemita körökben.

De az antiszemizmus nemcsak a konkrét politikai állásfoglalásaiban, hanem csontja velejéig antiliberális mozgalom volt. (...) Szorongás és aggodalom a nemzetért és a hagyományos kultúráért, a monarchikus alkotmányért, a tradicionális szociális rendért és az általa garantált státusért – ezek váltak meghatározó tényezőkké. Ezzel szemben az egyenlőség magától értetődő értéke éppoly kérdésesnek tűnt, akár a humanitás és a felvilágosodás értékei és az ezekre az értékekre irányuló nevelés. Ezért az antiszemizmus egyidejűleg tünete és következménye annak a ténynek, hogy a polgári-liberális világ értéképzeteti kezdtek elveszíteni kötelező erejű érvényességüket; ily módon ez a modern társadalom válságának egyik szimptómája. Az antiszemizmus ezért volt képes átlépni a pártpolitikai kereteket, és kezdettől fogva a modern társadalommal való elégedetlenség és elveivel való szembenállás ideológiájaként funkcionálni.”**

Fogalmak:

Prediszpozíció: előfeltevés

Szekularizáció: elvilágosiasodás

Diszpozíció: beállítódás

Entitás: létező

Pária: a társadalomból kizsájtott, nyomorult ember

Elit: rangos, előkelő

Szociológiailag: támogatói társadalmi hovatartozását tekintve

Gründerzeit: a kapitalizmus kezdeti korszaka

Szimptóma: tünet

* Kovács András: Az antiszemizmus mint társadalomtudományos probléma. In: Kovács András (szerk.): A modern antiszemizmus. Új Mandátum Kiadó, 1999. 13–16. oldal.

** Rürup, Reinhard – Nipperdey, Thomas: Antiszemizmus. Egy fogalom keletkezése, funkciója és története. In: Kovács András (szerk.): A modern antiszemizmus. Új Mandátum Kiadó, 1999. 48–49. oldal.

Népiörtő antiszemitizmus

„A náciizmus szóbeli kultúra volt. Nyelve csupa szó, mely nélkülözi az irodalmi dimenziót, a meghittséget, az individualitást. A demagógia, a szónoklat és az üvöltés nyelve volt ez, miközben lobogtak a zászlók, és állandóan az ember szeme előtt lebegett a horogkereszt. Olyan kultúra, amelyben a szóbeli agresszió nem a tett helyettesítését, hanem az arra való felkészítést szolgálta. (...) Ezáltal a kimondott szó is csupán a cselekvés eszközévé, a végrehajtás hasznos fegyverévé vált. Hitler retorikája kikényszerítette az átértelmezést, még az antiszemitizmus lényegét illetően is. Lehet, hogy nem volt világos terve a zsidókkal való bánásmódról vonatkozóan, ha és amikor majd megragadja a hatalmat Németországban, de antiszemitizmusa a kezdet kezdetétől teljes mértékben és tudatosan a tettekre irányult. A régi írott szavakat új anyaggá alakította át – veszedelmes robbanóanyaggá, mely feltartóztat-hatatlanul sodorta katasztrófába a világot.(...)”*

„A tömegek megnyeréséért vívott harcban az antiszemitizmus volt az egyik legnagyobb fegyver, melyet Hitler és pribékjei bevetettek. Bármit képviselt is az ellenfelük – demokráciát, mérsékelt parlamentarizmust, radikális szocializmust, a köztársaság alapintézményeit –, azt zsidó találmánynak bélyegezték, amely természeténél fogva ártalmas. A zsidókat bűnösnek találták mindenben, amit rájuk lehetett fogni, és ezeket a vádakat szünet nélkül sulykolták, szóban és írásban, de különösen Hitler felkorbácsolt érzelmekkel teli gyűlésein, mindaddig, míg ez a fajta bűnbakképzés közhellyé nem vált.

Úgy tűnt, nincs ellenszere egy „tudományosan megalapozott” antiszemita rágalomhadjáratnak. A korábbi taktikák – fellebbezés a bíróságokon vagy felvilágosító irodalom terjesztése a zsidókról és a judaizmusról, ahogy ezt a zsidó védelmi szervezetek tették még a háború előtti időktől kezdve – most teljesen alkalmatlanná váltak, nem feleltek meg a célnak. A német zsidóság (...) reményeit a köztársaság túlélésébe helyezte. Hihetetlennek tűnt, hogy egy nagy nemzet sorsa ki lesz szolgáltatva egy Hitler alkutú ember akaratának. Amikor az elképzelhetetlen már küszöbön állt, a zsidók még mindig reménykedtek, hogy ha egyszer hatalomra kerül, és belebonyolódik az államügyekbe, Hitler és pártja fel fog hagyni, vagy legalábbis mérsékli zsidóellenes propaganda-hadjáratát. Ez a várakozás (...) rosszul ítélte meg a náci mozgalom természetét s még inkább vezetői mentalitását.”**

„Az igazi célpont az *unwertes Leben* maradt. A tökéletesnek szánt társadalom náci konstruktőrei által választott – és társadalom-mérnöki tevékenységgel kivitelezendő – terv az emberi életet értékesnek, illetve értéktelennek minősítette, az előbbieket fejlődését gondos szeretettel támogatni kell s számukra *Lebens-raumot* teremteni, az utóbbiakat el kell „távolítani” vagy – ha ez kivihetetlennek bizonyulna – kiirtani.(...) Amikor zsidó és más áldozatok milliói küszöbön álló halálukon töprengve föltették maguknak a kérdést, hogy »miért kell meghalnom, ha nem követtem el semmit?«, erre valószínűleg az lett volna a legegyszerűbb válasz, hogy a hatalom maradéktalanul koncentráldott egyetlen emberben, és ez az ember történetesen gyűlöli a »fajtájukat«. Az emberi gyűlöletnek és a koncentrált hatalomnak nem kell föltétlenül találkoznia. De ha nem is kell találkozniuk, az adott esetben találkozott a kettő. És találkozhat máskor is még.”***

Fogalmak:

unwertes Leben: értéktelen élet

Konstruktör: tervező

Lebensraum: élettér

* Volkov, Shulamit: Leírt és kimondott szavak. In: Kovács András (szerk.): A modern antiszemitizmus. Új Mandátum Kiadó, 1999. 191. oldal.

** Katz, Jakov: Az előítélettől a tömeggyilkosságig. Osiris Kiadó, 2001. 444–445. oldal.

*** Bauman, Zygmunt: A modernitás és a holokauszt. Új Mandátum Kiadó 2001. 119–120. oldal.

Az antiszemizmus pszichológiai gyökerei

„A tiszta történeti magyarázatok kritikusai szerint, ha az antiszemizmust elsősorban vagy kizárólag történeti-kulturális okokra vezetik vissza, akkor lehetetlen megmagyarázni, hogy – egyrészt – még az azonos történelmi körülmények és társadalmi feltételek között élők körében is különbözik az előítéletes gondolkodásra való hajlam, másrészt pedig zsidóellenes előítéletesség ott is megtalálható, ahol a zsidók alig vagy egyáltalán nincsenek jelen a társadalomban. Ezért az antiszemizmust az antiszemita felől kell megérteni – érvelnek – azt kell megmagyarázni, hogy miért van szüksége az előítéletes személynek a zsidógyűlöletre.”

A pszichoanalitikus elmélet szerint az előítéletes személy azokat a késztetéseit (például szexuális vágyait vagy mértéktelen hatalomvágyát) és tulajdonságait (például kapzsiságát és önzését) vetíti ki a külső csoportra, amelyeket saját maga esetében elfogadhatatlannak tart. Szélsőséges esetben kész arra, hogy a másik csoportot „megbüntesse” ezekért a késztetésekért és tulajdonságokért, amelyek valójában nem a másik csoport tagjaira jellemzőek, hanem saját lelke mélyéből erednek.

Más elméletek szerint az előítéletes személyek hajlamosak a más okokból keletkezett feszültségüket a zsidókra levezetni. Az egyént számtalan okból érheti frusztráció (például országának háborús veresége, járványok okozta rettegés vagy egy gazdasági válság okozta nehézségek miatt), de gyakran nem képes azonosítani a frusztráció valódi okát (például a középkori ember nem ismerte a nagy járványok kiterjedésének okát), vagy nem képes semmit sem tenni ellene, vagy azért, mert a frusztráció okozója túl nagy hatalommal rendelkezik felette (például, ha valakit a felettese aláz meg), vagy azért, mert egyszerűen több, és gyakran befolyásolhatatlan tényező okozza a nehézséget (például egy gazdasági válságot). Ilyen esetekben az előítéletes személyek hajlamosak egy olyan csoporton levezetni feszültségeiket, amelyet a társadalom hagyományosan „bűnbakként” jelöl ki, és amelyik nem rendelkezik elég hatalommal ahhoz, hogy megtorolja az ellene elkövetett agressziót.

„A nem zsidók azon félelme, hogy a zsidókkal folytatott versenyben alulmaradnak, azaz elveszítik státusukat és társadalmi értelemben lecsúsznak, növelte a zsidókkal szembeni előítéleteket és a védekező reakciókat. (...) A státusmobilitás vagy a lecsúszástól való félelem több szerző szerint a kifejlődőben levő kapitalista társadalom dinamikus átalakulási folyamatának egy eleme. A mozgásba került társadalmi rétegek különféle módon reagáltak a konkurenciára és a versenyre épülő gazdasági rendszer kihívásaira. (...) Mivel a társadalmi lesüllyedés a gazdasági változások bonyolult és részben ellentmondásos feltételei alapján nem volt megmagyarázható, sokan hajlottak rá, hogy az érzékelt bajt megszemélyesítsék.”*

Megint más elméletek arra hívják fel a figyelmet, hogy hajlamosak vagyunk a téves oktatásra: más emberek belső tulajdonságaira következtetni akkor is, mikor viselkedésükre elegendő magyarázat lenne az is, hogy társadalmi szerepüknek megfelelően cselekszenek (például azt feltételezzük, hogy a nők gondoskodóbbak, pedig a gondoskodó viselkedést hagyományos családi szerepük írja elő, és amikor a férfiak kerülnek ilyen helyzetbe, akkor ők is kiválóan képesek a gondoskodásra). A világon sok kultúrában megfigyelhető az, hogy a kereskedelemre és pénzügyletekre szakosodott etnikai csoportokat a többség hajlamos csalóként, kapzsiént és nyereszgedőként sztereotipizálni.

Végül pedig a csoportok hajlamosak az etnocentrizmusra, azaz saját csoportjuk felértékelésére más csoportokkal szemben, mert így a csoport tagjai büszkéek lehetnek arra, hogy az adott csoporthoz tartoznak, csoporttagságuk ténye növelheti önértékelésüket, és megerősíthetik azt a hitüket, hogy saját

* Lichtblau, Albert: A társadalmi feszültségelmélet elméleti helye az antiszemizmus kutatásban. In: Kovács András (szerk.): A modern antiszemizmus. Új Mandátum Kiadó, 1999. 438-439. oldal.

kultúrájuk értékei, szokásai és hiedelmei érvényesek és erkölcsösek. A többségi csoportok etnocentrizmusa annyiban különbözik a kisebbségi csoportokétól, hogy a kulturális és politikai hatalmat birtokolva megpróbálhatják rákényszeríteni saját szokásaik, értékeik és hiedelmeik „felsőbbrendűségét” a kisebbségi csoportokra.

„A csoportok között hosszan főnnálló ellenségeskedés más eseteitől az antiszemitizmus egy fontos szempontból különbözik. Azok a társadalmi viszonyok, amelyeknek az antiszemitizmus megnyilvánulási formája lehet (eszméiben és gyakorlatában egyaránt), sohasem olyan viszonyok, amelyek két egyenrangú, a maga területén stabilan berendezkedett felet fordítanak szembe egymással. Sokkal inkább egy többség és egy kisebbség, egy „befogadó” nép és egy olyan kisebbség kapcsolatai, amely az előbbibe betagozódva él, mégis megőrzi külön identitását, és ez okból – ő lévén a gyengébbik – a szembeállításban ő lesz a megbélyegzett, az az „ők”, akik megkülönböztethetők a bennszülött „mi”-től.”*

Fogalmak:

Frusztráció: vágyak kielégítésének, vagy más cselekvésnek akadályba ütközése miatt keletkező lelkiállapot

Státusmobilitás: lehetőség magasabb társadalmi pozíció elfoglalására

* Bauman, Zygmunt: A modernitás és a holokauszt. Új Mandátum Kiadó, 2001. 61. oldal.

A zsidógyűlölet kifejeződése és funkciói a különböző korokban. Munkalapok

A zsidókkal kapcsolatos előítéleteknek a különböző korokban más és más volt az oka és kifejeződési formája. Az olvasmányok alapján próbáljátok meg kitölteni a táblázatot a megadott fogalmak segítségével! Indokoljátok meg röviden javaslataitokat!

(A zsidókkal kapcsolatos negatív előítéletek az évezredek folyamán részévé váltak a nem-zsidó társadalom kulturális-társadalmi hagyományának, ezért az előítélet hasonló megnyilvánulásai éppúgy felbukkannak a különböző korokban, mint ahogy megjelennek azonos sztereotípiák is, és az is előfordul, hogy a zsidókkal kapcsolatos előítéleteket hasonló módon „használják fel” társadalmi és pszichológiai konfliktusok és válságok „megértésére” vagy „kezelésére”. Éppen ezért sokszor nehéz eldönteni, hogy egy-egy jelenség melyik korra a legjellemzőbb, ezért ennek a feladatnak sincs „egyetlen” jó megoldása: vannak olyan fogalmak, amelyek több helyre is beírhatók, mások csak bizonyos korokra jellemzőek.)

„kommunisták” / életük „értéktelen élet” / „kapitalisták” / erkölcstelenek / világuralomra törnek

anyagiasak, kapzsik / istentagadók, ördöggel cimborálók (mítoszok: ostyagyalázás, vérvád) / idegenek, más „fajúak” / babonás, istentagadók

saját világnézet megerősítése / zsidók kifosztásának „igazolása” / nemzeti identitás megerősítése
vallási és kulturális ellentétek „megértése” / keresztény vallás identitásának kialakítása
politikai propaganda / modernitással és a liberalizmussal való elégedetlenség kifejezése / saját világnézet megerősítése

több istenben való hit / sikeres, asszimilálódó / zsidók / nem asszimilálódó, hagyományőrző zsidók / minden európai zsidó
náci állam / egy isten hite / korábbi státusukat féltő rétegek / keresztény vallás / zsidóság mint kisebbség megjelenése (diaszpóra)
zsidó vallás / eltérő kulturális szokások / nacionalisták

saját csoport felértékelése / félelem, irigység / bűnbakképzés / bonyolult és fenyegető társadalmi jelenségek „megértésének” igénye
téves oktutajdonítás: gazdasági és társadalmi szerepekről belső tulajdonságokra / bűnbakképzés / gazdasági konkurencia
irracionális gyűlölet / új társadalmi konfliktusok „megértésének” igénye

antiszemitizmus / keresztény antijudaizmus / népirtó antiszemitizmus / antijudaizmus

emancipáció megtagadása vagy „visszavételének” követelése / válságok idején erőszak / zsidóellenes politikai mozgalmak megjelenése
lakóhelyi és foglalkozási korlátozások / népirtás politikai programja / erőszak / „pária lét”

A zsidógyűlölet kifejeződése és funkciói a különböző korokban. Táblázat

	ÓKOR	KÖZÉPKOR	ÚJKOR	XX. SZÁZAD
Zsidógyűlölet típusa				
Előítélet viselkedéses megnyilvánulásai				
Sztereotípiák	→	→	→	
A sztereotípiák funkciója a nem-zsidók számára				
Társadalmi konfliktusok típusai	↔	↔	↔ ↔	↔
Pszichológiai konfliktusok				

A zsidógyűlölet kifejeződései és funkciói a különböző korokban. Táblázat. (Tanári példány)

	ÓKOR	KÖZÉPKOR	ÚJKOR	XX. SZÁZAD
Zsidógyűlölet típusa	antijudaizmus	keresztény antijudaizmus	antiszemitizmus	népirtó antiszemitizmus
Előítélet viselkedéses megnyilvánulásai	válságok idején erőszak	erőszak lakóhelyi és foglalkozási korlátozások, „pária lét”	zsidóellenes politikai mozgalmak megjelenése emancipáció megtagadása vagy „visszavételének” követelése	népirtás politikai programja
Sztereotípiák	babonás, istentagadók	istentagadók, ördöggel cimborálók (mítoszok: ostyagyalázás, vérvád), anyagiasak, kapzsisz erkölcsstelenek	idegenek, más „fajúak”, „kapitalisták”, „kommunisták”	életük „értéktelen élet” világuralomra törnek
A sztereotípiák funkciója a nem-zsidók számára	vallási és kulturális ellentétek „megértése”, saját világnézet megerősítése	keresztény vallás identitásának kialakítása, saját világnézet megerősítése	moderitással és a liberalizmussal való elégedetlenség kifejezése nemzeti identitás megerősítése	politikai propaganda; zsidók kifosztásának „igazolása”
Társadalmi konfliktusok típusai	több istenben való hit ↔ egy isten hite eltérő kulturális szokások zsidósága mint kisebbség megjelenése (diaszpóra)	keresztény vallás ↔ zsidó vallás	korábbi státusukat féltő rétegek ↔ sikeres, asszimilálódó zsidók; nacionalisták ↔ nem asszimilálódó, hagyományőrző zsidók	náci állam ↔ minden európai zsidó
Pszichológiai konfliktusok	saját csoport felértékelése bűnbakképzés gazdasági konkurencia	téves oktulajdonítás gazdasági és társadalmi szerepekről belső tulajdonságokra, bonyolult és fenyegető társadalmi jelenségek „megértése”	félelem, irigység új társadalmi konfliktusok „megértésének” igénye	irracionális gyűlölet bűnbakképzés

Antiszemizmus

nek” igénye

*Olvasmányok az antiszemita előítéletek elemzéséhez**Hosszú Gyula Utak a holokauszthoz, történetek a holokausztról című könyvéből***Ókor és középkor**

Az ókori antiszemitizmustól a modern antiszemitizmusig	13–15. oldal
Az egyházatyák politikája és a kora középkor	16–18. oldal
A keresztes hadjáratok ideje	19–21. oldal
Zsidóellenes mítoszok és legendák	21–23. oldal
Az antiszemitizmus gazdasági forrásai	23–25. oldal
A középkor vége	25–27. oldal
Reformáció és ellenreformáció	27–29. oldal

Újkor és a XX. század

A modern antiszemitizmus	30–33. oldal
Hitler „mesterei”	38–44. oldal
A befogadás kérdőjelei	62–63. oldal
Az első világháború és a forradalmak: az antiszemitizmus fellobbanása	64–67. oldal
A keresztény nemzeti gondolat	68–73. oldal

Náci antiszemitizmus

A német antiszemitizmus	76–77. oldal
A faji kérdés bővületében	96–100. oldal
A hitleri árjatórvények; Nürnbergi törvények	105. oldal
A zsidók ellen hozott gazdasági intézkedések (1938)	108. oldal
A kristályéjszaka	108–109. oldal
Lépések a végső megoldás (Endlösung) felé	115–119. oldal

Az antiszemita előítéletek és sztereotípiák elemzése

Olvasmány címe:

Feldolgozta (név, nevek):

A zsidógyűlölet típusa:

A zsidókkal szembeni előítélet milyen viselkedésben nyilvánul meg?

Milyen sztereotípiák/előítéletek jellemzőek a korra?

Az előítéletek/sztereotípiák funkciója a nem-zsidók számára:

Milyen társadalmi konfliktusok fejeződnek ki a zsidógyűlöletben?

Milyen pszichológiai konfliktusok fejeződnek ki a zsidógyűlöletben?

Háttérolvasmány

*Az antiszemitizmus definíciója**

„A köznyelvben az antiszemitizmus a zsidók gyűlöletének szinonimája. Az antiszemita melléknevet gyakran a »zsidó-ellenes« értelemben használjuk. A fogalom standard definíciója – mi tartozik bele és mi nem – nem létezik. Sok könyvben a fogalmat a különböző korokban tapasztalt zsidó-ellenes attitűdök széles skálájára alkalmazzák: az ókori etnikai konfliktusoktól kezdve, a középkori vallási versengésen és gazdasági kirekesztésen keresztül, a XIX. századi pogromokig és a XX. századi hatalmas méretű népiirtásig.(...)»

Általában az antiszemitizmusnak három típusáról szoktak beszélni, megkülönböztetve a vallási antiszemitizmust (amire az antijudaizmus szót is használják); a társadalmi-gazdasági antiszemitizmust (a zsidók kizárását bizonyos foglalkozásokból, különösen a középkorban); és a politikai antiszemitizmust, amely a XIX. század folyamán jelent meg, és nagyrészt a fajelméletre hivatkozott.

A szóhasználat problémája azóta jelen van, mióta a fogalom megjelent. A szót magát azért találták ki, hogy felcseréljék vagy egyenesen meghaladják az antijudaizmus fogalmát, amely a judaizmus, mint vallás elutasítására vonatkozott. Az antijudaizmus hagyománya az ókorba nyúlik vissza, amely az egész középkoron át létezett, különösen a keresztény egyházban. A XIX. század végén sokan „modernnek” vélték az antiszemita elgondolásokat. Az antiszemita érvelés többé már nem az ismerős „régimódi” vallási előítéletekre hivatkozott, hanem a tudományosnak látszó fajelméletre. Mind a vallási, mind a fajelméleti antiszemitizmus fel-felbukkan a mai napig.

Az antiszemitizmus szó 1880 körül vált népszerűvé, egy német újságíró Wilhelm Marr cikkei és kiáltványai révén. Marr azért találta ki ezt a szót, hogy kifejezze a zsidókkal szembeni ellenérzését és tárogatókat verbuváljon Antiszemita Ligája számára. Bár nem Marr találta ki a szót magát – hogy ki volt az, nem tudjuk – az utókor őt tartja számon az „antiszemitizmus atyja”-ként. Tehát a fogalmat egy antiszemita terjesztette el.

A szót Marr kora tudósaitól kölcsönözte. A XVIII. század végén a nyelvészek azt kutatták, hogy a különböző nyelvek milyen kapcsolatban vannak egymással. Az úgy nevezett szemita nyelvek az egymással rokonságban álló nyelvek egyik csoportja. A héber, az arab és az arámi nyelvek tartoznak ebbe a csoportba, és még néhány másik nyelv, amelyeket ebben az időben már nem beszéltek, ezért halott nyelvekként tartották őket számon. Más nyelvcsoporthoz például az indo-európai és a török. A XIX. századi faji kategorizáció szerint azok, akik szemita nyelvet beszéltek a szemita fajhoz tartoztak, és szemitáknak nevezték őket.

Az antiszemitizmust gyakran a „legrégibbi gyűlöletnek” nevezik. Mindenesetre az, hogy milyen réginek tartjuk, függ attól, hogy hogyan definiáljuk a fogalmat. Az antiszemitizmust, egy aránylag új keletű fogalmat, gyakran használják – visszamenőlegesen is – a zsidók elleni gyűlölet sok egymástól nagyon különböző formájára és a zsidók és nem-zsidók közötti versengésre. Sok az antiszemitizmus történetéről szóló mű Nagy Sándor hódításainak idején kezdődik (Kr. e. 332). A hellenisztikus – és részben az azt követő római – korban a zsidók az akkor Palesztinának nevezett területen, valamint vallási kisebbségként a Földközi-tengert körülvevő területeken, valamint a Közel-Keleten éltek. Különböző zsidóellenes szövegek származnak ebből a korból és még zsidóellenes pogromokról is tudunk. A legközismertebb pogrom az egyiptomi Alexandriában történt (Kr. u. 66).

* „Does a standard definition of antisemitism exist?” „Where does the word antisemitism come from?” „How old is antisemitism?” „How are antisemitism and the Shoah related?” In: Jaap Tanja: Fifty Questions on Antisemitism. Anna Frank House, 2005. 44–47., 50–54, és 127– 29. oldal. (Kovács Mónika fordítása.)

Más történészek inkább a középkorra teszik a hangsúlyt, például a keresztes háborúk időszakára – amikor sok európai országból űzték ki a zsidókat –, vagy az inkvizíció tevékenységének csúcspontjának antiszemizmusára, ami később volt. Ebben az időben a vallási gyökerű antiszemita mítoszok és ~~vádak groteszk formákat öltöttek.~~

A középkor második felében sok európai országban a gazdasági élet a céhek körül szerveződött. A céhek szorosan a kézművesek és boltosok zárt szerveződései voltak. Ahhoz, hogy valaki egy foglalkozást űzhessen egy céh tagjává kellett válnia. Csak keresztények léphettek be a céhekbe, zsidók nem lehettek tagok. A zsidók csak „új” foglalkozásokat űzhettek, például kereskedelmet (gyakran csak használt cikkekkel) és pénzkölcsönzést. Ez utóbbit az egyház megtiltotta a keresztényeknek. Ez vezetett a gazdasági gyökerű sztereotípiák kialakulásához.

A zsidók emancipációja, és a törvény előtti egyenlőség biztosítása a francia forradalommal kezdődött Európában a XVIII. század végén. Majdnem az összes európai zsidó gettót hivatalosan feloszlatták a XIX. század első felében. A zsidók egyenlő jogú állampolgárokká váltak és a céhek és egyetemek megnyíltak előttük. A zsidóknak az európai társadalmakba való emancipációja ellenére – és részben éppen ebből kifolyólag – a politikai és faji antiszemizmus népszerűvé és befolyásossá vált a XIX. század második felében.

A II. világháborúval foglalkozó történészek két iskolája eltérően vélekedik arról, mennyiben vezetett az antiszemizmus a holokauszthoz. Az „intencionalisták” szerint Hitler antiszemizmusa volt a zsidók üldözésének motorja a kezdetektől, szerintük Hitler – politikai karrierjének elejétől fogva – el akar pusztítani a zsidókat. Szerintük Hitler szélsőségesen antiszemita könyve a „Mein Kampf” (Harcom) – amit a húszas években a börtönben írt – már tartalmazza későbbi politikai programjának vázlatát. A történészeknek ez a csoportja Hitlert tarja a legfontosabb tényezőnek, úgyis mint kitervelőt és úgyis mint mozgató erőt az „Endlösung der Judenfrage” („a zsidókérdés végső megoldása”) mögött. Szerintük az antiszemizmusnak – és különösen Hitler személyiségének – kell lenni a legfontosabb tényezőnek a holokauszt magyarázatában.

A „funkcionalisták” nem tagadják, hogy az antiszemizmus általában és Hitler antiszemizmusa sajátosan, fontos szerepet játszott, de ragaszkodnak ahhoz az elgondolásukhoz, hogy az antiszemizmus és a holokauszt kapcsolata nem ennyire kizárólagos. Úgy érvelnek, hogy az „Auschwitzhoz vezető út” kanyarokkal teli volt, amely máshova is vezethetett volna. Az a náci terv, hogy egy „Judenrein” („zsidómentes”) Németországot és Európát hozzanak létre akkor vezetett a megsemmisítő táborokhoz, amikor a többi „megoldás”, például a zsidók emigrációra való kényszerítése akadályokba ütközött.”

IV. A NÉPIRTÁS ÁLLOMÁSAI ÉS A HOLOKAUSZT TÁRSADALMA

Az órák leírása

Időkeret: 5 × 45 perc

Összefoglalás:

Hilberg nyomán a náci népiirtás öt egymásra épülő stádiumát szokták megkülönböztetni (megjelölés, kifosztás, koncentráció, deportálás és meggyilkolás). Ahhoz, hogy megértsük, hogyan történhetett meg a holokauszt, meg kell értenünk a holokauszt társadalmának (elkövetők, be nem avatkozók, embermentők, a nácik nem-zsidó ellenfelei) motívumait és döntéseit, valamint az áldozatok kiszolgáltatottságát.

*A népiirtás állomásai**

(2 × 45 perc, lehetőleg dupla órán)

Előkészítés:

Minden csoportnak szüksége lesz a csoportok feladatainál felsorolt olvasmányokból (100–103. oldal) egy-egy példányra. Ha van rá mód, készítsünk legalább 15–20 fotóról fénymásolatot a 4. csoport számára az *Auschwitz Album*ból (ha nincs meg az iskolában, akkor használjuk az *Utak a holokauszthoz ...* Tankönyv 316–318. oldalán található fotókat, lehetőleg kinagyítva).

- Osszuk a csoportot öt kisebb csoportra. Az óra első felében a diákok egy-egy csoportja a népiirtás különböző állomásait fogja feldolgozni, történeti leírások és személyes visszaemlékezések alapján (lásd: „A népiirtás állomásai, a csoportok feladatai). Nem baj, ha nem minden szemelvényt dolgoznak fel, a feladat lényege, hogy saját érdeklődésüknek megfelelően foglalkozzanak a témával.
- Az óra második felében minden csoport bemutatja az általa feldolgozott szakaszt a többieknek (saját instrukciójának megfelelő formában).

A holokauszt társadalma

(3 × 45 perc)

1. A holokauszt társadalma: modell (45 perc)

Előkészítés:

Minden csoport számára szükség lesz a holokauszt társadalma modellből egy-egy példányra. (103. oldal)

* Wolf Kaiser (Wannsee-i Konferencia Háza) óratervei nyomán

- Ismertessük a holokauszt társadalma modellt (lásd „A holokauszt társadalma” című lapot). Osszuk ki 4-5 fős kis csoportok számára a modellt, és kérjük meg a diákokat, hogy eddigi ismereteik (olvasmányaik, filmélményeik) alapján próbáljanak minden kategóriába konkrét személyeket besorolni. Rajzoljuk fel a táblára is a modellt, és írjunk be néhány jellemző nevet azok közül, akik a kis csoportokban felmerültek.
- Ha felmerült már Oskar Schindler neve, akkor beszéljük meg, hogy ki hova helyezné őt a modellben (lásd „A holokauszt társadalma” című olvasmány róla szóló részét, 112. oldal). Ha nem merült fel a neve, akkor először kérdezzük meg a diákokat hallották-e Oskar Schindler történetét, és kérjük meg valakit, hogy foglalja össze a történetet. Amennyiben még senki sem ismeri a történetet, röviden meséljük el, és aztán beszéljük meg, hogy ki hova helyezné el Oskar Schindlert a holokauszt társadalma modellben.

Ajánlás:

Ez után az óra után érdemes együtt megnézni a „Schindler listája” című filmet (187 perc). Steven Spielberg nagysikerű filmje Oscar Schindler és az általa megmentett zsidók történetét dolgozza fel.

2. Elkövetők, be nem avatkozók és sodródók, embermentők (2 × 45 perc, lehetőleg dupla órán)

Előkészítés:

Fénymásolatok a csoportok számára

- Osszuk a csoportot négy kisebb csoportra, mindegyik csoportnak adjunk egy-egy tankönyvi olvasmányt a különböző társadalompszichológiai folyamatokkal kapcsolatban. (Az erőszakos tettekkel szembeni erkölcsi gátlások eltűnése; Engedelmesség és felelősség kérdése; A gonoszság társadalmi jellege; Konformitás és a pluralizmus téves becslése; 104–109. oldal.) Minden csoport dolgozza fel az olvasmányt úgy, hogy gyűjtsenek példákat hétköznapi saját élmények, esetleg irodalmi és filmélmények alapján a tárgyalt jelenségekre. Minden csoport számoljon be röviden munkájáról az egész csoportnak.
- Ismét osszuk fel a csoportot négyfős kisebb csoportokra úgy, hogy mindenhol egy-egy ember legyen az előző feladat csoportjaiból. Osszuk ki az olvasmányok listáját (Elkövetők, be nem avatkozók és sodródók, embermentők; 110. oldal) és az instrukciót, valamint minden csoportnak egy csomagolópapírt és filctollakat!
- A csoportok ragasszák ki a falra munkáikat. Legalább 10 perc időt hagyjunk az óra végére, hogy mindenkinek legyen ideje megnézni a munkákat, és feltenni egymásnak a kérdéseket.

Szemelvények és feladatlapok

A népirtás állomásai: a csoportok feladatai

1. Csoport: Megjelölés

Képzeljétek el, hogy egy semleges ország újságjának magyarországi tudósítói vagytok 1944. márciusától májusáig. 1941 szeptember–októberében csoportotok Berlinből tudósított, ezért jól ismeritek, hogyan zajlott a zsidók megjelölése Németországban. Hátborzongatóan emlékeztetnek az események a három évvel korábbiakra. Írjatok tudósítást arról, mi történt a magyarországi zsidókkal a német megszállás óta, mennyiben emlékeztet ez benneteket a Németországban történetekre. Van-e összefüggés a korábban hozott zsidóellenes törvények (zsidótörvények, munkaszolgálat bevezetése) és a mostani események között. Összpontosítsatok az érintettek (elkövetők, áldozatok, be nem avatkozók és ellenszegülők) hozzáállására!

Tankönyvi olvasmányok:

A hitleri árjatórvények oldal		105.
A megkülönböztető jel:	Berlin – Viktor Klemperer	121. oldal
	Párizs – Jorge Semprun	122. oldal
	Vilnius – Marija Rolnikaite	124. oldal
Az első zsidótörvény		233. oldal
Tiltakozás a zsidótörvény ellen		234. oldal
Vita az első zsidótörvényről az országgyűlésben		235. oldal
A második zsidótörvény		237. oldal
A második zsidótörvény képviselőházi vitájának egy napja		238. oldal
Az első és második zsidótörvény értékelése		240. oldal
A harmadik zsidótörvény		242. oldal
A harmadik zsidótörvény értékelése		243. oldal
A zsidótörvények visszhangja oldal		244.
Munkaszolgálat		251. oldal
Munkaszolgálatosok a keleti fronton		252. oldal
Nagybacsoni Nagy Vilmos honvédelmi miniszter visszaemlékezései oldal		253.
Radnóti Miklós: Napló		259. oldal
Slachta Margit a munkaszolgálatosok érdekében		269. oldal
A zsidóellenes rendeletek		274. oldal
A sárga csillag – a rendelet kiegészítése oldal		275.
A magyar Zsidótanács oldal		276.
Stern Samu, a Központi Zsidótanács elnöke a német megszállásról oldal		277.

2. Csoport: Kifosztás

Egyes történészek szerint az európai zsidóság meggyilkolásának egyik legfontosabb motívuma a haszonszerzés volt. A források alapján vitassátok meg, hogy egyetértetek-e ezzel az állásponttal! Válasszatok ki olyan forrásrészleteket, amelyek alapján a többi csoportnak be tudjátok mutatni, hogyan hatottak egyes emberek és közösségek életére a zsidóellenes rendelkezések. A kiválasztott forrásokkal készíttetek bemutató anyagot egy nagy csomagolópapírra.

Tankönyvi olvasmányok:

A zsidók ellen hozott gazdasági intézkedések (1938)	108.
oldal	
A kristályéjszaka – 1938. november 9.	109.
oldal	
A megérkezés – Kanada-kommandó	169. oldal
A zsákmány	193. oldal
A zsidóság létszáma és vagyona	233. oldal
Ámos Imre naplójából	267.
oldal	
A zsidóság gazdasági kirablása	283.
oldal	
A magyar holokauszt sajátos vonásai részig	350. oldal

3. Csoport: Összegyűjtés

Zygmunt Bauman ezt írja az áldozatok elszigetelésének jelentőségéről a népirtás folyamatában: „A berlini Joachim Prinz rabbi 1935 áprilisában tartott beszédében így összegezte az „elszigetelt” csoport tapasztalatait: „A gettó a ’világ’. Az egész kinti világ a gettó. A piacon, az utcán, a kocsmában, mindenütt gettó. S rajta a stigma. A stigma ennyi: szomszédok nélkül ...” 1935-ben a holokauszt leendő áldozatai már tudták, hogy a világ magukra hagyta őket. Nem számíthattak mások szolidaritására. A szenvedés, melyet átéltek az övék volt, megoszt-hatatlanul az övék. A fizikai térben karnyújtásnyira lévő emberek lélekben végtelen távolságra voltak tőlük (...) A kinti világ „visszaszorulása” egyértelműen kijelölte a határokat: itt és most már csakis az üldözők kénye-kedve szabta feltételek számítottak, ami ellen nem volt apelláta. (...) Hosszú távon végül is nem lehetett nem észre venni, hogy a gettók arra szolgál-tak, hogy össze lehessen terelni és begyűjteni a zsidókat – ami szükséges előfeltétele volt annak, hogy el lehessen indítani őket a deportáláshoz és pusztuláshoz vezető úton. Közben azonban a gettók azt is jelentették, hogy egyetlen német tiszt elég lehetett ahhoz, hogy teljes felügyeletet gyakorolhasson zsidók tízezrei fölött – maguknak a zsidóknak a segítségével,

akik ellátták az irodai teendőket és elvégezték a fizikai munkát, megteremtették a mindennapi élet közösségi infrastruktúráját és a közrend fenntartásáért felelős szerveket.”*

Feladat:

Mutassátok be a többi csoportnak, hogy mit jelentett a zsidók számára a gettósítás (válasszátok ki az életkörülményekre legjellemzőbb részeket és olvassátok fel őket). Keressetek példákat arra, miként váltak a gettókba zsúfolt zsidók – „szomszédok nélkül” – teljesen kiszolgáltatottá a nácik kénye-kedve szabta feltételeknek, hogyan érték el a nácik saját áldozataik együttműködését?

A gettó és a Zsidót Tanács

Vilnius – Marija Rolnikaite	127. oldal
A varsó gettó	128. oldal
Czerniakow, a varsói Zsidó Tanács elnöke	131. oldal
Egy lépéssel az Úristen előtt	134. oldal
A gettó a másik oldalról	137. oldal
A magyar Zsidótanács	276. oldal
Stern Samu, a Központi Zsidótanács elnöke a német megszállásról	277. oldal
A gettók	278. oldal
A zsidóellenes rendeletek a német megszállás után	279. oldal
A Svéd Külügyminisztérium feljegyzései	281. oldal
Nyíregyháza I. – A gettó	295. oldal
Munkács I. – A gettó	296. oldal
„Csillagos házak”	326. oldal
A gettók	327. oldal
A terror	328. oldal

4. Csoport: Deportálás

Mindenki válasszon ki egy-egy képet az Auschwitzba való megérkezésről szóló fotók közül. Írjátok le minél pontosabban, kiket láttok a képen, milyen nézőpontból készült a fotó, milyen érzelmeket örökített meg készítője. Válasszatok ki a visszaemlékezések közül – választhatatok részleteket a *Holocaust szemei* című filmben szereplő interjúk közül is – azokat a részleteket, amelyeket valamiért a fotókhoz társítanátok.

Mutassátok be a többieknek, melyik fotóhoz, melyik részletet találtátok megfelelőnek!

A megérkezés – Kanada-kommandó	169. oldal
Filip Müller, az auschwitz Sonderkommando túlélője	181. oldal
A fogoly napjai. Az utazás	183. oldal
A deportálások	285. oldal
Az Auschwitz jegyzőkönyv – 1944	287. oldal
Munkács II. – A deportálások szervezése	296. oldal

* Bauman, Zygmunt: A modernitás és a holokauszt. Új Mandátum Kiadó, 2001. 177–193. oldal.

Nyíregyháza II. – A hivatalos magyar porhintés	297. oldal
Máramarossziget	297. oldal
A magyar zsidóság gettósítása és deportálása	299. oldal
Az utazás és megérkezés	319. oldal
A megérkezés	320. oldal

5. Csoport: Meggyilkolás

- A. Olvassátok el az auschwitzi haláltáborról szóló szövegeket és visszaemlékezéseket! Jegyezzétek fel egy nagy csomagolópapírra azokat a mondatokat, szavakat, tényeket, amelyeket kulcsfontosságúaknak tartotok annak megértéséhez, hogy mi történt ott!

Auschwitz I.	165. oldal
Auschwitz II. – Birkenau	166. oldal
Ítélet nélkül	182. oldal
A fogoly napjai	183. oldal
Tábori zsebszótár	191. oldal
A zsákmány	193. oldal
A magyar zsidók Auschwitzban	315. oldal
A magyar holokauszt sajátos vonásai	349. oldal

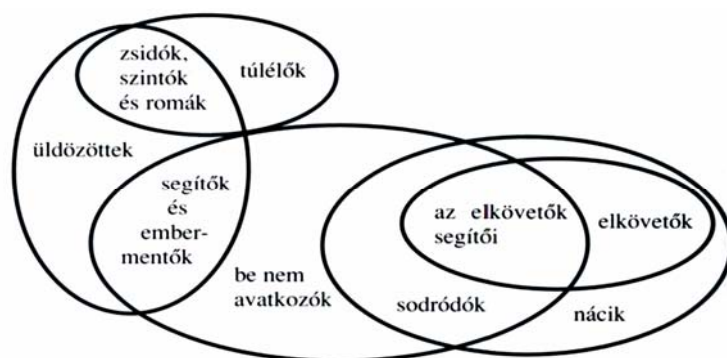
- B. Olvassátok el az Auschwitzban elkövetett tömeggyilkosság két kulcsfigurájának – Eich-mann és Höss – viselkedéséről és gondolkodásmódjáról szóló részleteket (Adolf Eich-mann: 194. oldal; Rudolf Höss: 197. oldal; A történész Hössről: 199. oldal). Jegyezzétek fel azokat a mondatokat, szavakat, tényeket, amelyeket kulcsfontosságúaknak tartotok annak megértéséhez, hogy milyen emberek voltak ezek!

A holokauszt társadalma: a modell

Az izraeli történész, Yehuda Bauer, három követelményt fogalmazott meg a holokauszt tanulságaként, melyeket Michael Berenbaum „a holokauszt három emberi parancsolatának” nevezett: „Ne légy áldozat. Ne légy elkövető. S mindenekelőtt, ne légy be nem avatkozó.” Bauer ezzel azt a szerepet hangsúlyozza, melyet a be nem avatkozók játszottak Auschwitz történetében. Ők voltak azok, akik tetteikkel vagy a tettek hiányával, viselkedésükkel és passzivitásukkal eldöntötték, hogy az elkövetők vagy az üldözöttek mellé állnak. A be nem avatkozók közül toboroztak az elkövetők további elkövetőket, tettetársakat és cinkosokat, hisz a tetteseknek csak kis része volt kezdettől fogva tettre kész. A többségük be nem avatkozóként kezdte.

Segítségünkre lehet az a modell, amely „A holokauszt társadalma”* nevet viseli:

* Heyl, Matthias: Nevelés Auschwitz után. Az oktatás változzék szociológiává. In: Kovács Mónika (szerk.) Holokauszt-oktatás és autonómiára nevelés. HAE, 2001. 48, 52–53. oldal.

Nézzétek meg ezt modellt, és próbáljátok meg minél több „szereplő” nevét beírni az ábrába a „holokauszt társadalmának” tagjai közül! (Fénymásolható és kitölthető ábra a könyv végén, a 143. oldalon található.) Gondoljatok „híres” – akár filmekből vagy regényekből ismert – emberekre, és átlalatok ismert hétköznapi emberekre is. Volt-e olyan ember, aki több kategóriába is beletartozhat?

*Az erőszakos tettekkel szembeni erkölcsi gátlások eltűnése**

„Bármely szokványos pszichológiai teszt szerint azt kapnánk, hogy az SS-katonák legfeljebb tíz százaléka tekinthető „abnormálisnak”. Ezt támasztják alá a túlélők tanúvallomásai is, melyek arról számolnak be, hogy a legtöbb táborban rendszerint csak egy szem olyan SS-katona akadt (...), aki szadista kegyetlenséggel bánt velük. A többiek nem feltétlenül voltak ugyan rendes emberek, de viselkedésüket a foglyok legalábbis elfogadhatónak tartották (...) Még azt is tudjuk, hogy amikor például az Einsatzgruppék és a gyilkosságok helyszínéhez ugyancsak közel működő egyéb egységek tagjait besorozták, különleges gonddal minősítették alkalmatlannak, selejtezték ki mindenkit, aki túlzottan lelkesnek, érzelmileg túlmotiváltnak, ideológiailag túlbuzgónak mutatkozott. Tudjuk, hogy ellene voltak minden egyéni kezdeményezésnek, és nagyon igyekeztek, hogy az egész feladat lebonyolítását tárgyyszerű és szigorúan személytelen keretek között tartsák. A személyes haszonszerzést és általában a személyes motívumok érvényre juttatását helytelenítették és büntették. Ha valaki élvezetből ölt, lecsapva a kínálkozó alkalomra, nem pedig parancsot követve és szervezett módon, azt ezért (legalábbis elviekben) éppúgy elítélhették, akár egy közönséges gyilkosságért vagy gondatlanságból elkövetett emberölésért. (...) Az SS vezetői (...) a szervezeti rutinra építettek és nem az egyéni buzgalomra; a fegyelemre, nem az ideológiai odaadásra.

Akkor hát hogyan lett ezekből a hétköznapi németekből tömeggyilkosságok véghez vivője? (...) Az erőszakos tettekkel szemben fellépő erkölcsi gátlásaink akkor hajlamosak meggyengülni, ha három feltétel teljesül (...) Ha az erőszakot intézményesítik (olyan hivatalos parancsokkal, melyek törvényes hatalomtól erednek), ha a cselekvéseket rutinszerűvé teszik (a hatalom diktálta módszerekkel és a szerepek pontos kijelölésével), és ha az erőszak áldozatait dehumanizálják, megfosztják őket ember-mivoltuktól (ideológiai kategóriák besulykolása révén). (...)

Szem előtt kell tartanunk, hogy a népirtás legtöbb résztvevője nem sütött el fegyvert zsidó gyerekekre, és nem eresztett gázt a gázkamrákba ... A legtöbb bürokrata följegyzéseket fogalmazott, vázlatokat készített, telefonokat bonyolított és értekezleteken ült. Úgy pusztítottak el egy egész népet, hogy mindvégig az íróasztaluknál ültek. (...) Az emberek nem szégyelltek magukat azért a természetes hajlamukért, hogy nem föltétlenül akarnak a kelletténél több minden miatt a kelletténél többet aggodalmaskodni – s ennek megfelelően nem gondolják végig mindennek minden lehetséges következményét. (...)

Amikor még az Einsatzgruppék végezték a munkát, az összetereelt áldozatokat közvetlen közelből legéppisztolyozták. Bár a kivégzőosztagot igyekeztek minél messzebb fölállítani azoktól a gödröktől, melyekbe a meggyilkoltaknak zuhanniuk kellett, a ravaszt meghúzóknak nem áltathatták magukat afelől, hogy gyilkolnak. A népirtás levezénylői ezért ezt a módszert kezdetlegesnek és kevésbé hatékonnak minősítették (...) Előbb a mozgó, majd az állandó gázkamrákat sikerült kifejleszteni; az utóbbiakban (...) a gyilkos dolga egy „egészségügyi tiszt” szerepére egyszerűsödött: zacskónyi „fertőtlenítőszer” kellett beszórnia egy tetőnyíláson egy olyan épület belsejébe, melybe egyszer sem kellett belépnie. (...)

A „kötelességek kölcsönösségének univerzuma” jelöli ki annak a társadalmi terepnek a határait, amelyen belül erkölcsi kérdések egyáltalában értelmesen fölvetethetők. A körön kívül, a

* Bauman, Zygmunt: A modernitás és a holokauszt. Új Mandátum Kiadó 2001. 43, 45–46, 52–53. oldal.

határ túlfelén, az erkölcsi szabályok semmire sem köteleznek, és az erkölcsi értékítéleteknek nincs jelentésük. Ha valaki láthatatlanná akarja tenni az áldozatok ember-mivoltát, akkor csupán ki kell űznie őket ebből az univerzumból. (...) Ahhoz, hogy a zsidókat ki lehessen zárni a kötelességek kölcsönösségének univerzumából, elég volt annyi, hogy megfosszák őket attól, hogy a német nemzeti és állami közösség tagjai lehessenek. (...) A nem-német Európa együttműködésének (vagy csupán tétlenségének és közömbösségének) megnyeréséhez azonban több kellett (...) a zsidóknak a német nemzetből való kiűzetését emberi mivoltuktól való teljes megfosztásuk kellett hogy fölváltsa.”

*Engedelmesség és a felelősség kérdése**

Stanley Milgram híres kísérletében azt mondták a kísérleti személyeknek, hogy egy olyan kísérletben vesznek részt, ami a büntetésnek a tanulási teljesítményre gyakorolt hatását kívánja vizsgálni. A kísérletben a „tanító” – aki valójában a kísérlet alanya volt, fokozatosan egyre növekvő áramütést adott, amikor a „tanuló” hibásan válaszolt. (A kísérletben természetesen nem volt igazi áramütés, csak a „tanító” hitte úgy, a „tanuló” szerepét egy betanított színész játszotta). Az áramütések erőssége fokozatosan növekedett, míg az első hibázásért a „tanító” 15 voltos (szinte nem is érzékelhető), addig a másodikért 30 voltos, a harmadikért 45 voltos áramütést adott kapcsolótábla segítségével. A nagyobb áramütéseknél a „tanuló” fájdalmasan felüvöltött, sőt kegyelemért is könyörgött. Ennek ellenére a „tanítók” 62 százaléka ment el egészen a kapcsolótáblán halálfejjel jelölt 450 voltig.

„A legfélelmetesebb információ, amellyel a holokausztról és végrehajtóiról szerzett tudásunk gazdagít, nem az a lehetőség, hogy „ez” velünk is megeshet, hanem az, hogy velünk is megeshet, hogy megtesszük ugyanezt. (...) Az az ember, aki belülről fakadó meggyőződéssel gyűlöli a lopást, gyilkolást és erőszakot, egyszer csak azon kaphatja magát, hogy jó lélekkel, könnyűszerrel elköveti mindezeket – ha az általa tisztelt hatalom ad rá parancsot. Amiről egyszerűen elképzelhetetlen, hogy az ember saját jószántából, valaha is képes legyen megtenni, azt, ha parancsba adják neki, habozás nélkül képes végrehajtani. (...)

Milgram eredményei közül talán az a legmegdöbbentőbb, hogy fordított arány áll fenn a kegyetlenségre való készség és a között, hogy milyen közel érezzük magunkhoz az áldozatot. Nehéz olyan embert bántanunk, aki karnyújtásnyira van tőlünk, akit megérinthetünk. Valamivel könnyebb fájdalmat okoznunk egy olyan embernek, akit tőlünk bizonyos távolságra látunk. Még könnyebb olyasvalakinek az esetében, aki nincs a szemünk előtt, csak halljuk. És egészen könnyű kegyetlennek lenni valaki olyannal, akit se nem látunk, se nem hallunk.

Ha valakit közvetlen testi kontaktus révén bántalmazunk, meg vagyunk fosztva attól a kényelemtől, hogy az áldozat szenvedése és a saját cselekedetünk közötti oksági kapcsolat észrevétlen maradjon előttünk. Az oksági kapcsolat tiszta és nyilvánvaló, ezért a fájdalomkozási felelőssége is letagadhatatlan. Amikor Milgram kísérleti alanyainak azt mondták, hogy szorítsa oda az áldozatok kezét a lemezhez, melyen keresztül az állítólagos áramütés éri őket, csak 30 százaléuk teljesítette a parancsot a kísérlet végéig. Amikor az áldozatok kezének leszorítása helyett csak azt kérték tőlük, hogy az irányítópult billentyűzetét kezeljék, az engedelmessédek aránya fölment 40 százalékra. Amikor az áldozatokat egy fal mögé rejtették, hogy csak szenvedő sikolyaikat lehessen hallani, azoknak a kísérleti személyeknek az aránya, akik készen álltak „egészen a legvégéig folytatni”, 62 százalékra szökkent fel. (...) Minél nagyobb volt a pszichikai távolság az áldozattól, annál könnyebb volt kegyetlennek lenni. (...)

Milgram a szekvenciális feladat végrehajtást a legfontosabb „megkötő tényezők” közé sorolta (vagyis azon tényezők közé, melyek a cselekvőt helyzetének foglyává teszik). (...) Az alanyok úgy kezdik a kísérletben való részvételüket, hogy tudatában vannak: valamennyire kötelességük együttműködni a kísérlet vezetőjével; végtére is beleegyeztek abba, hogy részt vesznek a kísérletben (...) Amikor a „tanuló” az első hibás választ adja, az alanyt megkérlik, hogy büntesse áramütéssel. Az áramütés 15 voltos. Egy 15 voltos áramütés teljességgel ártalmatlan.

* Bauman, Zygmunt: A modernitás és a holokauszt. Új Mandátum Kiadó, 2001. 214–218, 221–222, 224–228. oldal.

Nem is veszi észre az ember. Föl sem merülhet semmiféle erkölcsi aggály. A következő áramütés persze erősebb, de csak alig. Valójában minden áramütés csak egy picivel erősebb az előzőnél. A kísérleti személy tevékenységének minősége egy teljességgel ártatlan dologból apránként átváltozik valamivé, ami erkölcsileg förtelmes. De mindez lassan és fokozatosan következik be. (...) Ha az alany egy ponton úgy dönt: ekkora áramütést már nem hajlandó adni, mert az megengedhetetlen, akkor – mivel a feszültséget minden esetben igen kevészel növelik csak az előző áramütéshez képest – mivel igazolja maga előtt, hogy az előző áramütéssel még hajlandó volt sokkolni az áldozatot? Ahhoz, hogy tagadhassa a soron következő lépés helyénvalóságát, vitatnia kell azét is, melyet épp az előbb követett el. Ez aláássa erkölcsi pozícióját. Csapdába esett azzal, hogy fokozatosan elkötelezte magát a kísérlet mellett. (...)

Ha valaki hangot adott annak, hogy morális aggályai vannak azzal kapcsolatban, ami történik, a kísérletet folytató kutatók egyre csak azt a közömbös, rutinszerű, semmitmondó mondatot hajtogatták: „A szöveteket nem éri maradandó károsodás”. A legtöbb résztvevő örömmel vigasztalódott ezzel, és inkább nem gondolta végig azokat a kérdéseket, melyekre a mondat nem tért ki, tehát (csak a legnyilvánvalóbbakat említvén itt), hogy mondjuk, minek minősül erkölcsileg a szövetek nem-maradandó károsítása vagy egyszerűen csak a fájdalomokozás. Nekik csak az számított – s ez tökéletesen meg is nyugtatta őket –, hogy valaki „ott fent” nyilván tudja, hogy erkölcsileg mi elfogadható, és mi nem.(...)

Mi történik a bürokratikus szervezetben, ha a felelősség-áthelyezés folyamatosan és a hierarchia minden szintjén zajlik? Föltételezhetjük, hogy a felelősség, ilyen folyamatos és mindeközül jelen lévő áthárításának átfogó hatása a felelősség szabad „lebegése” lesz az a helyzet, amelyben a szervezet minden egyes tagja meg van győződve arról (...), hogy vele itt valaki más rendelkezik, de akire mint a felelősség viselőjére mutat, az maga is továbbmutat valaki másra. Azt mondhatjuk erre, hogy a szervezet egészében véve a felelősség elmosásának eszköze. Az összehangolt cselekvések közötti oksági láncok leplezettek maradnak, s éppen ez hatékonyságuk legerősebb tényezője. A kegyetlen tettek kollektív elkövetését igencsak megkönnyíti az a tény, hogy lényegében ’kibogozhatatlan’, kit illet a felelősség, s minden résztvevő meg van győződve arról, hogy annak föl vállalására valóban van is valahol valamilyen ’illetékes fórum’.

*A gonoszság társadalmi jellege**

„Zimbardo kísérletében (kéthetesre tervezték, de egy hét után félbeszakították attól tartva, hogy a benne részt vevők helyrehozhatatlan testi és lelki sérüléseket fognak elszenvedni) az önként jelentkezőket véletlenszerűen foglyoknak, illetve öröknek sorolták be. Mindkét oldal megkapta a helyzetének szimbolizálására szolgáló kellékeket. A foglyok például szoros sapkát viseltek, mely a kopaszra borotvált fejet utánozta, és olyan köpenyt, mely nevetséges külsőt kölcsönzött nekik. Az örök egyenruhát és sötét szemüveget kaptak, mely elrejtette szemüket a foglyok tekintete elől. Egyik oldal tagjai sem szólíhatták nevükön a másikéit; a szigorú személytelenség megőrzése alapkövetelmény volt a kísérletben. Hosszú listát állítottak össze csip-csup szabályokból, melyek következetesen megalázóak voltak a foglyokra, és megfosztották őket emberi méltóságuktól. (...) Az örök mesterséges eredetű felsőbbrendűsége a foglyok meghunyászkodásával találkozott, ami arra készítette őket, hogy még inkább fitogtassák hatalmukat, ami ezek után még több megalázkodást váltott ki a foglyokból ... Az örök arra kényszerítette a foglyokat, hogy trágár dalokat énekeljenek, hogy olyan vödörbe székeljenek, melyet aztán nem engedtek kiüríteni, hogy csupasz kézzel tisztítsák a vécét ... Minél többször kényszerítették ilyesmikre a foglyokat, annál inkább viselkedtek úgy, mintha megvolnának győződve arról, hogy a foglyok nem emberi lények, és annál kevésbé korlátozta őket bármi is abban, hogy egyre elképesztőbb és embertelenebb intézkedéseket ne találjanak és szabjanak ki.

Az, hogy kedves és rendes amerikai fiúk hirtelen olyasféle szörnyekké változtak, amilyenek állítólag csak az Auschwitzhoz és Treblinkához hasonló helyeken találhatók, borzalmas dolog. S egyben nagyon kiábrándító is. Egyes megfigyelőket ahhoz a feltételezéshez vezetett, hogy a legtöbb emberben – ha ugyan nem mindnyájunkban – egy kis SS-tiszt lakozik, aki csak arra vár, hogy végre előjölessen (...) a hétköznapi emberekben „lappangó Eichman”. (...) És mégis az orgiát ülő kegyetlenség, mely fölkészületlenül érte a meglepett Zimbardót és munkatársait, világosan és egyértelműen egy gonosz társadalmi elrendezésből eredt, nem pedig a résztvevők gonoszságából. Ha a kísérleti alanyait az ellenkező szerepre jelölik ki, a végeredmény nem lett volna más. A kétpólusos jellegű helyzet számított, s nem az, hogy kiket soroltak az egyik s kiket a másik oldalra. Az számított igazán, hogy egyes emberek teljes, kizárólagos és korlátozatlan hatalmat kaptak más emberek fölött.

(...) A leginkább szívbe markolónak az a könnyedség látszik, amellyel a legtöbb ember képes magára öltetni kegyetlenséget (de legalábbis erkölcsi vakságot) követelő szerepeket – nem kell hozzá több, mint hogy ezt a szerepet a felsőbb hatalom annak rendje s módja szerint megerősítse.”

* Bauman, Zygmunt: A modernitás és a holokauszt. Új Mandátum Kiadó, 2001. 233–234. oldal.

Konformitás és a pluralizmus téves becslése

Ha valaki csak azért fogad el egy nézetet vagy viselkedésmódot, mert nem akar szembeszegülni a többiekkel, konform viselkedésről beszélünk. A klasszikus kísérletet a konformitással kapcsolatban Asch végezte. Nyolc emberből álló csoportnak egy vonalat mutatott be, és azt kellett megmondaniuk, hogy másik három vonal közül melyik hossza egyezik meg a bemutatott vonaléval. A nyolc emberből valójában hét a kísérletvezető segítőtje volt, és a kísérlet nem azt vizsgálta, hogy az emberek képesek-e összehasonlítani négy vonal hosszúságát, hanem azt, hogy ellenállnak-e vagy behódolnak inkább a csoportnyomásnak az emberek még akkor is, ha teljesen nyilvánvalóan rossz választ mondanak a többiek. A próbák 33%-ban valóban ez történt, az emberek inkább rossz választ mondtak, minthogy ellentmondjanak a csoportnak. A kísérleti személyek 75% mondott rossz – azaz a csoport többi tagjával megegyező – választ a próbák során legalább egyszer, pedig a vonalak hosszú közötti különbség annyira nagy volt, hogy teljesen nyilvánvaló volt, hogy melyik választás lett volna a helyes. Azért nem lehetett kellemes mások egyhangú állásfoglalásával szembeszállni, mert ez egyúttal azt is jelenti, hogy az egyén megkérdőjelezi a többiek józan ítélőképességét. A csoportnyomás a konform viselkedés irányába annál erősebb minél nagyobb az összetartás a csoportban. A csoport akkor képes befolyásolni a leginkább tagjait, ha azok nagyon ragaszkodnak a csoporthoz tartozásukhoz.

Konform viselkedés az is, ha bizonytalan helyzetben támaszkodunk a csoport véleményére, de ilyenkor nemcsak nyilvánosan igazodunk a csoport véleményéhez (mint a Asch-kísérlet alanyai), hanem magunkévá is tesszük a csoport által vallott nézetet. A többiek véleménye ilyenkor egyfajta igazodási pontot, referenciát jelent a bizonytalan helyzetben.

Azonban az emberek gyakran nem reálisan mérik fel mások véleményét, előfordulhat például, hogy valaki úgy gondolja, hogy rajta kívül mindenki más egybehangzóan tőle eltérően vélekedik. Ilyenkor valaki azt feltételezi, hogy rajta kívül mindenki kritikátlanul elfogadja a normákat. Ilyen feltételek mellett a nonkonformisták nemcsak hogy nem fáradoznak azon, hogy megváltoztassák a normákat, hanem ténylegesen inkább a normák fennmaradásához járulnak hozzá azzal, hogy nem hangoztatják saját nonkonform nézeteiket, miután hallgatásukat mások jóváhagyásként értelmezik.

Elkövetők, be nem avatkozók és sodródók, embermentők

A múlt órai olvasmányok azzal foglalkoztak, hogyan lehetséges, hogy bizonyos körülmények között eltűnnek az erőszakos tettekkel szembeni erkölcsi gátlások, hogy miért olyan könnyű engedelmeskedni, és miért nehéz kiszállni egy szekvenciális helyzetből, a gonoszság társadalmi jellegével, valamint a konformitással. A náci népiirtás elsősorban azért következett be, mert egy totalitárius állam teljhatalmú vezére és közvetlen környezete elhatározta egy nép teljes megsemmisítését, de a társadalomkutatók fontos szerepet tulajdonítanak ezeknek a tényezőknek is annak megértésében, hogy hogyan jöhetett létre a XX. század közepén Európában a holokauszt.

Ezek a folyamatok fontosak lehetnek nemcsak az elkövetők, hanem a be nem avatkozók viselkedésének megértéséhez is. Az embermentők ugyanakkor szembeszálltak ezeknek a folyamatoknak a hatalmával és saját lelkiismeretükre hallgattak. Hogyan voltak erre képesek? A kis lépések nem csak a gonoszság elkövetésében játszhatnak szerepet, hanem a segítségadásban is? A pszichológusok éppen erre hívták fel a figyelmet az embermentők motívumait vizsgálva. A konformitás sem feltétlenül vezetett mindig a náciknak való engedelmességhez, bizonyos csoportok erős nyomást gyakoroltak tagjaikra, hogy álljanak ellen a náciknak, és segítsék az üldözötteket.

Válasszatok ki egy csoportot, amelynek viselkedése különösen érdekel titeket, és a csomagolópapíron gyűjtsétek össze a tankönyvi olvasmányok alapján, hogy milyen egyéni motívumok, és mely társadalmi folyamatok játszottak szerepet viselkedésükben. Írjatok fel egy-egy mondatot is, amelyet különösen jellemzőnek tartotok!

*Tankönyvi olvasmányok***Elkövetők**

Adolf Hitler	78–79. oldal
Himmler és Heydrich	106–108. oldal
A mozgó halálosztigok, az Einsatzgruppék	140–143. oldal
Az Appel	186. oldal
Adolf Eichmann	195–196. oldal
Rudolf Höss	197–198. oldal
Munkaszolgálatosok a Donnál	254–256. oldal

Be nem avatkozó többség

A totalitarizmus gyökerei	93–95. oldal
Berlin	121–122. oldal
Treblinkai parasztok	164–165. oldal
Mit tudtak a háború alatt a holokausztról?	225–226. oldal
Az első és második zsidótörvény értékelése	240–241. oldal
A német megszállási rendszer	271–273. oldal
Felelősségünk azért, ami történt	344. oldal
A kollektív téboly	347–348. oldal

Embermentők, nem-zsidó ellenállók

Párizs	122–124. oldal
Dánia	211. oldal
Bulgária	221. oldal
Slachta Margit	269. oldal
A keresztény egyházak és a deportálás	290–294. oldal
A nyilas korszak és az egyházak	330–331. oldal
Raoul Wallenberg	338–340. oldal
Giorgo Perlasca	340–341. oldal
A megemelt kalap	341–342. oldal

Háttérolvasmány

*A holokauszt társadalma**

„Az izraeli történész, Yehuda Bauer, három követelményt fogalmazott meg a holokauszt tanulságaként, melyeket Michael Berenbaum „a holokauszt három emberi parancsolatának” nevezett: „Ne légy áldozat. Ne légy elkövető. S mindenekelőtt, ne légy be nem avatkozó”. Bauer ezzel azt a szerepet hangsúlyozza, amelyet a be nem avatkozók játszottak Auschwitz történetében. Ők voltak azok, akik tetteikkel vagy a tettek hiányával, viselkedésükkel és passzivitásukkal eldöntötték, hogy az elkövetők vagy az üldözöttek mellé állnak. A be nem avatkozók közül toboroztak az elkövetők további elkövetőket, tetteistársakat és cinkosokat, hisz a tetteseknek csak kis része volt kezdetől fogva tetre kész. A többségük be nem avatkozóként kezdte. Segítségünkre lehet az a modell, amely „A holokauszt társadalma” elnevezést viseli.

A középpontban a be nem avatkozók állnak, akik mintegy a társadalom közepét alkotják. Ők részben a sodródók csoportjához, részben az elkövetők segítőihez csatlakoznak, néhányan közülük kimondottan elkövetőkké válnak. Mások – ők vannak kisebbségben – úgy döntenek, segítik az üldözötteket, amivel lényegében magukat is besorolják a potenciálisan üldözöttek közé. Ebben a modellben, melynek központi témája a zsidók üldözése, mindössze egy olyan csoport van, melynek a náci nem adják meg a be nem avatkozó státusát – a zsidóké, illetve a zsidóként meghatározott embereké. Néhányuknak sikerül megmenekülni, sokan az üldözöttek közé tartoznak, egészen meggyilkolásukig.

A kulcsszavak egyike – a nem-zsidókat illetően – a választások, illetve – például ami a gettókban és lágerekben élő zsidókat illeti – a választási lehetőségek nélküli választások. Az embermentők egyéni döntései azt bizonyítják, hogy egyetlen ember döntése is számít, azt mutatják be, hogy mind Németországban a nemzetiszocialista rezsim körülményei között, mind a Németország által elfoglalt területeken a náci uralom idején, léteztek a non-konform magatartás különböző lehetőségei. (...)

Oskar Schindler (például) kezdetben – legtöbb kortársához hasonlóan – be nem avatkozó volt, majd úgy döntött, belép a náci pártba, az NSDAP-be – ezzel a lépéssel vajon sodródó lett vagy náci? Az „árjásításban” való részvétele révén hasznot húzott az üldözésekből. Ettől elkövető lett, vagy a náci, illetve az elkövetők segítője? Végül, amikor úgy döntött, segít „saját” zsidóinak, az üldözöttek segítőjévé vált.

A modellben való elhelyezés sok kérdést vet fel. Amikor elkezdjük értelmezni Schindler életét és döntéseit, beleütközünk a modell korlátaiba, ez azonban jó alkalmat kínál arra, hogy behatóan foglalkozzunk egy olyan ember életútjával, aki ellentmondásosságával dinamikát visz a modellbe. (...) Gondolkodva és értelmezve közelítjük meg a diákokkal és a tanárokkal Schindler személyét, empátia ébred bennük, miközben az interpretációs vitának önreflexiós mozzanatai is vannak, mivel szükségessé teszi, hogy saját mércéinket is megvizsgáljuk.”

* Heyl, Matthias: Nevelés Auschwitz után. Az oktatás változzék szociológiává. In: Kovács Mónika (szerk.) Holokauszt-oktatás és autonómiára nevelés. HAE, 2001. 48. 52–53. oldal.

Beró László: Strukturált gyakorlatok

BEVEZETŐ

A nevelés, a személyiségformálás folyamatában bizonyos jellegű tudásterületekhez tartozó ismeretek közvetítését, a közöttük húzódó összefüggések feltárását, a felbukkanó jelenségek megértését, illetve a felmerülő problémák megfogalmazását a résztvevők érzelmi bevonódásának elősegítése, kapcsolataik személyesebbé válását biztosító csoporthelyzetek, kialakítása szolgálja a leginkább.

A szokottnál meghittebb, bizalmasabb, elfogadóbb légkör megvalósulása kedvez annak, hogy a résztvevők saját erőforrásaikat mozgósítva – passzív befogadói attitűdjükkel felhagyván – az új jelentéstartalmak aktív feltáróiként, értelmezőiként legyenek jelen. Az ily módon közvetítésre kerülő anyagot ezáltal megannyi ahhoz kapcsolódó személyesen átélt és egymással megosztott „saját élmény” színezi, egyúttal a közben keletkezett, s kinyilvánított érzelmek, gondolatok, valamint a csoporttársaktól kapott visszajelzések gazdagon átszövik.

A jelentéstartalmak érzelmi megközelítése, feltárása lehetőséget teremt, hogy a személytelen alapigazságok kinyilatkoztatása helyett a résztvevők körüljárják, s a csoporttöbbség révén különböző eltérő nézőpontokból tekinthessék meg az adott konfliktuózus helyzeteket, és biztos, vagy biztosnak látszó válaszok helyett inkább kérdéseket fogalmazhassanak meg.

A csoportokban alkalmazott drámatechnikai gyakorlatok, csoportjátékok eredményesen képesek biztosítani azon csoportközi viszonyok kialakulását, amelyek a személyesebb hangvételi megnyilatkozások irányába engednek utat nyitni. Márpedig az előítéletekkel, a kisebbségi helyzettel, a mássággal, a kirekesztettséggel kapcsolatos élmények éppen a nehezebben kommunikációba vonható tartalmak közé tartoznak.

A következőkben leírásra kerül néhány gyakorlat, amely alkalmazása ezen oktatási program eredményesebb közvetítése érdekében hasznos lehet. Valamennyi közülük jobbra az egy- másra hangolódást, a nagyobb mértékű érzelmi bevonódás megteremtését szolgálja.

Lehetőleg a csoportokat vezető, s a gyakorlatokat alkalmazó pedagógusok maguk is rendelkezzenek – legalább ezen oktatási program képzése során résztvevőként átélt – ilyen jellegű csoporttapasztalatokkal.

A csoporthelyzetek szabályozása megfelelő kommunikációs készségeket, bizonyos csoportdinamikai ismereteket, problémaérzékenységet, együttérzést és tapintatot, valamint feszültség- és konfliktuskezelő képességet kíván a vezetőtől. A csoportjátékokra, strukturális gyakorla-

tokra a csoport találkozásainak kezdetén kerüljön sor mindig. (A csoportbúcsú pillanatainak kivételével, az szükségszerűen a végén.)

A gyakorlatokra fordított időtartamot (lehetőség szerint: 10–15 perc) a vezető határozza meg: elégséges időt biztosítva mind a csoport kellő egymásra hangolódásához, a személyes bevonódás létrejöttéhez, mind a program egységeinek eredményes közvetítéséhez. Az egyes gyakorlatok megválasztásában, egymásra építésében a hozzáfűzött ajánlók nyújthatnak segítséget.

Ezek a játékok nem annyira a személyiség mélyebb rétegeinek feltárását, értelmezését, mint inkább a személyközi érintkezések keltette élmények megragadhatóságát, kommunikációba vonását célozzák.

Mindamellett katalizálják a társas kapcsolatok spontán folyamatait, meggyorsítják a csoportok strukturálódását, fokozzák a tagok közötti bizalmat, s a közelség gyorsan kialakuló érzése révén szembeötlően mélyítik az intimitást. Ezen facilitáló, személyes légkörben az együttlétek középpontjába a találkozások kerülnek. Az önmagunkkal találkozás éppúgy, mint a másokkal. A találkozás élmény, nem pusztán beszéd. Ezért kifejezett törekvés a megszokottól eltérő kommunikációs módokon történő érzelm kifejezés.

A szavak mellett, így mozgásoknak (pl. „Járj úgy, mint én”), a gesztusoknak, a testtartásnak, mimikának (pl. „Közös szoborkompozíció”), az érintéseknek (pl. „Bizalomjátékok”) a szimbólumok választásának (pl. „Totem”, „Címer”), és az együttes, avagy az egyéni rajzolásnak, ábrázolásnak (pl. „Életúttérkép”) is kiemelt szerep jut. Mindennek köszönhetően sokszor a nehezen verbalizálható érzelmeket sikerülhet igen kifejezően közvetíteni, azok emocionális színezetét, indulati hőfokát átérezhetővé, átélhetővé tenni.

A kommunikációs készségek e fejlesztő hatása mellett a résztvevők megtapasztalják, hogy milyen érzelmeket keltenek másokban, illetve, hogy bennük a többi csoporttaggal kapcsolatban milyen benyomások alakulnak, formálódnak. A viszonylag gyorsan kialakuló, egymást elfogadni képes, bizalmat árasztó légkörben a visszajelzések nyomán a csoporttagok énképe differenciálódik, addig rejtett tartalmakkal egészülhet ki.

Az együttlétek tehát nemcsak abban vannak a jelenlévők segítségére, hogy a keletkező érzelmeiket, lelki élményeiket mélyebben átélhessék, hanem abban is, hogy azokat minél pontosabban próbálják meg kifejezni, illetve megfogalmazni. A nyílt, őszinte, álarc nélküli emberi kapcsolatok kialakítása az elsődleges cél.

A csoportban átélhető, hogy a résztvevők a megszokott, s biztonságot nyújtó családi, baráti, avagy iskolai szerepei (amelyek a mindennapjaikban szinte észre sem vehető módon szabályozzák érzelmeik kifejezését, előírják viselkedésüket, véleményüket) ebben a társas közegben elhalványulnak, megszűnnek létezni. Ám az emiatt keletkező kezdeti biztonságvesztést, megilletődöttséget az alkalmazásra kerülő, s egymásra épülő csoportjátékok, önkifejezési gyakorlatok, társas feladatok gyorsan oldani képesek, jelentős támogatást nyújtva ahhoz, hogy mindenki próbáljon meg a leginkább önmaga lenni, kinyilvánítva érzéseit, kimondva gondolatait.

Az együttlétek annak a jóleső felismerését eredményezik, hogy bizony igen gyakran a kapcsolatainkban csak rögzült szerepeinket, maszkjainkat, sablonjainkat kínáljuk fel, nyújtjuk a má-

siknak, avagy másoknak valódi önmagunk helyett, ez pedig éppen az igazi találkozásuktól foszthat meg, illetve pont azok kivédését, elkerülését szolgálja.

A gyakorlatok során a bizalomjátékok központi jelentőségűek. Ezek révén válik érzékelhetővé az, hogy a tagok nem szavakban, hanem pl. testtartásban, avagy egyéb kontroll-funkciók lazítása révén (pl. „Inga”) képesek-e magukat egymásnak „átadni”, rá tudják-e bízni magukat egymásra.

Kezdetben nemritkán néhány perces fagyos csend uralkodhat, amely aztán gátszakadásszerűen heves kommunikációra vált át. Megteremtve ezzel mindjárt az első élményt: ki hogyan élte át ezt a feszült hallgatást. A konvenciómentesség, a szerepviselkedés csaknem tökéletes hiánya következtében az efféle csoportokban való részvétel eleinte akár heves ellenérzést válthat ki a résztvevőkből, hiszen ilyen mérvű strukturátlanságot rendszerint nem volt alkalmuk átélni.

Ez a kezdeti biztonságvesztés, szorongás – amely az egyén és mások valódi szembesítését szolgáló speciálisan kialakított társas helyzetben történik – annak lehet a jele, hogy a legtöbb ember számára mennyire megszokottak a biztonságot nyújtó, szokásszerű, ritualizált személyközi érintkezések.

A csoportvezetőnek éppen ezen kezdeti elbizonytalanodást, feszültséget kell feloldani a strukturális gyakorlatok alkalmazásával.

Ezek a csoportjátékok, önkifejezési gyakorlatok felgyorsítják a csoportdinamikai történéseket, ezzel pedig nemcsak oldják a kezdeti bizonytalanságokat, szorongásokat, hanem egyúttal fokozzák az egyéni bevonódás mértékét, valamint segítik a csoportkohézió kialakulását is.

A csoportok optimális létszáma a 7-15 résztvevő.

A térbeli feltételek közé tartozik az a helyiség, ahol a csoporttagok körben elhelyezkedve foglalhatnak helyet, hiszen így mindenki lát mindenkit, ezáltal az interakcióba lépés esélye egyenlővé válik.

A gyakorlatok egyikét-másikat állva, járva, esetenként fekvéssel kell végezni.

A csoportfolyamat időtartamának kialakítása a kijelölt célok által meghatározva igen eltérő lehet.

GYAKORLAT – TÁR

A következő játékok előmozdítják azt a célt, hogy megértsük az emberi viselkedést. Rajtuk keresztül tanítványaink létrehozhatják a kapcsolatot a múlt és a jelen között, felfedezhetik az egyetemest és az egyedit. Azáltal, hogy pontosan körülírjuk az erkölcsi választások elé kerülő egyének élményeit, melyek több lépésben végül a holocausthoz vezettek. A játékok megadják annak a lehetőségét, hogy megértsük azt, ahogyan ezek az események számos egyéni döntés eredményeként megtörténtek. Így ezek az együttlétek nem csak azt az élményt adják, melyet művészeti alkotások váltanak ki bennünk, hanem az élményen keresztüli tanulás meghittségét is.

Ezek a csoportos tevékenységek két nélkülözhetetlen és alapvető elemet foglalnak magukba: a kockázatvállalást és a döntéshozatalt, azzal hogy a kockázatvállalás és a döntéshozatal lehetőségét kínáljuk fel a tanterem biztonságos légkörében.

Egy másik, nagyon fontos eleme ennek a fajta tanulásnak, hogy a játékok elgondolkodtatják a résztvevőket és sokszor a legfontosabb – az üzenet – majd csak jóval azután jut el hozzájuk, amikor az óra véget ér.

A gyűjteményben szereplő játékok kiegészítik, illetve teljessé teszik a téma feldolgozását. A tanárok önállóan dönthetnek felhasználásukról, egyéni módosításaikról.

A gyakorlatok elsődleges céljai a következők:

1. Olyan légkör teremtése, amely a téma feldolgozása szempontjából nélkülözhetetlen és elősegíti a tanár és a diákok közös munkáját.
2. Előmozdítja verbális és nem-verbális kifejezőkészségük fejlődését (vélemények – ellenvélemények megfogalmazása; test-, illetve jelbeszéd).
3. A játékokon keresztül könnyebben értik meg, élik bele magukat olyan emberek helyzetébe, akik döntéseikkel áldozatok, elkövetők, csendes szemlélők, vagy beavatkozók lettek: „...akár én is lehetnék...”. És mindezt egy játék keretében biztonságos távolságból.
4. Végül úgy kerülnek a művészetek közelségébe, válnak alkotóvá, játszanak szerepeket, alkotnak értékeket, hogy közben nem válnak művészekké, vagy színészekké, hanem megmaradnak diáknak és tanárnak.

Ismerkedési gyakorlatok

1. *Egymás bemutatása*

A csoport körben ül. (Ügyeljünk arra, hogy egymás mellett ne foglaljanak helyet olyanok, akik már ismerik valamelyest egymást.)

Mindenki bemutatja szomszédját, megfogalmazza a róla való benyomásait, sejtéseit tulajdonságairól, viselkedési jellemzőiről

Mondja el a személlyel kapcsolatos fantáziáit, tippelje meg annak kedvenc, illetve utált ételét, italát, tevékenységeit, s miegyebeket.

Ezek után a bemutatott szomszéd jóváhagyja, kiegészíti, avagy kijavítja az elhangzottakat, majd bemutatja ő is hasonlóképpen a szomszédját.

E gyakorlat, bár az ismerkedést szolgálja, s a csoportalakulás kezdetén kívánatos az alkalmazása, azért kedvezőbb, ha előzetesen a csoport némiképp egyéb gyakorlatoknak köszönhetően (pl. Alakzatok csukott szemmel, Újságon a csapat, Gubanc, Adj hozzá egy mozdulatot, Név-tanulás stb.) már egymásra hangolódott.

2. *Adj hozzá egy mozdulatot*

A csoport körben áll. Valaki tesz egy mozdulatot, egy gesztussal kifejez valami érzést (pl. gondterhelten ráncolja a homlokát, stb.), majd azt a nevet mondja, ahogy a csoportban szeretné, ha a többiek szólítanák. A mellette álló megismétli a mozdulatot és az elhangzott nevet, majd maga is tesz egy kedvére való mozdulatot, s mondja a nevét. A harmadik kezdi előlről, majd ő is hozzátesz egy mozdulatot, s a nevét. Mindez addig folytatódik, míg mindenki sorra nem kerül. Ha valaki hibázik, a többiek segíthetnek neki.

3. Névtanulás

A csoporttagok egyike közli a keresztnévét, avagy azt a nevet, ahogy szeretné, ha a többiek szólítanák. A mellette ülő megismétli a hallott nevet, s hozzáteszi a sajátját. A sorra kerülő következő személy immár az előző kettőt elismétlése után mondja a magáét. Mindez addig folytatódik, míg mindenki sorra nem kerül. Ha a csoport nagy létszámú, akkor érdemes a gyakorlatot megismételni a következő alkalommal.

Változatként alkalmazható, hogy a személy a neve mellé egy ugyanazzal a betűvel kezdődő (pozitív) jelzőt is mond: pl. „Melinda vagyok, megbízható”.

4. Sarokjáték

A csoporttagok olyan kérdéseket, állításokat fogalmazzanak meg, amelyek érzésük szerint valamennyiükre jellemzőek, illetve olyanokat, amelyek kizárólag egyéni, mindenkitől megkülönböztető sajátosságuk.

A résztvevők mindig két csoportra oszlanak, ám a csoportok összetétele állításonként változhat. Ezt követően példaként a vezető közli az első jellemzőt: pl. „aki Budapesten született, menjen abba a sarokba, a többiek a másik sarokba!”, vagy akinek van testvére, illetve akinek nincs, aki beszél folyékonyan idegen nyelvet, s aki nem, aki életében evett már tintahalat, aki nem, aki tud háton úszni, aki nem, stb.

A csoporttagok mindegyike fogalmazzon meg egy állítást, kérdést, amely mindenkire nézve igaz, illetve, amely szerinte csak rá, s ez a jelenlévőktől megkülönbözteti.

Minden egyes csoportosulás után maradjanak együtt a résztvevők, tekintsék meg a kialakult csoportokat, ki tartozik hozzájuk, ki nem.

A gyakorlat végén a megbeszélés során kapjon hangsúlyt: ki mi újat tudott meg társairól, illetve ki milyen érzéseket élt át a gyakorlat folyamán.

A gyakorlat a csoportalakulás kezdetén jól alkalmazható, az ismerkedést kitűnően szolgálja.

Bemelegítő gyakorlatok

1. Orgonasípok

A csoporttagok helyezkedjenek el ülőhelyükön a lehető legkényelmesebben, testtartásuk minél inkább tegye lehetővé az ellazulást. Megkérjük őket, hogy szemüket hunyják le, s képzeljék el magukat a teremben. Próbálják felidézni a helyiség tárgyait, elrendezését, mi van előttük, a hátuk mögött, ki ül mellettük jobb és bal oldalukon.

Idézzék fel jelenlévő társaikat, s figyeljék meg, kinek az arca bukkan fel legelőször. Őrizzék meg emlékezetükben azt is, hogy kinek az arca jelent meg élesebben, részletgazdagabban, erőteljesebben, netán kié halványabban.

Ha kellően sikerült ellazulniuk, lehunyt szemmel álljanak fel, s egymásra vigyázva alkossanak egy sort – anélkül, hogy egymással beszélgetnének – amelyben a legmagasabb személy a sor egyik, a legalacsonyabb pedig a másik végét zárja. Némán, érintések útján találhatják meg a sorban a helyüket, ugyanakkor szomszédaik megfelelő helyválasztásában is segédkezhetnek, azt ellenőrizhetik.

Egymás számára kizárólag érintések, „tuszkolások” révén adhatnak üzeneteket, így jelezhetik, ha valaki nem a számára megfelelő helyet foglalja el. (Ügyeljünk arra, hogy senki ne beszéljen, s látását se használja!) A csoportvezető mindvégig figyelemmel kíséri a történéseket. A mozgások megszűntekor, azaz ha mindenki úgy érzi, hogy a sorban sikerült elfoglalnia a testmagassága szerint őt megillető helyét, akkor mindannyian kinyithatják a szemüket, s megtekinthetik a létrehozott sort.

A csoportvezetővel kiegészülve – a sorrendet megőrizve – egymás kezét fogva kört alkotnak, ahol mindenki megfogalmazza az átélteket. Beszámol kellemes, esetleg kellemetlen élményeiről, arról, ami ezen idő alatt vele itt történt, ahogy átélte az eseményeket.

Hangsúly helyeződik arra, hogy ki hogyan lelte meg a helyét a sorban, könnyedén, avagy nehezebben, mások segítségével, avagy inkább éppen ő volt az, aki határozottabban mások segítségére kelt.

Végül mindenki megemlíti, hogy a csoporttagok közül kinek az arca bukkant fel benne elsőként a kezdeti ellazulási fázisban.

A csoportvezető az elhangzottakat kiegészíti mindazon benyomásaival, észrevételeivel, amelyeket a soralkotás folyamatát figyelve szerzett. Utaljon arra, hogy kik voltak a legdominánsabbak, legaktívabbak, illetve kik bizonyultak a leghatározatlanabbaknak, akik a leginkább másokra hagyatkoztak, kik igyekeztek a leggyorsabban meglegelni helyüket, majd „dolguk végeztével” passzívan várakoztak a többiekre, esetleg kialakultak-e alcsoportok, akik a soralkotás addigi történéseiről „igyekeztek nem tudomást venni”.

Szerencsés, ha e gyakorlat alkalmazására nem a csoportfolyamatok kezdetén kerül sor.

A tapintások révén való érintkezés ősből kommunikációs mód, nagyobb mérvű intimitást, közelséget kíván, így ha a résztvevők érzelmi kapcsolatai szegényesek, inkább még idegenként tekintenek egymásra nagy ellenállás, keletkezhet bennük az instrukció elhangzása nyomán.

A legkedvezőbb ezért a kellő kezdeti egymásra hangolódást követően kipróbálni a gyakorlatot, amikor még a csoportviszonyok kevésbé kialakultak, hiszen az átéltek mindenki számára fontos – önismereti vonatkozású – élményeket kínálnak arra vonatkozóan, hogy ebben a némi biztonságvesztést előidéző helyzetben hogyan is viselkedik, érez, s miféle feszültségoldó módok aktiválódnak benne, továbbá mindezen tapasztalatait miként fejezi ki, illetve mennyire vonja kommunikációba.

A gyakorlat játékos, feszültségoldó, ha a megfelelő időben kerül alkalmazásra csekély ellenállást kelt, a közelség, az egymásra hangolódás kialakulását jól szolgálja, s serkentően hat a csoportkapcsolatok kialakulására, mélyülésére.

2. Atomok kapcsolódása

Ahogy az atomok rendezetlenül, összevissza mozognak, úgy tesznek a csoporttagok is. Csukott szemmel, óvatosan és lassan járkálnak a helyiségben, vigyázva másokra, s magukra egyaránt.

A vezető kérésére előbb párokat alkotnak véletlenszerű találkozásaik nyomán, s tapintás útján próbálják társukat felismerni. A vezető jelzi a megfelelő időben, hogy szemüket használva ellenőrizhetik, eltalálták-e partnerüket. Ezt követően az atomok ismét különválnak, s vakon folytatják mozgásukat, míg a vezető jelére ismét véletlenszerűen csoportosulnak, ám ezúttal hármasokat alkotva. (Ha a csoportlétszám 3-mal nem osztható, lesz, aki pár nélkül marad, avagy lesznek, akik „kettesben” maradnak.)

Majd tapintás útján újra azonosítsák újdonsült társaikat, majd ellenőrzésképpen szemrevételezhetik hármasukat.

A következőkben ekképp kialakulhatnak 4-es, 5-ös stb. csoportok.

Lehetnek molekulák a csoportosulások során, amelyek a kívánnál nagyobb létszámúak, nekik meg kell válniuk – vakon, beszéd nélkül – a „létszám feletti” társaiktól. Akik pedig kevesebben vannak tesznek-e erőfeszítést, hogy növeljék létszámukat.

A gyakorlat végén valamennyi résztvevő megfogalmazza az átélt élményeket, beszámol kellemes, esetleg kellemetlen érzéseiről, tapasztalatairól. Végül a csoportvezető megosztja az atomok molekulákká szerveződése során szerzett megfigyeléseit, különös tekintettel arra, hogy kik bizonyultak a legdominánsabbnak, illetve a legönátadóbbnak.

Ezen gyakorlat alkalmazásának feltétele a már kialakult egymásra hangolódás, valamint hogy a csoporttagok egymást előzetesen valamelyest ismerjék már, így lehetségessé válhasson társaik felismerése, azonosítása, s kevésbé legyen gátolt a tapintás útján való információszerzés.

3. Kapu szemmel

A csoport kört alkot, a résztvevők egymás kezét fogják. Valaki kimegy a helyiségből, míg a csoport megállapodik abban, hogy ki lesz az a két egymás mellett álló személy, akik a szemükkel, pusztán nézésükkel melegséget közvetítenek, a többiek szintén csak szemükkel hidegséget sugároznak. (Senki egyéb módon ne közvetítse a kívánt érzelmet, pl. ne mosolyogjon, szemöldökét, arckifejezését a cél érdekében ne használja lehetőleg.)

Megadott jelre belép az addig távolmaradó, a kör középpontjában elfoglalja helyét, s mustrálni kezdi a tekinteteket. A közvetlen visszajelzés érdekében szerencsés, ha azonnal hangot ad benyomásainak, kifejezve azt, kiben biztos akár hideg, akár meleg nézés dolgában, s kiben bizonytalan.

A szemkontaktus fontos, a kört alkotók legyenek melegen, avagy hidegen nézők, mindig a kör közepén álló, s az őket vizsgáló szemébe nézzenek.

Amint valaki meglelte a kaput – felismerte a két melegen néző, egymás mellett álló csoporttagot – megérinti egymásbafonódó kezüket. Ha talált, másvalaki megy ki, ha nem, folytatódik a keresés, mígnem végül sikerrel jár. A csere megtörténte előtt minden szereplő elmondja, hogy ki okozott számára nehézséget. Kiderül, hogy lesznek, akiknek a hidegen, másoknak a melegen nézés okoz nehézséget.

Szerencsés, ha a csoport létszáma akkora, hogy egyszer mindenki sor kerül, s ez nem igényel annyi időt, hogy unalmassá válják a gyakorlat.

A szemkontaktus intimitást fokozó hatása, a közelség érzésének kialakulásához való hozzájárulása jelentősnek mondható. A gyakorlat némi előzetes egymásra hangolódást kíván.

4. Tükörjáték

Körben állva, beszéd nélkül, szemkontaktussal mindenki párt választ. A párok egymással szemben állnak olyan távolságra, hogy egymás vállára tudják kezüket tenni.

A párok egyik tagja – a tekintetükkel való kommunikáció révén egyeznek meg abban, hogy melyikük lesz az – elkezd lassan mozogni, kezdetben jobbra csak a kezével, később arckifejezésével, illetve akár egész testével. Társa tükörként követi mozdulatait, mindvégig tartván egymással a szemkontaktust. Egy idő után némán, valami – előre meg nem beszélt – jellel (pl. kacsintás, biccentés, csücsörítés, stb.) szerepet cserélnek.

Variációként képzeletbeli kötélhúzás alanyai lehetnek a párok. Hangsúlyozandó, hogy nem az a fontos, hogy ki húzza el a másikat, hanem inkább az, hogy mozgásuk mennyire összehangolt, hiteles. A kötél nem nyúlhat időszakosan meg.

Vívás, bokszozás lassított mozdulatokkal való kivitelezése is javasolt.

A csoport körben ülve, páronként megosztja az átélt élményeket, kapjon hangsúlyt az együttműködés, az egymással való összhang megítélése, az azokkal kapcsolatos érzések kifejezése, az irányító – irányított szerep keltette érzelmek megfogalmazása.

A gyakorlat alkalmazása előzetes egymásra hangolódást kíván.

A szemkontaktus, az egymásra való összpontosítás, az érzelmeket kifejező mozdulatok átvétele a párok kapcsolatának intenzívebbé válását serkenti.

5. Vakvezetés (Bizalom-séta)

A csoporttagok némán, szemkontaktussal párt választanak, lehetőleg olyan személyt, akivel mindeddig nem kerültek igazán közeli kapcsolatba, noha szimpátiát éreznek iránta (lehetőleg kerüljük el, hogy párt alkothassanak az egymáshoz igazán közel állók).

A pár egyik tagja lesz a vezető, társa a vezetett.

A vezető feladata, hogy a behunyt szemű társát a többiek között hullámvonalban végigvezesse.

A vezető irányíthat suttogó szavakkal, vállra tett kézzel, ujjheggyel, egyéb kontaktussal, ezeket változtatva. A vezetettet felszólítjuk, hogy mindvégig csukott szemmel haladjon, miközben a vezető vigyáz társa testi épségére.

A bizalom-séta termen, sőt épületen kívüli területekre is kiterjedhet. Meghatározott idő után (2-5 perc) a párok szerepet cserélnek. A párválasztás történhet úgy is, hogy a vezetettek válasszanak kedvükre való vezetőt szemkontaktussal, miután ismertették a gyakorlatot.

A gyakorlat végén a párok egymás közt, avagy az egész csoport előtt megosztják élményeiket. A bizalom, megbízni a másikban élményét teszi átélhetővé a gyakorlat. A vezetett rábízta magát egyik társára, noha a gyakorlat szimbolikus, hiszen reális veszély nem fenyeget senkit, mégis a szem becsukása sokakat elbizonytalanít.

Különösen azon csoporthelyzetekben ajánlatos a gyakorlat alkalmazása, ahol az intimitás, a személyesség kialakulása még nem kellő mértékű.

6. Alakzatok csukott szemmel

A csoport kört alkot, a résztvevők csukott szemmel egymás kezét fogják. A csoportból akinek van ötlete bármilyen síkidom létrehozását illetően, az kimondja (pl. háromszög, félhold, ötágú csillag, négyzet, téglalap, stb.), és minden előzetes megbeszélés nélkül, néma csendben a csoport, „vakon” megpróbálja létrehozni a megbeszélt alakzatot. A csoporttagok csak akkor maradjanak mozdulatlanul, ha úgy érzik, hogy maguk, és a két szomszédjuk egyaránt vélhetően az alakzat megfelelő pontjait foglalhatják el. Csak a kezek „rángatásával”, húzásával, tolásával folyhat az egymás közti kommunikáció. Amikor megszűnik a mozgás, ez az alakzat elkészültét jelzi, akkor a szemeket ki lehet nyitni, s megnézni mi jött létre.

Néhány alakzat (mértani síkidom) létrehozása után némely nyomtatott nagybetűvel is lehet próbálkozni, ez esetben a kör folytonosságát egy ponton meg kell szakítani valahol, két egymás mellett álló elengedi egymás kezét.

A megbeszélés során a résztvevők beszámolnak az átélt élményekről, arról, ahogyan közben érezték magukat, ki volt inkább az, aki szomszédait irányította, s ki az, akit jobbra irányítottak.

Ezen gyakorlat oldja a kezdeti feszültségeket, s különösen alkalmas a csoport egymásra hangolódásának kialakítására.

6. Újságon a csapat

Szükséges – a csoport nagyságától függően – néhány napilap. (Nagyobb létszámú csoport esetén dolgozhatunk több kiscsoporttal is.)

Az újságlapokat kiterítjük a padlóra, és a résztvevők ráállnak, kezdetben akkora legyen a terület, hogy ne érintkezzenek a tagok. Amint az egész csapatnak sikerült elfoglálnia a lapokon a helyét, oly módon, hogy senkinek sem lóg le a sarka a padlóra, akkor leszállnak, s az újságlapot kisebbre hajtogatják. Fokozatosan egyre szűkösebbé váló területen kell elhelyezkedniük. Összekapaszkodni, egymásba csimpaszkodni, vállra ülni, lábujjhegyre állni szabad, segédeszközök azonban nem használhatók.

Legvégül elegendő egyetlen pillanatra megmaradni a csoportnak az újságlapon. Befejezéskor pár szóban mindenki megfogalmazza az átélt élményeit.

A gyakorlat – amely kifejezetten alkalmas a kezdeti egymásra hangolódást szolgálni – mozgósítja az együttműködés késztetését, az összefogás, összetartozás érdekében tett erőfeszítést. A szokatlan testi közelség fokozni képes a résztvevők egymás felé fordulásának szándékát.

7. Gubanc

Valaki kimegy a teremből, a bentmaradók megfogják egymás kezét, s kört alkotnak. Ezt követően a kört elkezdik „összegubancolni”, egyesek fejük fölé emelik kezüket, mások kezeket lépnek át, lábak között bújnak át, anélkül azonban, hogy egy pillanatra is elengednék egymás kezét. Ekképp nagy élő gubanc keletkezik. Ekkor behívják az addig kint várakozót – nagyobb létszámú csoport esetén ketten is lehetnek –, aki(k)nek a feladata, hogy kibogozza a csomót. Egymás kezét ekkor sem szabad elengedni.

A testi kontaktus, a játékosság, a szokatlan fizikai közelség, az együttesség ezen élményének megtapasztalása jól szolgálja az egymásra hangolódást. Így ez a gyakorlat kifejezetten alkalmas, hogy a csoportfolyamatok kezdeti időszakában kerüljön rá sor.

8. Kinek a kezét fogom?

A csoport kört alkot, a szemét mindenki behunyja. Adott jelre a résztvevők elindulnak a kör középpontja felé, s mindenki megfog egy kezet jobb és bal kezével egyaránt. A kezek összegabalyodnak, s sorban mindenki – szemét csukva tartva – elmondja, hogy szerinte kinek a kezét fogja. Ha már mindenki szólt, akkor lehet kinyitni a szemeket.

A gyakorlat nem kelt szorongást, ezért olyan csoportok esetében, ahol a résztvevők előzetesen már ismerik egymást a csoportfolyamatok kezdetén is alkalmazható.

A tapintás ősi érzékelési mód, amely intimitást fokozó hatású. A kezek keresésének bizonytalansága után az egymásba való megkapaszkodás, az összekapcsolódás növeli a csoport biztonságérzetét, összetartozás-élményét.

Interaktív gyakorlatok

1. Párkeresés szemkontaktussal

A csoporttagok kedvük szerint járkálnak a helyiségben, és szemkontaktussal igyekeznek párt találni maguknak.

A párválasztás kizárólag szemkontaktus útján történjen, így sem beszélni, sem gesztusokkal üzeni nem szabad. A mosolygás is a feladatba való igazi bevonódás elkerülését szolgálja.

A játékosok tehát kizárólag szemkontaktussal fejezhetik ki egymás számára, hogy szívesen veszik a másik közeledését, vagy inkább távortartani szeretnék magukat.

Az egymásra találók, párt alkotva megállnak. A játék végén mindenki párt kell hogy találjon. Ezt követően a csoport megbeszéli a történeteket.

A gyakorlat a csoportalakulás kezdetén, az első alkalmak egyikén jól hasznosítható. A kezdeti biztonságvesztést sokak úgy érezhetik, hogy megszokott kommunikációs eszközeiktől vannak megfosztva. A tekintet útján történő kapcsolatalakítás megtapasztalásának lehetőségét teremti meg ez a gyakorlat.

A szemkontaktus, mint nonverbális kommunikációs csatorna kiemelkedő szereppel bír az érzelmek kifejezésében. A megbeszélésen kapjon hangsúlyt, kik voltak, akik aktívan keresték a leendő párjukat, s kik vártak inkább arra, hogy valaki őket válassza. Továbbá kerüljön szóba, hogy a csoporttagok közül kik voltak azok, akik bizonytalanságuktól, szorongásuktól igyekeztek minél gyorsabban megszabadulni, s így az első lehetőségeket kihasználva szinte bárkit elfogadtak, illetve kiválasztottak párjukként.

Páros gyakorlatok esetén, a párok kijelölése helyett e gyakorlat szintén jól hasznosítható. Az önismeret gazdagodását, az intimitás mélyülését, valamint lelki történések csoporthelyzetben való kommunikációba vonását egyaránt jól szolgálja a gyakorlat.

2. Elfogadni – elutasítani

A csoporttagok sétálni kezdenek a helyiségben. A résztvevők szemhunyorítással, gesztussal vagy egyéb nem verbális módon invitálhatják egymást. Minden invitálást el kell fogadni, senki sem utasítható vissza.

Az invitáló és az invitált a helyiség széléhez mennek, ahol az invitáló másoktól nem zavartatva elmondja miért is esett éppen arra a személyre választása. Az utóbbi nem reflektál erre, csak köszönetet mond, majd visszatérnek a körbe, és másokkal folytatják ugyanezt.

Akkor ér véget a gyakorlat, amikor a lehetséges változatok nagyjából kimerülnek.

Az elutasítás esetében az elutasító mondja el az invitálónak az átélt érzéseit, kiemelve azt, amiért számára kellemetlen volt az elutasítás.

A gyakorlat lehetővé teszi a személyközi kapcsolatokban előforduló elfogadás és elutasítás megtapasztalását, az átéltek kommunikációba vonását.

Ez a gyakorlat a csoportalakulás, ha nem is kezdeti, ám korai szakaszában alkalmazható, amennyiben a csoport egymásra hangolódása már egyéb gyakorlatokkal megtörtént és a kellő mértékű.

3. Kit néz a csoport?

A csoport tagjai szabadon kószálnak a helyiségben, mindenkinek néznie kell valakit. A résztvevők törekedjenek arra, hogy a többiek ne ők nézzék, azaz igyekezzenek elkerülni mások tekintetét.

Ekképp tekintetek küzdelme történik a csoportban, s a résztvevők – beszéd nélkül – koalíciókat alkotnak, ezzel másokat rávéve arra, hogy a kiválasztott személyt közösen mind többen

nézzék, avagy éppen ellenkoalíciók születnek (ők másokra tekintenek) annak érdekében, hogy valakit megóvjának attól, hogy a többiek őt nézzék.

Mindez egészen addig tart, míg a csoport egységesen egy személyre szegezi a tekintetét. Szinte lehetetlen megbecsülni, hogy a gyakorlat mennyi időt vesz igénybe: véget érhet néhány perc alatt, ám ennél sokkal hosszabb is lehet.

A gyakorlat végén mindenki összefoglalja az átélteket, kiemelve azt, hogy kezdeményezte-e a koalíció, avagy ellenkoalíció létrejöttét, volt-e olyan élménye, hogy a többiek elkezdtek volna nézni, továbbá benyomásai szerint hogyan történt hogy a csoport éppen azt választotta ki, akit.

A tekintet révén való kommunikáció szokatlan, ugyanakkor játékos is.

Ebben a gyakorlatban az eredményesség feltétele, hogy a személy aktívan szembe tudjon szállni az őt „kiszemelőkkel”, illetve kellő ügyességgel társakat legyen képes szerezni.

Ez a csoportjáték az önérvényesítés, illetve az alárendelődés motívumait mozgósítja, így nemcsak a csoportviszonyok, a társas kölcsönhatások láthatóvá válását, hanem a résztvevők önismeretének a gazdagodását is kiválóan szolgálja.

4. Kizárás

Legalább három (5–7 főből álló) kiscsoport alakuljon, s azok a helyiségben egymástól minél távolabb helyezkedjenek el. A csoportok szerveződése spontán módon történjen, csak arra ügyeljünk, hogy a létszámuk legyen közel hasonló.

A csoportoknak az lesz a feladata, hogy alkossanak szabályokat – kritériumokat, eljárásmodot –, amelyek valakinek a csoportból való kizárását szolgálják, továbbá – e szabályokat érvényesítve – valamelyik tagot valóban zárják is ki a csoportból. A csoportjukból kizárt tagok a helység egy előre megjelölt részén helyezkednek el. Amikor a csoportok feladatukat elvégezték, a vezető szünetet rendel el, avagy valamilyen feladatot ad a csoportnak. A résztvevők ezen idő alatt semmilyen módon nem kommunikálhatnak a kizártakkal.

A szünet, avagy a feladatmegoldás után a kör közepén foglalnak helyet a „kizártak”. Az elsőként sorra kerülő „kizárt” elmondja, hogyan történt a kizárása, s milyen érzelmeket keltett ez benne.

Majd a kizárt személy csoportjának egyik tagja az ő szempontjukból jeleníti meg a történéseket, amelyre aztán a csoportjuk más tagjai is reagálhatnak. Ezután a következő kizárt kerül sorra a saját csoportjával és így tovább.

Amikor minden kizártra sor került, elfoglalják a körben helyüket, s a teljes csoport megbeszéli a gyakorlat tanulságait, különös tekintettel a „normálisok”, „deviánsok” címkézésére vonatkozó élményeikre.

A kellő mértékű, egyéb gyakorlatokkal történő előzetes egymásra hangolódás szükséges feltétel, ahhoz, hogy a résztvevők érzelmileg megfelelően bevonódjanak a csoportmunkába.

A gyakorlat átélhetővé teszi a kirekesztettség élményét, a csoporttagok pedig megtapasztalhatják a belső konfliktusokkal járó csoportdöntés megszületésének folyamatát.

5. Üzenetek szavak nélkül

A csoporttagok kört alkotva a csoportra, társaikra összpontosítanak.

Ezután 15-30 perc alatt (ezt a létszám és a csoport megnyilvánulási késztetettsége határozza meg) sorban egymás után mindenki odalép egy tetszés szerinti csoporttársához (valaki választhat többet is), s tesz egy gesztust, kifejezve ezzel valami vele kapcsolatos benyomását, érzését, indulatát.

A kapott gesztust értelmeznie kell a fogadó személynek, megfogalmazva, azt hogy mit fejezhetett ki, mit is üzenhetett ezzel a társa. Majd a gesztust bemutató személy jóváhagyja, avagy helyesbíti az elhangzottakat, tisztázzák a nem egyértelmű üzeneteket.

A megfelelően egymásra hangolt csoport viszonylag hosszas gondolkodási szünetek nélkül, kellő mennyiségű interaktív kapcsolatot valósít meg.

A gyakorlat facilitálja a csoportközi társas kapcsolatokat, oldja a kommunikációval és a visszajelzéssel kapcsolatos gátlásokat.

6. Érzések körbeadása

A résztvevők körben ülnek. A csoporttagok egyike a szomszédja felé fordul, s aktuális hangulatát, érzelmi állapotát kifejezve bemutat – szavakat nem használva – egy gesztust, mozdulatot, majd elfordulásával jelzi, hogy befejezte az „üzenetet”.

Ekkor a szomszédja fordul a mellette ülőhöz, s a kapott gesztust utánózva minél pontosabban továbbítja azt. A csoporttagok mindegyike azt a gesztust, mozdulatot küldi tovább, amelyet ő kapott szomszédjától, nem korrigálja azt, még akkor sem, ha az hibás. Az utolsó személy a küldő felé fordulva bemutatja a – sok esetben megváltozott, módosultan visszaérkező – gesztust.

Ezt követően a résztvevők elmondják, hogy milyen érzelmet, hangulatot keltett bennük az átvett gesztus, mozdulat „másolása”, majd annak esetleges átalakulását, változásait próbálják kideríteni. Végül a gesztust útjára indító fogalmazza meg a kifejezni kívánt hangulatot, érzelmet. Ennek megfelelően valamennyi csoporttagra sor kerül, azaz mindenki útjára indít egy gesztust.

Szerencsés, ha e gyakorlat alkalmazására nem a csoportfolyamatok kezdetén kerül sor.

Az aktuális hangulatok kifejezésével, átélésével, s átvételével eredményesen képes a gyakorlat szolgálni a résztvevők egymásra hangolódását.

7. Szobrász

A gyakorlat során a csoport egyik tagja szoborszerű pózba állítja be társait. Akinek szoborkompozícióra vonatkozó ötlete van, az lesz a szobrász. Szereplőket választ ki, felkéri őket a szerepre, s belőlük állítja össze a kompozíciót: megmutatva, hogy hová, s hogy milyen pózba álljanak. Az arckifejezésekre, kéztartásra is fordítson a szobrász figyelmet.

A csoport többi tagja megpróbálja kitalálni, hogy mit ábrázol a szoborkompozíció, néhányan történetet is alkothatnak róla.

Az egyes szoborkompozíciók után mindig csoportmegbeszélés következék, amely során a résztvevők osszák meg egymás között a bennük keletkezett érzelmeket, gondolatokat, fantáziákat, esetleg feleleveníthetik ehhez kapcsolódó élményeiket.

A gyakorlat alkalmat ad a csoporttagoknak, hogy megjelenítsék fantáziáikat, az őket foglalkoztató elképzelt vagy valós eseményeket, s így a szoborkompozíció kifejező erejével közöljenek valami személyest önmagukról, illetve a csoport aktuális hangulatáról. Ez a gyakorlat már kellően egymásra hangolódott, s a résztvevők összeszokottságának köszönhetően munkafázisba lendült csoport esetén ajánlott.

8. Szobor

A résztvevők egyike kiáll középre, s társai egymás után különböző pózokba állítják, sorra változtatva helyzetén, testtartásán, arckifejezésén.

A beállítások tükrözzék az „alkotók látásmódját”, nevezetesen olyan legyen a szobor, amilyennek ők a mindennapokban látják társukat. A szoborban mindenki társa néhány kiragadható jellemzőjét igyekezzon megjeleníteni, megformálni.

A kitekért, avagy a pusztán kényelmetlenséget kelteni kívánó pózokba való rendezés elkerülendő. A gyakorlatot a csoportmegbeszélés zárja. A „szobor” ossza meg társaival az egyes pózokban átélt érzelmeit, gondolatait, fantáziáit, továbbá számára azok „üzenetét”. Esetleg némelyiknek adjon címet. A „szobrászok” az elhangzottakat kiegészítik, hangot adva „alkotói szándékuknak”.

A csoport korai fejlődési szakaszában a kezdeti gátoltság akadály lehet, hogy a társak visszajelzése kellő mértékben szolgálja az önismeret gyarapodását. A gyakorlat a csoport némi előzetes egymásra hangolódása után ajánlott.

9. Ismerd fel a társad!

A résztvevők egyike megmondja, hogy a csoport többi tagját mi alapján tudná felismerni (pl. keze, haja, orra, stb. tapintásával), majd szemét behuntyja.

Ezután a csoportból mindig három játékos elé áll, s megnevezésre kerül az, akit fel kell ismernie, a megjelölt testrész megtapogatásával.

A „vak” társ kezét egy negyedik résztvevő helyezi a kívánt testrészekre. Tapintás útján kell felismerni a csoport által kiválasztott személyt.

Ez a gyakorlat is az intimitás mélyülését, a csoporton belüli kapcsolatok erősítését szolgálja.

A gyakorlat alkalmazásának feltétele, hogy a csoporttagok némiképp egymást előzetesen ismerjék, s egyéb gyakorlatoknak köszönhetően már valamelyest egymásra hangolódjanak.

Bizalom-gyakorlatok

1. Jurtakör

A csoport kört alkot, megfogják egymás kezét a résztvevők. Lassan végigszámolják magukat. A páros sorszámú csoporttagok óvatosan és lassan előredőlnek – egyenes, feszes testtartással, zárt bokával – a páratlan számúak ugyanúgy hátra.

Meg kell keresni a stabilitás legvégső pontját! Utána lassú váltás – akik hátrahajoltak, most előredőlnek, akik előredöltek, ezúttal hátradőlnek, a lábak továbbra sem mozdulnak, a törzs feszes, egyenes, a kezeket nem szabad elengedni.

Fontos, hogy a résztvevők párosan legyenek! Szükség esetén a vezető is legyen résztvevő.

2. Befelé dőlés

A csoport kört alkot, a résztvevők szorosan állnak egymás mellett, válluk, felső karjuk érjen össze a szomszédaikéval. Feszes, egyenes testtartással, zárt bokával, lassan hátraaraszolnak. A csoport óvatosan igyekezzon megtalálni azt az egyensúlyi helyzetet, amelyben a tagok statikai biztonsága mindinkább a csoport egésze által garantált.

Fontos, a kört alkotó résztvevők testsúly, testmagasság szerint való elhelyezkedése. Az érintkező vállak, a felső karok az érintkezés kizárólagos pontjai.

3. Egymás karjában

A csoport kört alkot, majd mindenki megfogja a szomszédja háta mögött a második szomszédjának a karját. A résztvevők törzsüket megfeszítik, lábaikat bokánál összezárják, s egyenes testtartással – akár egy gerenda – lassan a kör középpontja felé araszolnak, mindinkább hátradőlve. A csoport óvatosan igyekezzon megtalálni azt az egyensúlyi helyzetet, amelyben a tagok mindinkább kifelé dőlhetnek, egymást biztonságosan megtartva.

4. Egymás térdén ülve

A csoport kört alkot, a résztvevők bal válla a középponton áthaladó képzeletbeli egyenessel összeköthető. Mindenki olyan közel áll az előtte lévőhöz, hogy lábujja (cipőorra) érintse annak sarkát, fogja meg két kezével annak csípőjét, s az egész csoport próbáljon meg egyszerre a mögötte álló térdére ereszkedni. Ha sikerül – nemritkán többszöri próbálkozás után – akkor az egész csoport önmaga támasza.

5. Inga

A csoport szoros kört képez. Valaki középre áll, törzsét kiegyenesíti, megmerevíti, megfeszített karjait combjaihoz szorítja (illetve hölgyek esetén, mellei előtt karba fonja). Az egész talp mindvégig a padlóval érintkezik, csak a bokának köszönhetően történhet mozgás. A középpontban elhelyezkedő szemét lehunyja, s lassan – magát átadva a csoportnak – eldől valamerre. Az éppen ott álló társak tenyerükkel felfogják a testet, s ismét közép felé lendítik. A középben álló ekképp jobbra-balra, előre-hátra imbolyog, amerre a kör tagjai lendítik, akár a harang nyelve.

A kör mindinkább tágul, a tagok lassan távolodnak egymástól, annak függvényében, hogy az egymástól való távolság ne veszélyeztesse a középpontban álló személy biztonságát, azaz a csoport biztos kezekkel legyen képes őt ringatni, megtartani. Fontos szempont, hogy a csoport törekedjen arra, hogy a ringatott személy számára kellemes élményeket biztosítson, hevesen, túl vehemensen ne „lökdössék” őt.

A kört alkotók terpeszállásban, hajlított térdekkel, kezükkel „fogadásra-készen” várakozzanak az érkező társukra. Mindenkinek segítenie kell a mozgásban, az elkapásban a szomszédainak. Szerencsés, ha valamennyi csoporttag hajlandó megtapasztalni ezt az élményt. Az átélteket pár szóban mindenki fogalmazza meg.

6. Liftezés

A sorra kerülő csoporttag lefekszik a hátára a földre, egész testét megfeszíti, karjait combjához szorítja. A többiek körülállják, leguggolnak és mindkét kezüket úgy rakják a fekvő alá, hogy annak teste a tenyerükön nyugalodjon, majd, mint egy betongerendát egyetlen gyors mozdulattal fejük felé emelik. Egy pillanatra ott tartják a magasban, majd a megfeszített testet lassan, fokozatosan engedik vissza a padlóra.

A fekvő csoporttag testének feszesnek kell lennie, a többi résztvevőnek pedig egyenletesen kell eloszlania erejük és testmagasságuk figyelembevételére alapján. A felemelés üteme, sebessége legyen egyező. Szerencsés, ha valamennyi csoporttag hajlandó megtapasztalni ezt az élményt. Az átélteket azon nyomban pár szóban mindenki fogalmazza meg.

7. Hanyatlás, elkapás

A csoporttagok szemkontaktussal párt választanak. A pár egyik tagja háttal áll a másiknak. A háttal álló merev testtel, combjához szorított karral hátradől. Mögötte álló társa – egyik lábát előre, másik lábát hátrateszi, térdét hajlítja – karját tenyerével felé fordítva a dőlésében őt megállítja.

A másik kezébe való dőlés ismétlődik, miközben a párok közti távolság óvatosan növekedjen, ameddig ez biztonságos. Ezután a pár tagjai szerepet cserélnek. A magasság vagy a testsúly jelentős különbsége zavarhatja a párokat a gyakorlat végrehajtásában. A gyakorlat végeztével a párok megosztják a csoporttal élményeiket.

8. Továbbadunk

A csoport két sorban áll fel úgy, hogy a párok egymással szemben álljanak, s a partnerét mindenki a csuklójánál – trapézfogással – fogja meg. Fontos, hogy a helység kellően nagy legyen ahhoz, hogy a sor mindkét végén maradjon elég hely.

Az egyik csoporttag elnyúlva ráfekszik a többiek karjára, és lehunyt szemmel hagyja, hogy óvatosan továbbadogassák. A sorok végén a csoport felfogja a résztvevőt, aki beáll az egyik sorba, hogy most egy másik haladjon végig a két sor között, míg végül mindenki sorra nem kerül. A gyakorlat végén a megbeszélés során essék arról szó, hogy kinek milyen érzés volt az hogy továbbadogatták őt, illetve milyen érzés volt másokat továbbadogatni. Milyen mértékű volt a csoport együttműködése?

A bizalomgyakorlatoknak köszönhetően a tagok nem szavakban, hanem pl. a testtartás kontroll – funkciójának csoportra ruházása révén adják át, bízzák rá magukat egymásra. A bizalomgyakorlatok során szembetűnővé válik a csoport összetartozásának mértéke. Amíg a csoporttagok egymásban bizonytalanok, félnek magukat átadni – ily módon társaiknak – addig csekély a remény arra, hogy a csoporttörténetek az intimitás mélyülése felé haladnak. A bizalomerősítő gyakorlatok különleges csoportélményt nyújtanak, amelyek egyben a kölcsönös bizalom kialakulását is szolgálják, fokozzák az összetartozás, az egymásrautaltság érzését, erősítve ezzel a csoportkohéziót.

A gyakorlatok során az elemi óvatosság betartása azért ajánlott. Előfordul, hogy egy-egy résztvevő veszélyesebbnek ítéli a helyzetet a ténylegesnél, ha a gyakorlat végéig nem változik az álláspontja, ne erőltessük annak végrehajtását.

Csoport-gyakorlatok

1. Tyúklépések

A csoporttagok a tér adta lehetőségeket kihasználva jó távol álljanak egymástól, úgy hogy azért mindenki mindenkit láthasson.

Összesen X lépés áll valamennyi résztvevő rendelkezésére (ennek számát a csoportvezető határozza meg a létszám, illetve a helyiség nagyságának függvényében). Mindenki próbáljon azokhoz a legközelebb kerülni, akik számára a jelenlévők közül érzelmileg a legfontosabbak. A csoporttagok sorban egyenként teszik meg a lépéseket közben azokra néznek – szemkontaktussal ezt jelzik –, azok felé veszik az irányt, akiket szeretnének magukhoz közel tudni. Miután mindenkire sor került, a résztvevők megtekintik a kialakult helyzetet, majd újra egyenként Y lépést tehetnek (az előzőnél mindenképp kevesebbet) a kívánt személyek irányába.

Ezt követően a csoporttagok elmondják, hogy számukra kik voltak a legfontosabbak, kiktől kerültek távolabb a kívátnál, s mi a benyomásuk a csoport kapcsolati mintázatáról. (Szerencsés, ha a lépések számosságát a vezető úgy határozza meg, hogy a résztvevők ne tömörüljenek túl közel egymáshoz.)

A gyakorlat mindenki számára kifejezi a csoporttagok egymáshoz való viszonyait: egyaránt megjelennek a centrális, illetve a perifériára szorult személyek. Megragadhatóvá válik a cso-

port egészének érzelmi viszonyrendszere. A gyakorlat az egymás közti vonzalomra, pozitív érzések kifejezésére helyezi a hangsúlyt. A gyakorlat alkalmazása már valamelyest összeszokott csoport esetén kívánatos.

2. Szociometria szimbólummal

A csoporttagok mindegyike a kezében tart egy tárgyat, amely őt hivatott majd reprezentálni.

A tárgyak szimbolikus jelentésével nem foglalkozunk, ezt azért fontos közölnünk, hogy a választást megkönnyítsük. (Arra ügyeljünk, hogy minél változatosabb tárgyak jelképezzék a személyeket – pl. ne legyen több radír, avagy karóra stb. –, a könnyebb azonosíthatóság miatt.)

A csoport kört alkotva helyezkedik el. A résztvevők egyike a körben elhelyezi az őt jelképező tárgyat. Az óra járásával egyező irányban mellette ülő szomszédja következik. Olyan közelre, avagy távolra helyezi a már kint elhelyezett tárgytól a magáét, amilyen közeli, vagy távoli az érzelmi viszonya a kint lévő tárgy által megjelenített személyhez. Megállapodhatunk abban, hogy a maximális közelséget – a csoport nagyságától függően – egy arasznyi távolság fejezzen ki, tehát ennél közelebb két tárgy nem kerülhet. Így a tárgyak elegendő távolságban fognak elhelyezkedni, s áttekinthetőbbé válik majd a csoport viszonyrendszere.

A soron következő harmadik személy már két kint elhelyezett tárgyhoz viszonyítva teszi le a maga tárgyát. A sorra kerülő negyedik csoporttag immár majd három tárgyhoz igazítva rendezi közéljük a maga tárgyát, és így tovább...

A kör végeztével kialakult „rend” néhány tagnak nem fog megfelelni, lévén távolabb kerültek esetleg azoktól, akik jóval fontosabbak számukra, mint azt a távolságok engedni sejtik. Mindenki – hasonló sorrendben – kizárólag a saját tárgyát mozgathatja, csak annak a helyét változtatja. Beszélgetni nem szabad a gyakorlat végéig. Aki tárgyának helyével elégedett, az kifejezi, hogy nem változtat, ezzel átadja a változtatás lehetőségét a szomszédjának.

Addig tart a gyakorlat, amíg mindenki úgy nem érzi, hogy elégedett a tárgya helyzetével, s a tárgyak rendje még a leginkább megfelel annak, amit el tud fogadni.

Az első kör után jegyezzük meg, hogy bárki, aki nagyon elégedetlen a helyével, mikor a sor rá kerül, bízvást elhelyezheti a tárgyát jó távol a többi tárgytól, így új rendet alakíthat ki, amennyiben a többi tárgy követi majd őt. Ha azonban magára marad a következő körben tárgyát ismét visszaillesztheti a tárgyak már kialakult rendszerébe. Ekkor közöljük, hogy a gyakorlat során választanunk, illetve lemondanunk kell a hozzánk legközelebb álló csoporttársak közül, hiszen sok esetben nem kerülhetünk majd valamennyi csoporttársunkhoz közel, akik pedig érzelmileg hozzánk közel állnak.

A tárgyak „mozgásának”, helyváltoztatásának követésére fontos felhívni a csoport figyelmét. A gyakorlat végén a megbeszéléskor a tárgy-elhelyezés sorrendjében mindenki elmondja az átélt érzéseit, a változásokat, az esetleges meglepetéseket, valamint azt, hogy kikhez kívánt a legközelebb kerülni tárgyával, illetve kiktől nagyobb a távolsága a kelleténél.

A gyakorlat mindenki számára kifejezhetővé teszi a csoporttagok egymáshoz való viszonyát, miközben megannyi pozitív érzés, szimpátia fejeződik ki.

3. Csoportkép neked

A résztvevők egyike (ülve vagy állva) hátat fordít a csoportnak.

A többiek olyan közel – távol helyezkednek el (állnak, avagy ülnek) a háttal lévő társuktól, hogy az iránta érzett érzelmi közelségük – távolságuk ezáltal kifejeződjék. A maximális érzelmi közelséget jelző képzeletbeli vonal – amelynél közelebb nem helyezkedhet el senki – legalább egy méternyire legyen a hátat fordító személytől.

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy mindenki igyekezzon belső mércéjének, skála-fokozatainak, „távolság-egységeinek” állandóságát a gyakorlat befejeztéig megőrizni, ellenkező esetben előfordulhat, hogy a csoport utolsóként sorra kerülő tagjaihoz való érzelmi viszony egyre kevésbé lesz differenciált (mindinkább egy kupacban kezdenek a többiek elhelyezkedni).

Ha mindenki elfoglalta – érzelmi távolsága által meghatározott – helyét, akkor a háttal lévő csoporttag megpróbálja kitalálni (mindenkit említve) a többiek tőle való távolságát. Ezt követően megfordul, s megtekinti, rögzíti a csoportképet. A gyakorlatot megbeszélő rész egészíti ki, amely során kapjanak hangsúlyt az egymásnak esetlegesen okozott meglepetések.

A résztvevők megtapasztalhatják szociális észlelésük pontosságát, avagy pontatlanságát, az esetleges meglepetések megbeszélése révén pedig kommunikációba vonható az egymás iránti érzelmek kifejezésének elégtelensége.

A csoport érzelmi – kapcsolati mintázata, illetve társas preferenciái mindenki számára láthatóvá válik. A társak visszajelzése – távolságaik kifejezésével – nem bántó, noha konfrontatív erővel bír, katalizálja a csoportfolyamatokat, serkenti a személyközi érintkezéseket. A gyakorlat a csoportfejlődés kezdeti időszakában nem alkalmazható.

4. Közös mese

A csoporttagok egymás mellett körben ülnek. Egyikük címet adva elkezdi a mesét. (A címválasztást a csoportvezető is magára vállalhatja, ha ki akarja jelölni a meseszöveg főbb irányát.)

Az ülés sorrendjében mindenki egy mondatot told a meséhez, folytatva, ahol szomszédja bevégezte, kapcsolódva az addig megformált történethez. A mese bonyolódik, új szereplők léphetnek be, korábbiak elmaradhatnak, konfliktusok alakulhatnak ki, konzerválódhatnak, avagy oldódhatnak meg. Végül valaki befejezi. Az, hogy ez hányadik körben történjen, abban rögtön a kezdetkor megállapodhat a vezető a csoporttal, de a mese alakulásától, a résztvevők kedvétől függően közben is kijelölheti azt a résztvevőt, aki majd 1-3 kör után megfogalmazza a mese utolsó mondatát.

A mese lehet realisabb, esetleg elbeszélésszerű is, a vezető ezt a címválasztással érheti el. Végezetül a csoport megbeszéli a mese jó – rossz, tetsző – nem tetsző mozzanatait, fordulatait, s az egyes tagok ehhez való hozzájárulását.

A közös mese együttes alkotás, amely hűen tükrözi a csoport aktuális érzületét, hangulatát, fantáziáit. Ennek köszönhetően a mese magáról a csoportról, annak tagjairól szól. A meseszöveg nyomán a személyes érzelmek, vágyak, félelmek, indulatok áttevéődnek a történet szereplőire, ekképp nyerhetnek kifejezést. Másfelől a mese alakítását egyetlen résztvevő sem sajátíthatja ki, hiszen abba mindenki beleavatkozik, így együttesen módosíthatják, átalakíthatják, a hősök céljainak beteljesülését elősegíthetik, vagy éppen akadályozhatják.

E játékból az is kiderül, hogy ki-ki mekkora részt vállal a csoport munkájából, s milyen mértékben képes érvényesíteni személyes törekvéseit. A gyakorlat alkalmazása azért némi egymásra hangolódást kíván.

5. Hengermű

A résztvevők a földön fekszenek, sorban egymás mellett a hasukon, fejük egy irányban, karjukat – amely törzsükkel párhuzamos – kinyújtják.

Az egyik csoporttag keresztbe, vagyis a fekvők hátára merőlegesen ráfekszik (hasára vagy a hátára), és karjait szintén előre nyújtja. A fekvők ekkor saját tengelyük körül megfordulnak, így a rajtuk elhelyezkedő társukat – mintha hengereken utazna – szállítják.

Ha a terem elég nagy, az utolsók megint előremehetnek, s így a szállítószalag meghosszabbodik. Egyszer legalább mindenki kerüljön sorra. A hengereknek tartaniuk kell a forgás egyazon ritmusát, különben túl nagy hézagok keletkeznek az egyes „hengerek” között.

E gyakorlat során a testi kontaktus intenzív, ugyanakkor játékos is, s a csoport valamennyi tagja megkülönböztetés nélkül részesül az egymással történő érintkezések élményéből. Ennek köszönhetően a csoport – együtteség örömteli, oldott megtapasztalása növeli az összetartozás érzését. A gyakorlat alkalmazására már kellő mértékű fellazulás, egymásra hangolódást követően kerüljön sor, ellenkező esetben csak ellenállást kelt.

6. Óriásgép

Szerencsés, ha a vezető kezdi, s a kör közepén egy képzeletbeli gép részeként, meghatározott mozdulatokat végez, s közben a „gépre jellemző” hangokat hallat. A többiek fokozatosan beépítik magukat – mozdulatokkal, zörejekkel, zajokkal – mígnem óriásgép lesz a csoporttagokból. A gép megadott jelre gyorsuljon fel, illetve lassuljon le, akár a végtelenségig.

Változat: ha a csoport kellően nagy létszámú, két külön csoport képezhető. A csoporttagok terveiket, ötleteiket megvitatva létrehoznak egy hangos gépet, amelynek célját, működési sajátosságait a másik csoport tagjai találják ki. Majd csere, most a másik csoport alkotja meg a gépet, s az előbbieket találják ki annak funkcióit stb. A gyorsítás-lassítás szintén javasolt. A gyakorlat végén, a megbeszélés során mindenki elmondja érzéseit, s azt hogy hogyan öltötte magára a gépben elfoglalt helyét, szerepét.

A gyakorlat az együttműködés játékos élményét adja, az egymásra odafigyelés, a mások szerepeinek, törekvéseinek, céljainak figyelembevétele, avagy éppen a figyelmen kívül hagyása szórakoztató módon megtapasztalható.

A gyakorlat – amely felszabadult nevetéseket csal elő csaknem mindenből – az együttes jóleső érzésének erősödését akkor képes szolgálni a leginkább, ha már megfelelően összeszokott, kellő előzetes egymásra hangolódás után kerül sor az alkalmazására.

7. Hideg – meleg

A csoporttagok választanak, aszerint, hogy melyik mozgásfajta (hideget, avagy meleget) valószínűleg meg. Ezt követően ketté válik a csoport és ez a két különböző minőség találkozik. Az átéltek megbeszélése zárja a gyakorlatot.

A nem szavakkal történő kommunikáció lehetőségét biztosítja ez a gyakorlat. A mozgás révén kifejezett érzelmek, az együttműködés, az összetartozás, a támadás, avagy a védekezés egyaránt megtapasztalható ezen gyakorlat során, amelynek alkalmazására csak előzetes egymásra hangolódás után kerüljön sor.

Záró gyakorlatok

1. Kézfogás

A csoport kört alkot. A résztvevők balra fordulnak, jobb karjukat hüvelykujjukkal fölfelé előre nyújtják, s ujjuk hegyét összeérintik, majd ujjukat behajlítják. Így a csoport valamennyi tagja kezét tud fogni. Néhány pillanatig így marad a csoport, miközben megkérjük a résztvevőket, hogy búcsúzóul nézzék meg egymás arcát, így rögzítve azt emlékeikben. Az érintkező kezek látványa, a találkozó tekintetek fokozzák az együttes élményét, emelve ezzel a búcsú érzelmileg színezett pillanatát.

2. Az óra körbejár

A csoporttagok hunyják le a szemüket. A csoportvezető arra kéri a résztvevőket, hogy gondoljanak a csoportra, a jelenlévőkre, valamint a csoport történetére, az itt átélt fontosabb történésekre.

A résztvevők egyike feláll, és az óra járásával megegyező irányban sorban odamegy valamennyi társához. Akikhez odaér, azzal szemkontaktust létesít, és mond neki egy tetszés szerinti mondatot, lehetőleg olyat, amely az érzéseit fejezi ki. A körbejáró közben meg is érintheti társát. A kommunikáció egyirányú, azaz a körbejáró társának nem válaszolhat senki. Amikor az a kör végére ér, akkor egy másik résztvevő következik, és így tovább, amíg mindenki sorra nem kerül. Ezt követően a csoportvezető közli, hogy a csoport befejeződött.

A gyakorlat alkalmas arra, hogy a csoport befejezésekor a résztvevőkben keletkezett érzéseket – a verbális és nem verbális visszajelzések adása és fogadása nyomán – tudatosítsa.

3. Búcsú

A csoporttagok kifelé fordulva, nem állva szorosan egymás mellé kört alkotnak. A csoportvezető arra kéri a résztvevőket, hogy figyeljenek önmagukra, a bennük keletkező érzéseikre. Hagyják azokat szabadon áramolni, s próbálják meg azonosítani őket.

Ezt követően 2-3 perc eltelte után forduljon mindenki befelé, s induljanak el a kör közepe felé. Ott tömörüljenek olyan szorosan, ahogy csak tudnak, szinte összeolvadva. A csoportvezető ismét érzéseik megfigyelésére biztatja őket. 2-3 perc múltán a résztvevők ismét kört alkotnak, befelé nézve, kart karba öltve, váll a vállhoz. A csoportvezető azt kéri, hogy mindenki jól nézze meg a társait. Közli azt is, hogy ez egyben az utolsó lehetőség arra, hogy egymást ebben a csoportban megnézzék.

2-3 perccel később a résztvevők ismét kifelé fordulnak, s néhány lépést tesznek előre. Néhány másodperccel ezt követően a csoportvezető bejelenti, hogy a csoport befejeződött.

4. Zümmögő spirál

A csoporttagok befelé fordulva kört alkotnak, egymáshoz nem érve, nem beszélve. A csoportvezető arra kéri a résztvevőket, hogy nézzék meg egymást, s közben figyeljenek a bennük keletkező érzéseikre, azokat hagyják szabadon áramolni, majd lehetőleg próbálják őket azonosítani.

A csoportvezető 2-3 perc eltelte után kijelöl valakit középpontként, egy másik személyt pedig zárópontként. Ezt követően mindenki leeresztett karral megfogja a mellette állók kezét. A középponti csoporttag egy helyben marad, a zárópontként kijelölt személy elindul, és mintegy feltekeri rá a csoportot, minél szorosabban, úgy, hogy egy spirál jöjjön létre. Ezt követően mindenki halkán zümmögni kezd, és egyúttal ritmikusan jobbra – balra igyekszik hajladozni. 2-3 perc múlva a csoportvezető arra kéri a csoportot, hogy ismét alkossanak kört, majd nézzék meg egymást még egyszer, és közben figyeljék a keletkező érzéseiket. Egy rövid idő után a csoportvezető közli, hogy a csoport befejeződött.

Hosszabb idő óta működő csoport befejezése nem verbális módon. E gyakorlat során a csoportkohézió szimbolikus módon tudatosul.

Irodalom

Benedek László: Játék és pszichoterápia. Magyar Pszichiátriai Társaság, Animula Egyesület. Budapest, 1992.

Előd Nóra: Multikultúra. Drámajátékok 3. Másképp Alapítvány, 1996.

- Gabnai Katalin: Drámajátékok gyerekeknek, fiataloknak, felnőtteknek. Színházi füzetek III. Marczibányi téri Művelődési Központ, Budapest, 1993.
- Rowan, J.: Integrative encounter. In: Windy Dryden (ed.): Integrative and eclectic therapy : a handbook. Open Univerity Press, Buckingham, Philadelphia, 1992. 222–238. oldal.
- Rudas János: Delfi örökösei. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990. 5–28. oldal.
- Walker, Jamie: Feszültségoldás az iskolában. Játékok és gyakorlatok. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997.
- Zemo, Beverly Ann Meyer: Using Drama/Theatre Techniques in Conjunction with the Facing History and Ourselves Program to Explore Issues Raised by a Study of the Holocaust: Racism, Prejudice, Intolerance (University of Texas Master of Arts Thesis –1995)